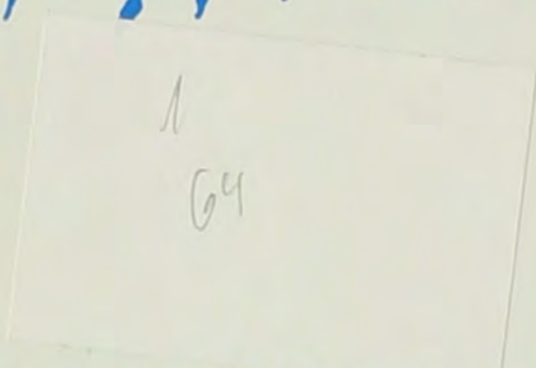

לקוּס ווהלין

הקרב של אחרוני היהודים בלוצק
זעלבסטמארד וואס האט געראטעוועט צענדליקער
א שטעטל וואס האט געקעמפ
על מרד גיטו ורשה והמרידות בוועהלין
הרוח שגברה על הכוח הגרמני
על ה"יודנראטים" בעיירות ווהלין
הכנס ה-5 של יהודי ווהלין בהיכל
"ימי הולדת" להיכל ולילקוט ווהלין
חיפוש שרשים בוועהלין • דבר דור ההמשך
כנס פון קאוופאקאוועס" אין ישראל
מה התחוויר לפרופ' די-נור מילקוט ווהלין
"הילקוט - נר תמיד לזכר יהדות ווהלין"
Psychological Aspects of the Holocaust

50

3	להופעת ילקוט ווהלין 50, עו"ד שלמה זיסקינד	
4	הודעת הוועדה להקמת האנדרטה	
5	28 יאר היכל - ילקוט ווהלין	מפנקס העורך
7	מרד גיטו ורשה	
8	בייזע ווינטן	
9	אנטישמיות באוקראינה?	
10	הקרב של אחרוני היהודים בלוצק, דוד פריטל	
13	דער טויט פול עמיל עלבירט, יעקב עלבירט	
15	סערניקער יידן האבן געקעמפט, משה ישפה	
16	על מרד גיטו ורשה, שלמה זיסקינד	
18	הרוח שגברה על הכח, יהודה מרין	
21	היודנראטים בוהלין, יצחק גורפינקל	
24	מצילים באוקראינה מחפשים ניצולים	
25	איך וויל ניט פארגעסן! בעלא זעפראן	
26	הכנס החמישי של יהודי ווהלין בישראל	
30	עלינו לקבר אבות, יוסף גורנשטיין ז"ל	
31	גלעד לקדושי מז'יריטש גדול, ישראל זינמן	
32	איך בין זיי ניט מוחל, זלאטקע ראטנבערג	
33	שורשים בוהלין, רות בקי	
38	צעירי ווהלין בחטיבת קובפק, גד רוזנבלט	
43	ספר חדש, לוקאץ, נ.ל.	
44	על השואה ועל הגבורה, פנינה גיבור-קורצקי	
45	אמא, אחותי (שירים), מלכה נתנזון	
45	קובל (שיר), יהודית כפרי	
46	אונטער א מאנדלבוים, כ'ווייס (יידיש), מלכה נתנזון	
46	פרופ' דינור וילקוט ווהלין, משה יוז	
47	הילקוט - גלעד מדבר, אברהם אינגבר	
48	בארגונים: מנייביץ, יהודה מרין	
48	סארני, אברהם מוריק	
49	קובל, הועד	
50	אוסטראה, חיים זוסמן	
50	טוצ'ין-קריפה, אברהם שדה	
50	קאמין-קאשירסק, א. ביבר	
51	יעקב ברוינשטיין, מאת י.מ.	נעדרים ז"ל:
52	נח דגוני מאת משה סמולר	
53	יוסף זפרן מאת צבי רזניק	
54	יוסף גורנשטיין מאת אברהם קירשנר	
55	רוזה מייזר מאת חנקה גורנשטיין	
56	מאיר ביבר מאת חיים זוסמן	
57	אהרון אדלשטיין, מאת עזרא ניר	
60	Aspects of the Holocaust, Jack N. Porter	
62	Making History, Nathan Livneh	

ילקוט ווהלין

בהוצאת

האיגוד העולמי של יוצאי ווהלין בישראל
היכל יהדות ווהלין, גבעתיים 53583
רחוב כורזין 10, סל. 5717621

בשיתוף עם

הפדרציה של יהדות ווהלין, ניו-יורק, ארצות הברית
Federation of Wolinan Jews, Inc.
2672 E, 7th Str., Brooklyn, N.Y., 1123, USA
Tel. 8913323

ארגון יוצאי ווהלין, לוס אנג'לס, ארצות הברית
Wolliner Society of Los Angeles
304 N. Palm Dr., Beverly Hills, CA. 90210, USA

הפדרציה של יוצאי ווהלין, מונטריאול, קנדה
Federation of Wolyn'an Jews, Montreal, Que, H3W2Z5.

העורך: נתן ליבנה

המערכת

נתן ליבנה - יו"ר, יהודה מרין - מזכיר המערכת,
שלמה זיסקינד, צבי רוניק

ועדת הילקוט

שלמה זיסקינד - יו"ר, בוריס בריק, רות ברנר, נתן ליבנה,
בן-צבי קמינצקי, זאב שטרקמן, צבי רוניק

הנהלת האיגוד העולמי
של יוצאי ווהלין בישראל

ההנהלה

עוזר שלמה זיסקינד - יו"ר (לוצק)
צבי רוניק - סיו"ר (קובל)
סימון חייצ'וק - סיו"ר (קולק)
יהודה מרין - מזכיר (מניבין)

המזכירות

(יושבי ראש הוועדות)
שמחה בורמן - לודמיר
חיים זוסמן - אוסטראה
חיים חרבש - אוסטראה
נתן ליבנה - ווהלין
עזרא ניר - לודמיר
זאב שטרקמן - לוצק

חברי מועצת המנהלים
דינה אברבך - מניבין
סנדר אפלבוים - ולדימירין
בוריס בריק - קולק
רות ברנר - טורצין
דוד גורן - קמין-קושירסק
יוסף טבצ'ניק - קרמניץ-נדיסומיר
מאיר לנדאו - דומברוביצה
אליהו מנדל - קובל
צבי ספקטור - רובנה
יוסף פיש - לוצק
יצחק צ'צ'יק - רוקיסנה
ברוך קורן - רודישין
בן-ציון קמינצקי - רסנו
יוסף קרפוס - לובומל
רשימות הפדרציות בארה"ב -
בילקוט הבא

כתובות למשלוח כתבי יד:

איגוד עולמי של יוצאי ווהלין בישראל, היכל ווהלין, רחוב כורזין 10, גבעתיים סל. 5359983, ישראל
או: נתן לבנה, רח' המעגל 38, רמת-גן 52472, סל. 03-6729824, ישראל
הפקה: שרה קאולי 03-324648

להופעת ילקוט ווהלין מס' 50*

בסיפוק רב אני מברך על הופעת ילקוט ווהלין מס' 50. אירוע זה הוא חג לכולנו. בכוחות משותפים הצלחנו להתגבר על הקשיים הכרוכים בהוצאת כתב עת, קשיים מקצועיים, טכניים וכספיים.

משתקפות בילקוט קורות חיים של קהילות ווהלין על מנהיגיהן, אישי ציבור, מחנכים ומורי דרך, אנשי תרבות ומדע. גבורתם של אבותינו ואחינו בימי השואה, על פעילותם בפלוגות הפרטיזנים ועל שיקומם לאחר השואה. מהתגובות שקיבלנו יש התעניינות גדולה בציבור הווהלינאים בילקוט והוא מגיע, בנוסף ליחידים, גם למוסדות חינוך ולאוניברסיטאות, אשר שם משמש הילקוט מקור ללימוד ולמחקר של תולדות קהילות ישראל ובמיוחד של קהילות ווהלין.

אך חסר בילקוט מידע על הנעשה בקהילות ווהלין בארץ ובתפוצות, על חיינו בתקופה שלנו, תקופת התקומה. לא פעם פניתי ישירות ובעקיפין לווהלינאים בבקשה לכתוב על כך. לא כל הווהלינאים מרוכזים במקום אחד. אנחנו פזורים על פני כדור הארץ מרוחקים, אך גם קרובים זה לזה. תאבים לדעת זה על זה, אולם משום מה נמנעים רוב הווהלינאים למסור מידע על חייהם. וחבל. יש בינו אנשים התופסים מקום חשוב ונכבד בחיי חברה, ציבור ומדינה; יש סופרים, עיתונאים, מדינאים, אנשי תרבות ומדע וחשוב מאוד להביא לידיעת הרבים, כי יש הממשיכים את שרשרת היהדות המפוארת של ווהלין.

ילקוט זה הוא בבחינת תמרור כיוון לילקוטים הבאים. נשתדל להמשיך ולהוציאם כבעבר ולהמשיך בהעלאת רמתו.

במסגרת זו ברצוני להודות לכל אלה אשר עזרו לנו לשמור על הגחלת ולעשות את המלאכה. צר כאן המקום להזכיר את כולם, אך יש באפשרותנו להודות לאירגונים שבהם נמצא ציבור תומכינו.

ברצוני להודות לפדרציה של יהודי ווהלין בניו-יורק בהנהגת נשיאה יעקב אלברט ובלוס אנג'לס - בהנהגת ג'ק סטולר וזינה נדבורני, ובקנדה - לפדרציה של הווהלינאים במונטריאול - בהנהגת מ. וייסמן, ובישראל - להנהלת איגוד יוצאי ווהלין, אשר כולם כאחד מושיטים תמיכה מוסרית וכספית, המאפשרת את הוצאת הילקוט.

ותודתי לעורך הילקוט מר נתן ליבנה, הממשיך הנאמן של קודמיו במשימה זו, בכל מאוּדו, תוך שמירה על רמתו האינטלקטואלית ותוכנו במגמה לשקף את חיי יהודי ווהלין בכל התקופות וכן בתקופת השואה ובתקופת התקומה שלאחריה.

יישר כוחכם, העושים במלאכה!

עו"ד שלמה זיסקינד

יו"ר איגוד יוצאי ווהלין בישראל

* לאחר חידושו. ילקוט ראשון, ערוך על-ידי א. אבטיחי, וב. אילון ז"ל, הופיע עוד ב-1945.

הוועדה להקמת אנדרטה לזכר פרטיזנים וחיילים מוהלין בשטח היכל יהדות ווהלין ("יד ושם") גבעתיים

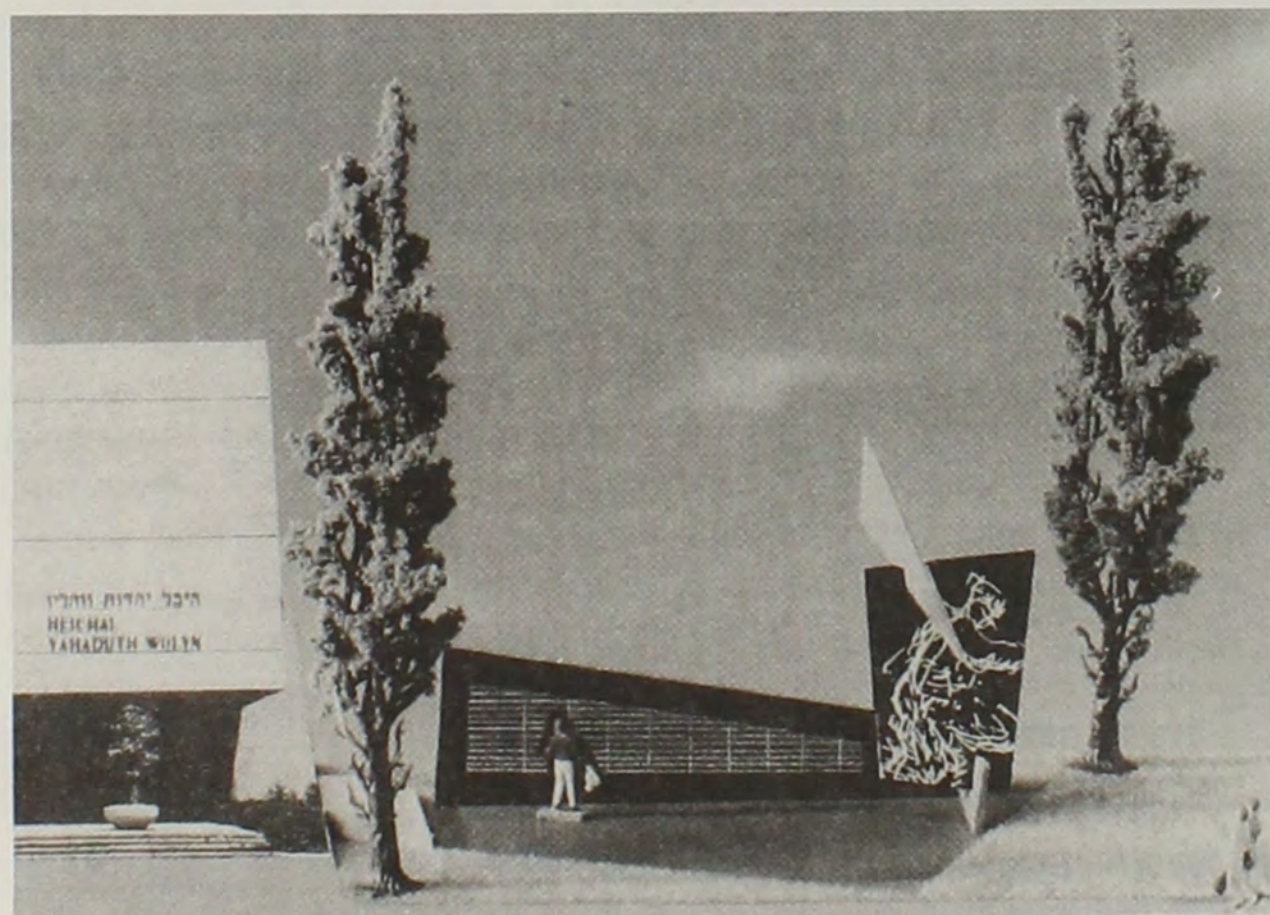
הקמת אנדרטה לזכר הפרטיזנים והחיילים יוצאי ווהלין, שנפלו במלחמה"ע השנייה, עומדת להתממש במהרה. נציגי קהילות יוצאות ווהלין וכל מי שמידע כלשהו בידו על הנופלים, ששמותיהם ייחרטו על גבי האנדרטה, מתבקשים להתקשר לשם כך עם היכל ווהלין, רחוב כורזין 10, גבעתיים, למר דב עמית או לביתו של יהודה מרין, טלפון 03-721567. המידע הדרוש: **שם ושם המשפחה, שנת לידה, מקום מגורים, היחידה הקרבית, נסיבות, מקום ותאריך נפילתו של הפרטיזן/הלוחם.** נא להחזיר לנו את השאלונים בצרוף רשימה שמית בהקדם האפשרי.

למרות שהובטחו תרומות נדיבות מצד תורמים בארה"ב, אין הסכום מספיק כדי להבטיח הנצחה נאותה, כפי שתוכנן. לפיכך מתבקש כל ארגון לתרום את חלקו להקמת האנדרטה בהקצאת 100 ש"ח לפחות לכל אחד מהמונצחים. לשם כך מוצע להסתייע גם במשפחות ששמות יקיריהם ייחרטו על גבי האנדרטה.

לוח השמות של האנדרטה יכלול: פרטיזנים וחיילים מוהלין שנפלו בזמן המלחמה, או שמתו אחרי המלחמה ואלה שחיים אתנו עד 120 שנה.
בברכת חברים,

הוועדה היוזמת והמארגנת

זאב וורבה (רווה)	אברהם ביבר	יעקב צווייבל	יהודה מרין
שמואל אפרת	עזרא ניר	יצחק רייכמן	ראובן שניידר

28 יאר היכל יהדות ווהלין

28 יאר* ילקוט ווהלין

מפנקס העורך:

מ י ו מ ה
ב י ל ק ו ט

דעם ערשטן פסוק, בראשית ברא אלהים, האבן די מפרשים פון דער העברעישער השכלה-עפאכע פארטייטשט, און טאקי, אין עברית: בראשית היה הרעיון. ס'הייסט צווערשט איז געווען דער געדאנק. קודם כל איז געבוירן געווארן ביים ריבונ-של-עולם דער געדאנק

באשאפן הימל און ערד און ערשט דערנאך האט ער דעם געדאנק רעאליזירט. ווייזט אויס אז ס'איז אים נישט אנגעקומען אזוי לייכט, ווייל נאך 6 שווערע (געלונגענע - כי טוב) ארבעטס-טעג (ביי אונדז, בני אדם, לויט בעלי חשבונו, איז'ס א קיימא-לן פון בערך 6 מיליארד יאר), האט ער זיך געמוזט אפדען. שבת!

אויך ביי אונדז, אין מדינת ישראל, בערך א 20 יאר נאך היטלערס בלוטיקן מבול אויף אונדז איז, ראשית חכמה, אפגעשוומען דער געדאנק ביי וואלינער יידן אין ישראל, אויפבויען א "היכל", ס'הייסט א "פאלאץ" אויפן נאמען און צום אנדענק פון פארשניטענעם וואלינער יידנטום (יש אומרים אז אריה אבטיחי ז"ל איז געווען דער ערשטער וואס האט געבוירן אס דעם געדאנק ויש אומרים אז דער געדאנק האט זיך אויסקריסטאליזירט בעת א חברי'שן שמועס צווישן א. אבטיחי, ארכיטקט יונתן שלייען, השופט (ריכטער) פנחס אבישר, צבי בערגער, משה בורקא, יוסף טאבאטשניק און נאך - אלע איצט זכרונם לברכה. אויף יענער זיצונג האט אבטיחי גענומען און זיך די אויפגעבע פון ארויסגעבן א פעריאדישע זאמלונג "ילקוט ווהלין" כדי פאראייביקן "אין ווארט און שריפט" דאס לעבן און טויט פונעם וואלינער יידנטום. דער "היכל" און דער "ילקוט" האבן געזאלט, לויט יענעם פלאן, דערגענצן איינער דעם צווייטן און בילדן צוזאמען איין איינהייט.

נו, האבן זיך אנגעהויבן שווערע ארבעטס-טעג. די עקאנאמישע לאגע אין ישראל איז דעמלט (ווי געוויינליך) נישט געווען אזוי פויגלדיק און מ'האט פארשטאנען אז אן דער הילף פון אונדזערע "וואלינער ברידער" (אדער "לאנדסלייט") אין אמריקע און אין אנדערע לענדער וועט דער ענין נישט "קלאפן" הגם א מיגרש, ס'הייסט א פלאץ צום בויען איז שוין געווען כמעט ווי געשענקט צו דעם צוועק פון גבעתימער שטאטראט (עיריית גבעתיים). איז דארף מען, הייסט עס, קודם כל זיך אראפכאפן קיין אמעריקע, פרווון דארטן דעם מזל. געזאלט פארן אהין האט דער שופט אבישר, אבער פונקט דעמלט האט ער נישט געקאנט, טאקי א ריכטער, אבער פארט אן אנגעשטעלטער, האט ער אונטערגעהיילט צב'יען (בערגער) און שרה'ן, זיין ווייב, זיי זאלן וואס שנעלער "אפפליען", קיין ניו-יארק. וכך הוה. האט זיך די וועלט א ביסל געעפנט פאר די ישראלדיקע וואלינער וואס האבן אזוי געלעכצט פאראייביקן געהרגעטע טאטע-מאמע, ברידער און שוועסטער.

* נאכן באנייען. דער ערשטער "ילקוט", רעדאגירט פון א. אבטיחי און ב. אילין ז"ל איז דערשינען שוין אין 1945.

צי האט שוין דעמלט אין ניו-יארק עקזיסטירט די "פערדעראציע פון וואלינער יידן" ממש - ווייס איך נישט. אבער פריינד און חברים פון וואלין פלעגן זיך צעניפואמלען. צווישן זיי: ניסן פירער, יעקב עלבירט, גערשנזאן, די ברידער טובלין, דערנאך אויך טאניא און לעא ששעקעווער און נאך. איצט, די מערהייט פון זיי, ליידער, ז"ל. אפילו א קאמיטעט פון וואלינער פרויען האט זיך ארגאניזירט צו דעם צוועק. און אינגיכן האט זיך אנגעהויבן א געמיינזאמער קאמפיין און ישראל, ניו-יארק, לאס אנדזשעלעס, קאנאדע, פראנקרייך, ענגלאנד און אפילו אויך אין ארגענטינא, הימל און ערד און "היכל יהדות ווהלין"... און ווי א געטרייער באגלייטער און "אידעאלאג" - "ילקוט ווהלין".

יא, "ילקוט ווהלין". אבטיחי ז"ל, כדי ארויסגעבן דעם ילקוט, האט געמוזט האבן הילף. קודם כל - א גוטן רעדאקטאר. אזא איינער האט זיך, אין יענער צייט שנעל געפונען: ב. איליך ז"ל פון אסטראה. געווען איז ער א ייד א תלמיד חכם פונעם אלטן שניט. אבער ליידער, גאר אינגיכן, זיך פארוואנדלט אין א מלאך. ז"ל. אויך ברוך קרוא, וואס האט רעדאגירט איין "ילקוט", וועגן בערדישעווע, א רייכע זאמלונג (אליין פיין געשריבן) איז כמעט גלייך נאכדעם אוועק אין זיין אייביקער ח... ז"ל.

אבטיחי ז"ל האט זיך אנגעהויבן פילן הילפלאז. ס'האט אום אנגעהויבן קלעמען דאס הארץ, אבער וועגן, דעם האט ער קיינעם קיין ווארט נישט דערציילט. ארכיטעקט שליינען האט אים דעמלט אנגעגעבן מיין אדרעס, און ער איז געווארן אן אפטער גאסט ביי מיר. איינמאל האט ער מיר דערציילט די מעשה ווי אזוי דער ריבונג-של-עולם האט געגעבן זיין פאלק ישראל די תורה. קיין שום פאלק האט נישט געוואלט אס די תורה אננעמען: "לא תרצח" און "לא תגנוב" און "לא תנאף" איז נישט פאר אונדז" - האבן זיי געטענהט, אבער זיין אויסדערוויילט פאלק ישראל האט גלייך געזאגט "נעשה ונשמע". ס'הייסט "יעס, סער". א רמז אז אויך איך דארף זיך אזוי פירן. האב איך אים דערציילט א צווייטע תלמודישע לעגענדע, אז דער ריבונג-של-עולם זאל זיי האבן געזאגט: "אויב איר וועט נישט אננעמען מין תורה, קער איך אויף אייך איבער אס דעם בארג ווי א באליע". האט זיך זיין פאלק ישראל געבען זייער דערשראקן און ענדום-פענדום געזאגט "נעשה ונשמע". כ'האב דעמלט געארבעט א סך שעהן און ס'מיר פשוט נישט געבליבן גענוג צייט. געווען א בעל-חוב צוליב א "משכנתא".

האט אבטיחי אנגעהויבן שיקן צו מיר מלאכים (איצט ליידער מלאכים אויף אנ'אמת. ווי שוין די אויבדערמאנטע ז"ל און בפרט שמואל ראזנעהק ז"ל. א חיפהר תושב וואס פלעגט קומען אפט קיין תל-אביב ראזנהק אפיציר אין עסטרייכישן מיליטער בעת דער ערשטער וועלט-מלחמה האט דעזערטירט אויך זיך אויסבאהאלטן אין אלכסנדרה און אין ראוונע ווו ער איז געווארן לערער אין די תרבות שולעס און גימנאזיע. האט ער זיך געפילט ווי א געבוירענער וואלינער. געווען צווישן די בויער פון חיפהר אוניווערזיטעט. פארענפנטליכט דערנאך א סך אין ילקוט. האט ער מיך א ביסל אויסגעמוסרט. "ס'נישט שוין". "ס'פאסט נישט פאר א וואלינער" האב איך אויפגעהויבן הענט: נעשה ונשמע!

אבער גאר אינגיכן איז אויך אריה אבטיחי געווארן ז"ל. אויך בערגער, און האפטער, און ראזנהעק און אנדערע. אויך די טשעקעווערס. האב איך זיך געפילט נעבעך פאריתומט. רות ברענער און אליהו מאנדעל האבן מיר אנגעהויבן העלפן אין דער אדמינסטראטיווער ארבעט, און דווקא מיט דערפאלג. האבן מיר דאך אליין צעשיקט און פארשפרייט די ילקוטים! אבער איך ווי געזאגט, האב זיך געפילט ווי א קליינער יתום. בין איך געבליבן זיצן באוויינען אלע מיינע חברים, וואס זענען פלוצים געווארן מלאכים - אין די ילקוטים, פארשטייט זיך. איז ויין איך אזוי צוביסלעך איבער די ילקוטים עד היום. אוודאי ביז משיח וועט קומען. און אזוי ווי ס'זענען אונדז נאך פארבליבן, ברוך השם, עטליכע גוטע וואלינער פריינד אין ניו-יארק און אין לאס אנדזשעלעס און אין מאנטריאל ביז 120! איז ארט מיר שוין ניט אויב משיח וועט אנקומען דווקא פון ניו-יארק, אנגעטון אין א שווארצן סורדוט און קאפעליוש, און ניט פון רוים, ווו ער ליגט נעבעך געבונדן, לויט א תלמודישע לעגענדע, אונטער די טויערן פון טיטוס הרשע און מיר אלע ווארטן אויף אים יעדן טאג ער זאל קומען, ווי אן ארימאן, רייטנדיק אויף א וייס הייזל...

אין ווייסן אדער און שווארצן - משיח וועט אים ירצה השם קומען און אפשר אויך די פארזעצונג פון אונדזער וואלינער מעשה וועגן "היכל" און "ילקוט".

מרד גיטו ורשה

לאט לאט מסתמנים בעולם הסמלים של השמדת שליש מהעם היהודי על-ידי הגרמנים ומשרתיהם - אנה פרנק כסמל של קרבן היחיד ומרד גטו ורשה כסמל קרבנות הכלל. באיזה דור רחוק מאוד יותר, "באחרית הימים" בלשון המקרא, כשיועלה זכר "השואה היהודית" בעולם, ידובר בעיקר בשני אלה. וכל כך למה? כי "העולם" - מלבד "חוקר דברי הימים הלהוט לגלות את "האמת" - להוט להעמיס על זכרוננו פחות הרג ככל האפשר. כלום השמדת עם אחד אירעה בעולם מאז רצח קין את הבל? ועיון בספר התנ"ך וב"דברי ימי עולם" יוכיח זאת. "העולם" מעדיף אפוא סמל זה או אחר, מלוקט מכל דור ודור, על מנת "לזכור וללמוד".

אך גם זו לטובה. כי גם בדורות הרחוקים יותר יהיו בוודאי אנשי רוח ויוצרים, שידעו להחיות מחדש את המקוצר, כהחיות יוצרים בימינו, למשל, את המרומז בספר התנ"ך.

בייזע ווינטן

"די צאל יידן אויף דער וועלט ווערט אלץ ווייניקער און ביזן סוף יארהונדערט וועלן זיי ציילן 12 מיליאן; אין יאר 2020 וועלן בלייבן בלויז 11 מיליאן..."

אס די סטאטיסטיק האט פארגעשטעלט דעם 28טן יולי 1992 פארן ציוניסטישן קאנגרעס אין ירושלים, פראפ' סערדושיו דע-לא פערגאלע פונעם העברעישן אוניווערסיטעט אין ירושלים, אויף דער זיצונג פון קאמיטעט פאר יידישער דעמאגראפיע. "די שואה האט שווער געטראפן אינעם נאטירליכן וואקס פונעם יידישן פאלק ביז היינט. אין די צוואנציקער יארן איז די יידישע באפעלקערונג אין אייראפע געוואקסן מער ווי די אלגעמיינע אייראפעישע באפעלקערונג, אבער נאך דער מלחמה האט זיך געשאפן א גרויסע ירידה אינעם וואקס פון דער יידישער באפעלקערונג, צוליב דער פארניכטונג פון די קינדער און יוגנטליכע - און אזוי ביז היינט צו טאג און ביז נאך א סך צענדליקער יארן ארום..."

פראפ' דע-לא פערגאלע האט די ציפערן ניט ארויסגעשאקלט פונעם ארבל. ס'זענען דא נאך סטאטיסטיקער און דעמאגראפן און מאטעמאטיקער וועלכע זארגן פאר גענויע אויסרעכענונגען. ציפערן וואס נעמען דיך ארום ווי בייזע, קאלטע ווינטן, אז דו הויבסט ממש אן ציטערן, ווי ס'וואלט דיך באגאסן א קאלטער שווייס, ווייל זיי דערציילן דיר א שרעקליכן אמת...

ווען ניט די שואה, וואלטן מיר שוין היינט, לויט א פשוטע מאטעמאטישע אויסרעכענונג, געציילט א קיימא-לן פון א 30 מיליון, מיט דער אוסזיכט וואקסן ווייטער אין די קומענדיקע צענדליקער יארן. פארן יידישן פאלק האט זיך דעריבער די שואה ניט געענדיקט. איפכא מסתברא: זי האט אונדז פאראורזאכט נאך א צווייטע און דריטע שואה, וואס קאנען זיך ציען ווער ווייטס ווי לאנג.

וואלינער-אוקריינער יידן זענען געווען פון די שווער-געליטענע, ווייל אויסער געציילטע קינדער און יוגנטליכע, זענען אלע שנעל דערשאסן געווארן צוזאמען מיט די עלטערן, ווייל ווער האט געקאנק לויפן און איבערלאזן קינדער? בפרט ווען די צייט פון לויפן איז געווען אזוי קורץ...

דאס דייטשישע פאלק, אין אלגעמיין, אויסר א קליינער פראצענט, איז געווען פרא היטלערן און מיט די נאציס, דערביער וועט דאס דייטשישע פאלק, נאך דורות-לאנג טראגן אויף זיך דעם פלעק און שולד פון דער ריזיקער שרפה אויף יידן. אזוי זיי - אזוי אויך ווערע אלע, ניט ווייניקע בעהעלפערס אין געוויסע לענדער איינגענומענע דעמלט דורך די דייטשן...

אנטישמיות באוקראינה?

ידיעות פה ושם, בכלי התקשורת הישראלית ושל מדינות מערביות אחרות, דיווחו על גילויים או התפרצות של אנטישמיות מחודשת במקום זה או אחר באוקראינה, כולל היחס המביש לאחרונה של צירות בפרלמנט כלפי יו"ר הכנסת לשעבר, ח"כ דב שילנסקי. בין השורות הקצרות של חדשות אלו יכולת לחוש כאילו בהשתוממות שבהפתעה של מוסרי הידיעות בעצמם. האמנם, אנטישמיות שמגיחה מתוך איזה מקום-מסתור, בו התחבאה "עד יעבור זעם"?

אין ספק שאין זו נחלת העלית של העם האוקראיני, שמנהיגיו הצהירו קבל עמם הם וקבל העולם כולו בראשית עצמאותם, על שינוי טוטאלי בשטח כאוב זה להם ולעם היהודי גם יחד ואף הזמינו את אחיהם היהודים, הרוצים בכך, לחזור לאדמת אוקראינה.

אוקראינה שימשה בכל שנות היבלעותה על-ידי העם הרוסי אסם התבואה שלו. גם בכל אותן השנים בהן היתה "שוות זכויות" בברית המועצות, שאף רוב-רובו של העם האוקראיני לאי-תלות. לעצמאות מלאה. זו היתה גם הסיבה, אולי העיקרית, שרוב ניכר של העם האוקראיני נטה לשרת את גרמניה ההיטלריסטית בתקווה להיבנות על ידה. נצחונותיה המהירים של גרמניה הדהימו הרי לא רק אותם. את נאמנותם להיטלר יכלו להוכיח המוני אוקראינים בעזרתם "האמיצה" בהשמדת יהודים.

אנטישמיות היא בראש וראשונה תולדה של סבל כלכלי; קשיי פרנסה של אנשים, שלאט או מהר יותר הם מתקבצים להמון. בכל השנים היו יהודים, בדרך כלל, חסרי זכויות לרכישת אדמות חקלאיות ברוסיה-אוקראינה והם עסקו לפיכך בעבודות ובעיסוקים "לא פרודוקטיביים" - דעה שהשתרשה בקרב ההמונים במשך כל השנים הרבות האלו - והיא שהצמיחה את האנטישמיות.

המצב הכלכלי באוקראינה, כמו ברוסיה, קשה. ההמונים עדיין סובלים, אולי אפילו מתת-תזונה. העובדה ש"המתועשות העשירות" מתכננות עזרה מאסיבית בעשרות ומאות מיליארדים לרוסים, בלי להכליל את האוקראינים, מרגיזה אותם בהמוניהם.

אך לא היהודים, כמובן, שולטים ב"אוצרות תבל" כפי שהמונים אלה סבורים מאז ומתמיד. על מנהיגי העם האוקראיני לשרש דעות אלו מקרב ההמונים בכל האמצעים שבידיהם. עליהם לנהל פעולות הסברה נרחבות מקצה המדינה ועד קצה על הנוק שעלולה להמיט עליהם האנטישמיות. העם היהודי יכול אולי לעזור - קצת או הרבה - לעם האוקראיני בשיפור מצבו הכלכלי הגרוע, אך שטות היא לתלות בהם את הקולר לכך.

דוד פריטל

הקרב של אחרוני היהודים בלוצק

בגמנסיה היהודית ב-12.11.1942

במאי של 1941.

אמנם, כל עמי בריה"מ שילמו מחיר גבוה במלחמה, אך את המחיר הגדול ביותר שילמנו אנחנו, היהודים.

יהודי לוצק ראשונים. בשביל יהודי לוצק, קובל וכל יתר אזורים הכבושים של בריה"מ היתה זו ראשית ביצועה של התכנית להשמדת העם היהודי. אמנם, מעשי הרצח ההמוניים בשטחי בריה"מ קדמו לוועידת ואנוה שנערכה ב-1942. הגיסאות בפולין הוקמו כבר ב-1939, אך טרם הוחל שם בהשמדה המונית.

לעומת זאת, בלוצק נרצחו, תוך פחות מחודש מזמן הפלישה, כ-4000 צעירים באקציות הידועות לשמצה של ימי ב' ו-ה'!

בתנאים שנוצרו לאחר נסיגת הצבא הסובייטי והשמדת אותם הכוחות מקרב היהודים שאמורים היו להתנגד, מובן שהבריחה היתה דרך ההצלה האפשרית היחידה. אך מפאת קוצר הזמן הספיקו לברוח, מתוך 18,000 יהודי לוצק וסביבותיה, רק 300 איש. קוצר הזמן היה בעוכרינו וגרם לתוצאות טראגיות ביותר ליהודי לוצק.

זאת ועוד: הגיסו הוקם בדצמבר 1941 והושמד בחודשים יולי-אוגוסט 1942. היינו, תוך פחות משנה. זהו פרק זמן קצר ביותר להתארגנות ולהוציא אל הפועל תכנית הצלה. עד היום אני לא סולח לעצמי, על שהרעיון ליצירת הקשר עם הבאפטסיסטים (על-מנת למצוא אצלם מחסה) גמל בלבי רק בראשית 1943. יתכן שיהודים נוספים יכולים היו להינצל. יתכן... מן הראוי לציין, שללוחמי גיסו וורשה נדרשו למעלה משנתיים, בכדי להתארגן ולהקים את האירגון הלוחם שעמד בראש המרד הראשון בשנת 1943.

במשך כל השנים מטרידות אותנו השאלות באשר לאירועים הטראגיים בלוצק בזמן הכיבוש הגרמני, שנותרו ללא מענה עד היום הזה. יש בינינו שמציינים אותם, כרגיל, כ"מעשי גבורה". אלא שמן הראוי להתייחס למלה "גבורה" במובן הרחב ביותר, לא רק אלה שהתנגדו פיסית, גיבורים הם, גם האנשים שהקריבו את עצמם למען בני משפחותיהם.

האם היו תושבי לוצק, מוכנים - פסיכולוגית וארגונית - לשואה? ננסה לבחון סוגיה זאת משלוש זוויות ראייה:

הזמן שעמד לרשותנו כדי לקדם את פני האירועים הטראגיים; הרכב האוכלוסייה; סביבה תומכת.

הזמן. המיתקפה של צבאות גרמניה הנאצית בוצעה בפתאומיות וללא כל התרעה מצד השלטון הסובייטי, שסכנה כזו אמנם קיימת בפועל. זכורני, שכאשר נאסרתי על-ידי הבולשת הסובייטית ב-6 ביוני 1941, היתה השאלה הראשונה שהוצגה לי על-ידי האסירים הוותיקים אם תפרוץ בקרוב מלחמה. תשובתי היתה שלילה מוחלטת של אפשרות זו. הסתמכתי על הודעת "טאס", שפורסמה זמן קצר לפני מאסרי, ואשר הכחישה את כל השמועות כאילו מתכננת גרמניה מיתקפה נגד ברית-המועצות. המדובר במסמך המפורסם והבלתי-אחראי של סטאלין בנדון. למרות אזהרות שקיבל מסוכני ומצ'רצ'יל. יש שרואים בהכחשתו זו של סטאלין את אחד הפשעים הגדולים שלו.

באותו זמן שררו בבריה"מ שאננות כללית וסיפוק מכך, שהעולם הקפיטאליסטי מקיז את דמו "בעוד שאצלנו שוררים שלום ושלווה". בסימן תפיסות וסיסמאות אלו עמד גם חג האחד

אלבירט ואשר גולדברג. ה'פרטיזנקה' פעלה בלוצק עד למאסרו של אלבירט, אשר עמד בעינויים ולא הסגיר איש מחבריו. התאבדותו בכלא הנאצי היתה גם גאולתו ושחרורו מן העינויים*. הודות לאמיל אלבירט ולאשר גולדברג התאפשרה בריחתם של עשרות אסירים/צעירים יהודיים וביניהם כותב שורות אלו, מבניין המשטרה בקרסנה. ולו היו חמישים צדיקים כוויטולד בעיר?

אלא שהסביבה היתה, כאמור, עויינת, למרות זאת היה נסיון של עשרים צעירים יהודיים לצאת ליער. הנסיון נכשל. עקבותיהם של הצעירים נעלמו. נראה שהם נרצחו על-ידי התושבים המקומיים. בספר לוצק מובא סיפורה של אסתר אטינגר בוידמן, על דרך היסורים שעברה עד שהצליחה למצוא, שנה וחצי לאחר שיצאה לדרך - את הפרטיזנים.

על רקע ממדי הזמן, הסביבה והרכב האוכלוסייה היהודית, יש לבחון, איפוא, גם את התמרדותם של אסירי מחנה העבודה בגימנסיה היהודית בוולקה ב-1942, התמרדות המעוררת את התפעלותנו עד היום ואסור שתישכח. בקיץ 1942 הושמדו כלואי הגיטו, ולאסירי המחנה שהפכו ליהודי לוצק האחרונים, לא היו כל אשליות באשר לגורלם. החלק הפעיל מהם בחר בדרך המוות - תוך כדי לחימה. העדים שנותרו לפליטה - שמוליק שילה ובני משפחת סוויצקי חוזרים גם היום על דברי עדותם שהועלו על הנניר.

ועל הגבורות. גבורה מה היא? מן החובה לנתח על כל צורותיה ולדוגמה, שלא היתה בודדה. גבורתו של ש"ץ, היהודי הזקן, בעל טחנת-הקמח, שהגיע למקום מחבואי, בכפר לישצ'ה, עם בנו איגנס בקיץ 1943 וביקש ממני לקבל את בנו כאילו היה אחי. הוא עצמו, הלך "כדי לא להפריע לצעירים לשרוד" ומצא את מותו בידי מרצחים אוקראינים.

הרכב האוכלוסייה. האוכלוסייה היהודית שעליה הוטל להתמודד עם המזימות הרצחניות של האויב הנאצי היתה, ברובה, אוכלוסייה זקנה המורכבת מנשים ומילדים. הנהגתה המסורתית של אוכלוסייה זאת נפלה קורבן לתהליך הסובייטיזציה שפקד את האיזור בשנים 1939-1941.

בספטמבר 1939 גויסו הצעירים היהודיים לצבא הפולני, ובחודשים אפריל-מאי 1941 גויסו רבים מהנותרים לצבא האדום. חלוצים וצעירים לא מעטים הבריחו את הגבול לליטא ולרומניה, על מנת להגיע לארץ-ישראל. בלוצק אסרו הסובייטים את פעילי "גורדוניה", "דרור" ו"בית"ר" ובהם - מקס יוז, איווה ביברמן, איויק שפרד ורעיתו (שהיה בעל הכשרה צבאית), איציק גולדנר (מזכיר כללי של התנועה החלוצית), ואנוכי. בנסיבות אלה לא יהיה זה מוגזם לומר, שהעיר התרוקנה מצעיריה ומבעלי-היוזמה.

סביבה תומכת. בכל מקום, בו רצו ליצור תנועת התנגדות, מן ההכרח היה - להבטיח את תמיכתה של הסביבה העירונית בכלל והסביבה הכפרית בפרט. לא ארחיב בדברים באשר לסוגיית התמיכה. קיים קונסנזוס כללי, שהסביבה, ברובה הגדול, התגלתה כעויינת. התנועה הלאומית האוקראינית נטלה חלק פעיל בהשמדת היהודים. ניתן אף לקבוע בוודאות, שללא עזרתה היתה תכנית ההשמדה הגרמנית מתעכבת ואפשרויות ההצלה של היהודים היו מתרחבות.

ברצוני להדגים תופעה זו במקרה חיובי, שהוא - למרבה הצער - יוצא מן הכלל המעיד על הכלל; מקרהו של ויטולד פומינקו, חסיד אומות העולם, שעזרתו סייעה להצלת חייהם של עשרות יהודים. הודות לו התאפשר קיומה של 'פרטיזנקה' יהודית שבראשה עמדו אמיל

* ראה להלן רשימתו בידיש של יעקב אלבירט, על בן דודו אמיל אלבירט.

ובכך סיכלו כל נסיון של הס"ס לחדור לתוך בית-החולים ולהשמיד את היהודים.

למפקד היתה פרשיית אהבים עם אחת האחיות היהודיות. מה היו מניעיה של צעירה זו? האם להציל את חייה? או שמא להציל את אחיה? אני נוטה לקבל את התשובה האחרונה. מכל מקום, אסור שאירוע זה יצלול לתאום הנשייה.

והיו, כאמור, מקרים נוספים של הקרבה אישית. אמה של חנקה גורנשטיין-פיטרמן, בחרה להתלוות לבעלה אל המוות וויתרה על סיכוי ההישרדות; כשנודע לאביו של יעקב אלבירט על מות האב הוא זעק "קצתי בחיי!" אמי גיטל התביישה "לחיות כאשר עם שלם מובל לעקידה".

הנה כי כן, דומה שלא הגזמנו בנוסח לוח הזכרון דלהלן (בעברית, בידיש ובאוקראינית), שאותו אנו משתדלים להציג בבנין, שבו התחולל הקרב האחרון של יהודי לוצק ב-12 בדצמבר 1942.

איגנס בנו זכה להגיע ליום השיחרור, התגייס לצבא האדום ונפל כקצין לוחם בגבול פרוסיה המזרחית.

אכן, פנים רבות לגבורה. לקרב בגימנסיה קדמו אירגון והחלטה קולקטיבית, ואילו ש"ץ קיבל את הכרעתו האישית בעומדו לבדו מול האימה, וכך התעלה לרמה מוסרית גבוהה ביותר. והריני פונה מעל במה זו לאיש התיאטרון, שמוליק שילה, שעשה מאמץ לחקור את פרשת הצלתו המופלאה (למרבה הצער - הומנית אמנם) של בית-החולים היהודי בלוצק. אני עצמי, אחד העדים הספורים שנותרו בחיים, יכול להעיד על הקרבתה של האחות, חברתי שינדליה גלרנטר. באירועים שהתחוללו בבית החולים היהודי, בו-בזמן שיהודי הגיטו הובלו לשחיטה, מופיעים כל המרכיבים של דרמה אנושית ויהודית כאחד. כמעט לא ייאמן, שביום בו רצחו הגרמנים את יהודי הגיטו, סוככו, בו זמנית ממש, שישה חיילים גרמניים ובראשם מפקדם, על שער בית-החולים היהודי בגופם,

דער לעצטער קאמפף פון לוצקער יידן

דא, אינעם בניין פון דער יידישער גימנאזיע, האט זיך געפירט, דעם 12טן דעצעמבער 1942, דער לעצטער קאמפף פון לוצקער יידן קעגן די דייטשן און דער ארטיקער פאליציי, נאכן אנולירן די געטא. זייער שטארקער ווילן האט ניט גובר געווען די שיסעריי פון מאשינען-געווער. אנ'אייביקער לויב די יידן, די העלדן פון לוצק.

הקרב האחרון של יהודי לוצק

כאן, בבניין הגימנסיה העברית לשעבר, נערך ב-12 בדצמבר 1942 הקרב האחרון של יהודי לוצק, ששרדו לאחר חיסול הגיטו, נגד הגרמנים והמשטרה המקומית. עוז רוחם לא גבר על ירי המקלעים. תהילת נצח ליהודים, גיבורי לוצק.

יעקב עלבירט

דער טויט
פון עמיל עלבירט

טעג פון זיין לעבן האבן אים די דייטשן געברענט מיט גליענדיקע קוילן איבערן גאנצן קערפער. די ס"ס-לייט האבן פון אים געוואלט ארויסקריגן די ערטער וווּ יידן באהאלטן זיך. עמיצער האט זיי אינפארמירט אז ער איז גוט באהאוונט אין דער גאנצער געגנט ארום און ווייסט גענוי, וווּ יידן באהאלטן זיך אויס. געווען איז עמיל א בלאנדער בחור און אויסגעזען ווי אן העכטער אריער און אלס אזעלכער האט ער באמת באזוכט כסדר א סך אויסבאהאלטענע יידן און געטון פאר זיי וואס ער האט נאר געקאנט, אויסגעפירט פארשידענע שליחות'ן און פארמיטלט צווישן זיי אליין, און צווישן זיי און זייערע באהעלטערס, אבער קיין פארטיזאן איז ער נישט געווען, ווי די געסטאפא האט געמיינט. אויסבאהאלטן האט ער זיך אין א בונקער אין ליפינע, נעבן לוצק צוזאמען מיט שייקע קליגער און אשר גאלדענבערג (גאלדענבערג איז איצט אן חיפה'ר תושב, האט געשריבן אין "ספר לוצק", עמוד 511, וועגן יענער תקופה, אבער דעם עפיזאד האט ער נישט דערמאנט).

די דייטשן האבן באפוילן עמילס קריסטליכע שכנים אין טורמע-קאמער, זיי זאלן פון אים ארויסקריגן וואס מער אינפארמאציעס און זיי צוגעזאגט באפרייען אויף די נאענטע קריסטמעס, אדער בכלל, אויב זיי וועלן פון אים ארויס באקומען וואס זיי ווילן וויסן. עמיל, נאך עטליכע שעה ליגן

סעפטעמבער 1943. 5 מאנאטן פאר דער באפרייונג דורך דער רויטער ארמיי. 14 לוצקער קריסטן זיצן צוזאמען פארשפארט אין קאמער אין לוצקער טורמע. צווישן זיי דער טשעך וואצלאוו מאליונסקי, אייגנטימער פון זעמאנ'ס בראוואר און א אינטימער פריינד פון פראנץ קאזאק, אנערקענטער חסיד אומות העולם, דורך "יד ושם" ירושלים. פראנץ קאזאק האט אויסבאהאלטן נישט ווייניק יידן פון די דייטשן, צווישן זיי אויך דעם שרייבער פון די שורות(1). און אט וואס פראנץ קאזאק האט אנדז, זיינע אויסבאהאלטענע, דערציילט, וועגן א געשעעניש אין אויבנדערמאנטן קאמער, לויט ווי ס'האט אים דערציילט זיין פריינד דער טשעך מאליונסקי.

איין טאג האט מען אריינגעווארפן אין יענעם קאמער א יידישן פארטיזאן, עמיל עלבירט. עמיל איז אריינגעפאלן אין די הענט פון דער געסטאפא אין דער ווינונג פון ד"ר ליפינסקי. ד"ר ליפינסקי, א כלומרשטער ידיד פון עמילס פאטער, האט אים פארראטן און איבערגעגעבן זיין זון, עמילן, צו דער געסטאפא (2).

אין דער געסטאפא האט מען עמילן געפייניקט, יעדן טאג, א צוויי-דריי שעה. ווען מ'האט אים צוריק אריינגעשליידערט אין קאמער פון די 14 ארעסטירטע איז ער געווען ווי א לעבעדיקער מת. א צעשלאגענער, פארבלוטיקטער און מיט אפענע ווונדן, האט ער זיך געקארטשעט פון ווייטיק. די לעצטע 2

(1) זע "ילקוט ווהלין" 30: "פראנץ קאזאק - חסיד אומות העולם".
(2) עמילס עלטערן האבן אויסבאהאלטן ביים ד"ר ליפינסקי, פיסער - במאלנאלען, טייערע קליידער און אנדערע ווערספולע זאכן. א סך יידן האבן דאס געטאן.
(3) דוד פריסל (זע זיין ארטיקל אין דעם נומער ילקוט) דערציילט אז עמיל און גאלדענבערג זענען יא געווען פארשידאנער.

מעגליך אז דער קסיאנדז האט געפרוויט נאך א סך זיי איבערצייגן; אפעלירט צו זייער געוויסן נאך א מאל און נאך א מאל. ביז זיי האבן איינגעווייליקט. ווי זיי וואלטן געגעבן א גרינע שייין...

און עמיל האט זיך גלייך אופגעהאנגען און אלע ארעסטירטע אין דער תפיסה-קאמער האבן געקניט. "און עפעס אויסער נאטירליכעס איז געשען", דערציילט ווייטער פראנץ קאזאק אין מאלניסקיס נאמען. דער גלח איז נעלם געווארן און די ארעסטירטע זענען ניט באשטראפט געווארן. און עמיל עלבירטס גבורה און גייסטיקער כח האט זיך ניט איינגעבראכן טראץ די שרעקליכע יסורים וואס ער האט געליטן אין לאנגע 6 טעג, און איך מוז דיר זאגן, פראנץ, אז איך בין פון דעם יידישן בחור טיף גערירט און איך וועל אים קיינמאל ניט פארגעסן. אויך דיר פראנץ קאזאק, און אלע אנדערע ווי דו, וואס האבן געהאלפן די אומשולדיקע, אומגליקליכע יידן איבערלעבן די שרעקליכע צייט, איינשטעלנדיק דערמיט זייער לעבן און דאס לעבן פון זייערע קינדער און דערמיט געראטעוועט דאס געוויסן פון אמתע ערליכע, קריסטן - זאג איך, פון טיפן הארצן ארויס, א גרויסן דאנק!"

און איך, מיין טייערער שוועסערקינד עמיל, בעט ביי דיר מחילה פאר מיין שווייגן אזא לאנגע צייט. איז זאלן די עטליכע שורות מינע זיין א בכבודיקע מצבה אויף דיין אומבאקאנטן קבר, וווּ דו רוהסט. דו, וואס האסט ניט געוויסט פון קיין שרעק און זיך מקריב געווען פאר אנדערע, דו ביסט דער סימבאל פון יידישער, גבורה און אויפשטאנד, אין דיינע און אין פארגאגענע דורות.

אזוי פארחלשט, קריגנדיק צוריק זיין באווסטזיין, האט זיך געוואלט אויפהענגען. אבער די ארעסטירטע האבן אים צו דעם ניט דערלאזט. מורא געהאט אז די געסטאפא וועט זיי דערפאר ניט באפרייען און אפילו באשטראפן. זיי האבן אים געפרוויט איינרעדן, אז פאר יעדן איינעמס טובה-וועגן. זאל ער קאאפערירן מיט די דייטשן, אבער עמיל האט עקשנותדיק געשוויגן.

אויפן פינפטן טאג האט מען אריינגעווארפן אין צימער א פוילישן קסיאנדז (א גלח) פאר עפעס א חטא קעגן די דייטשן. קיינער פון די ארעסטירטע האט דעם גלח ניט געקענט. דער גלח האט שטארק און רירנד אפעלירט צו די ארעסטירטע, אין עמילס אנוועזנהייט, מ'זאל אים ניט שטערן באגיין זעלבסטמארד, מאטיווירט האט ער עס דערמיט אז אויב עמיל וועט זיך איינברעכן, אדער פארלירן דעם שכל הישר, וועט אן אומגליק קומען אויף די קריסטן. ביי וועמען יידן באהאלטן זיך אויס. א סך קריסטליכע הייזער און דערפער קאנען אומגעבראכט ווערן מיט זייערע קינדער, פונקט ווי ס'זענען אויסגעמארדעט געווארן די יידן...

די 14 ארעסטירטע האבן זיך זייער געקווינקלט: ווער ווייסט, אפשר זייערע לעבנס שטייען אין קאן... אבער דער קסיאנדז האט אין זיי ווייזט אויס נאך א סך אריינגערעדט, געפרוויט זיי איבערצייגן אין זיין אמת און אז זיי דראט ניט בכלל קיין געפאר... און עמיל האט געשוויגן. ווי די וואנט. הערט ניט און רעאגירט ניט אויף די אלע רעדערייען און בקשות. פונקט ווי ער האט געשוויגן ווען די דייטשן האבן אים פאכמעניש געפייניקט...

משה ישפה

סערניקער יידן האבן געקעמפט קעגן די דייטשן

יידן איז מען נישט ארויס קיין לעבעדיקער. סערניקער יידן זענען געווען גוט ארגאניזירט קעגן פאגראמשישקעס. געווען גרויסע פייסערס. אט, למשל, איינמאל, אין יענער צייט, האבן גויים פון ארום אנגעגריפן א יידיש פאמיליע אין סערניק, אויסגעהרגעט כמעט די גאנצע משפחה... האט זיך דער ראש משפחה ווי ס'איז זיך אדורכגעשלאגן, אוועקגעלאפן צו דו הייזער פון די רוצחים, וועלכע ער האט געקענט און זיי אלע אונטערגעצונדן. ווען די באנדיטן האבן געזען אז זייערע הייזער ברענען, זענען זיי זיך שנעל צעלאפן... אין א סך יידישע הייזער איז געווען געווער. אויך ביי אונדז אין שטוב איז געווען א ביקס.

קעגן די נאציס האבן סערניקער יידן ארויסגעוויזן א באזונדערע גבורה און די דייטשן האבן זיך נאכגעפרעגט ביי די גויים ווו האבן די יידן געלערנט זיך אזוי פארטיידיקן? 25% פון סערניקער יידן זענען טאקע געבליבן לעבן נאך א שווערן געראנגל מיט די דייטשן און זייערע העלפערס... א טייל פון סערניקער יידן לעבן איצט אין ישראל און א טייל זענען צעזיט און צעשפרייט אויף דער וועלט. לעצטנס האט זיך געפונען א דייטשישער רוצח פון סערניקער יידן אין אויסטראליע, זענען מיר איינגעלאדן אהין עדות זאגן... אויסטראלישע ריכטער זענען געפארן אהין עפענען גריבער און אויספארשן ווי אזוי דער מארד און דאס קעגנשטעלן זיך איז געשעען. דער פסק-דין איז נאך נישט געגעבן געווארן. די "לובאוויטשער" האבן דארטן אויפגעשטעלט א מצבה. אין די וועלדער וואלגערן זיך נאך ביז היינט ביינער פון יידישע פארטיזאנער, צווישן זיי אויך פון מיינע קרובים און משפחה...

סערניקער יידן האבן געקעמפט פונקט ווי טוטשין אין וואלין - און ווי ווארשע, ווילנע און ביאליסטאק אין פוילן.

סערניק געפונט זיך אייגנטליך אין די בלאטעס פון פאלעסיע, הגם זייער נאהנט צו וואלין. פרעגט זיך ווי קומען מיר צו וואלין? אט, הויבט זיך אן א מעשה.

דער פארבאנד פון פאלעסיער יידן אין ישראל זאגן אז מיר געהערן מער צו וואלין ווי צו פאלעסיע, בפרט אז די מערהייט פון אונדזערע ווייבער זענען וואלינערס, באזוכן שטענדיק אזכרות צום אנדענק פון זייערע שטעטלדיקע און נעמן אונדז מיט. איז האבן מיר זיך אנגעשלאסן צום איגוד עולמי פון יוצאי וואלין, ווו מ'האט אונדז אנגענומען בכבוד רב. איז סוף סוף ווייסן מיר פון וואנען מיר שטאמען; פון וואלין.

דער פארקער צווישן סערניק "מיט דער וועלט" איז געווען בלויז דורך לאדקעס, שיפלעך און שיפן מיטן סטיר, מערסטנטייל קיין פינסק, אבער אויך קיין לוצק און סלאנים און - דאנציג.

דער הויפט האנדל איז געווען - געהילץ (ביימער) פון די וועלדער ארום אונדז, געשיקט קיין דאנציג מיטן סטיר און פריפעט. גרויסע וואלד און האלץ-מומחים זענען געווען סערניקער יידן און גאר גרויסע ספעציאליסטן זענען זייגעווען אויף איינארדענען ראפסאדס, כדי שיקן דעם האלץ מיטן וואסער, ווי געזאגט, קיין דאנציג. אבער אויך אלערליי יידישע בעלי מלאכות זענען געווען אין סערניק און בפרט האבן געשמ'ט די בויער פון הילצערנע הייזער, וועלכע זענען גערופן געווארן טון די מלאכה אפילו פון ווייטע מקומות, ווי צום ביישפיל אוקריינע, פון וואנען מיר האבן אימפארטירט קערנער און מעל. אויך די ציוניסטיש-חלוצישע יוגנט באוועגונגען האבן מיר "אימפארטירט" פון די דערמאנטע שטעט און אנדערע. נאך דער ערשטער וועלט-מלחמה, ווען די גאנצע ארומיקע סביבה האט געליטן פון באנדעס און פאגראמען אויף יידן - האט קיינער פון זיי נישט געוואגט אריינקומען קיין סערניק, ווייל פון סערניקער

עו"ד שלמה זיסקינד

על מרד גיטו ורשה והמרידות בוהלין

היתר כותב שם שטרופ, כי אינו יכול להבין מדוע היהודים אינם נכנעים; הכיכר הם מסוגלים להילחם אפילו מתוך בתים בוערים.

למעשה, לא הצליחו הגרמנים להתגבר על המורדים, להכניעם ולכבוש את הגיטו בקרב. הם נכנסו לגיטו רק אחרי 6 שבועות, וזאת רק אחרי שהגיטו נהרס עד היסוד על ידי חיל הנדסה וחיל אוויר, אשר הוזמנו במיוחד כדי לאפשר את כניסת הגרמנים לשם.

על מנת להעריך נכונה את גבורתם של הלוחמים היהודים בגיטו ורשה הבו נשווה: פולין הגדולה, על צבאותיה והנשק הרב שבידה, נפלה אחרי 22 יום; צרפת האדירה חדלה להתקיים כמדינה ריבונית לאחר 3 שבועות בלבד - ואילו היהודים בגיטו ורשה החזיקו מעמד 6 שבועות, היינו, פי שניים זמן ממדינות גדולות, המצויידות בכל - ולא נכנעו. עובדות אלו מדברות בעד עצמן ואין צורך לפרש.

מרידות בגיטאות ווהלין ותנועות הפרטיזנים היהודים בוהלין
מעשה הגבורה בגיטו ורשה בתקופת השואה לא היה ארוץ חריג או בודד. מרידות בגיטאות ומקומות ריכוז אחרים של יהודים התרחשו גם לפני המרד בגיטו ורשה, כמו המרידות בגיטו נייסוויז' ובגיטו לחוה, שבבילורוסיה, ביולי-ספטמבר 1942. כן ידוע על מרידות בוהלין, בגיטו סוצ'ין ואחרים (בספטמבר 1942), ובעיר הולדתי לוצק, ב-9 בספטמבר 1942. מרידות אלו פרצו לאחר שהגרמנים שוב הכריזו על הצורך לגייס יהודים למחנות עבודה. אולם היהודים למדו לקח ושוב אי-אפשר היה לרמותם. למודי העבר, התקוממו היהודים, הציתו את בתיהם ותוך ניצול המהומה ניסו למלט עצמם בהורגם כל גרמני שנקלע בדרכם, במטרה להגיע ליצירות הסמוכים ולהמשיך משם בלחימה בשורות הפרטיזנים.

לפני 50 שנה, ב-19 באפריל 1943, פרץ בגיטו ורשה מרד היהודים, הגדול במרידות שבמלחמת העולם השנייה בכלל, ובתקופת השואה בפרט.

קומץ קטן, בעיקר חברי תנועות הנוער היהודיות, הרים את דגל המרד בצורר הנאצי שהתיימר על-ידי השמדתם "לפתור סופית את הבעיה היהודית". הנשק שבעזרתו היו אמורים להילחם בגרמנים כלל בסך הכל כ-50 אקדחים עם מעט תחמושת, שהספיקה ליריות בודדות בלבד. לעומת הנשק שבידי הגרמנים אפשר בהחלט לקבוע כי הלוחמים היהודים לחמו בידים ריקות.

את המצב בו מצאו עצמם לוחמי הגיטו בתחילת המרד, הגדיר טוב אחד ממגיני הגיטו, הירש ברלינסקי, שכתב ביומנו: "אנו עושים את החשבון כהלכה וברור לנו כי עם הנשק שבידינו לעומת הנשק שבידי הגרמנים, הרי אנחנו במצב של זוכה נגד פיל, אך אין מוצא אחר, כי כך או אחרת צפוי הכליון. נוכיח לעולם שהתגוננו ושלל הלכנו כעדר אל השחיטה. יהיו מעשי היאוש שלנו מחאה כנגד העולם, שלא הגיב כראוי נוכח הנבלה של הרוצחים, הסובחים באופן זוויתי מיליוני יהודים".

הלוחמים היהודים בגיטו לחמו בגבורה עילאית על כל בלוק, על כל בית, על כל חדר ועל כל אבן, ולא נטשו את הבתים, אפילו כשבערו. תוך כדי לחימה השתפרה הצטיידותם בנשק, אותו אספו מגוויות החיילים הגרמנים שנפלו בקרב עימם. על גבורתם של היהודים ניתן ללמוד באופן הטוב ביותר מתוך יומנו של הגנרל יורגן שטרופ, מפקד הכוחות המזוינים הגרמניים, שהקיפו את הגיטו. גנרל זה נתפס ונשפט למוות בפולין, אך הספיק, בעת שישב בכלא, לערוך את יומנו, אותו החל לנהל עוד תוך כדי לחימה בגיטו. יומן זה, עדות נאמנה על לחימת היהודים, יצא לאור בהוצאת קיבוץ לוחמי הגיטאות בשם "יומנו של תליין". בין

המרידות במחנות המוות

המרידות המופלאות ביותר התרחשו במחנות המוות בטרבלינקה, סוביבור, אושוויץ ובירקנהו. המרידות במקומות אלו הוכנו בקפדנות והיו בהם גילויי גבורה ותושיה רבים, במגמה לשחרר מאות יהודים שבמחנות לאחר חיסול הכוח הצבאי והמשמרות שבמחנות, וכן להוציא מפעולה את המשריפות ותאי הגזים.

לא מעט יהודים הצליחו להימלט, אולם המרידות הצליחו באופן חלקי בלבד. חשיבות נוספת של המרידות היא בכך שכתוצאה מהן נסגרו המחנות בירקנאו וסוביבור, מה שגרם להאטת קצב ההשמדה הכללי.

זכורות הטענות בתחילת 1947, ש"היהודים לא התגוננו, שהלכו כצאן לטבח מבלי להתנגד". אנחנו, שחזינו את השואה מברנו, החשינו. פשוט לא יכולנו לדבר על הזוועות שעברנו. וגם לא תמיד ידענו את האמת על מה שהתרחש בעשרות ומאות ישובים יהודים. רדיו וטלוויזיה טרם היו בימים ההם; גם העתונות לא דיווחה את האמת. נהפוך הוא - הדיווחים היו שקריים ומגמתיים על מנת לזרוע בהלה ולהוציא כל מחשבה על התגוננות.

הכלל שלציבור זכות לדעת לא היה קיים בגרמניה הנאצית ולעתים קרובות לא נשארה אף נפש חיה, אשר היתה יכולה להעיד על ההתנגדות או לחימה; היו צריכות לעבור עשרות שנים עד שהצליחו לאסוף עדויות על הדברים שהתרחשו בתקופת השואה.

טוב איפוא, שועדת השרים לסמלים וטכסים של ממשלת ישראל קיבלה החלטה שלחיתם של יהודים בגיטאות, במחנות המוות, בפרטיזנים ובצבאות שונים תהיה הנושא המרכזי ביום השואה. במבט רטרופקטיבי ברור עכשיו כי טעו האומרים שהיהודים לא התגוננו ולא לחמו; לחימתם בתנאים תת-אנושיים, שהיתה חסרת כל סיכוי לנצח, הצילה, כאמור לעיל, את כבודם הם ושל העם היהודי כולו.

המאפיין של כל המרידות הללו היתה העובדה כי בפעם הראשונה קמו והתקוממו אנשים גם כשהיה ברור להם מראש שאין בכוחם לנצח. המטרה של מרידות אלו היתה: לנקות ולגאול את עצמם ולנקום בצורר הנאצי. ובאשר ללוחמת הפרטיזנים היהודים - הרי זו הקיפה לא רק את האזורים הידועים ביותר, בילורוסיה המערבית, ווהלין ואוקראינה המערבית, אלא הפכה לנחלת ארצות שונות נוספות, כמו יוגוסלביה, סלובקיה, יוון, איטליה ואפילו צרפת (בתוככי המחתרת הצרפתית).

בשנים 1942-1943 הלך ורב מספר הפרטיזנים היהודים, כשהצטרפו אליהם הבורחים מגיטאות וממחנות ריכוז. רבבות יהודים הגיעו ליערות שבשטחי ליטא, בילורוסיה ואוקראינה והצטרפו לקבוצות פרטיזנים קיימות, או שהיו בין מייסדי פלוגות פרטיזנים חדשות. רבים מהיהודים הצטיינו בלחימה ושמן יצא לתהילה ביערות.

היו קבוצות פרטיזנים מעורבות, יהודים וגויים, והיו גם קבוצות מורכבות מיהודים בלבד. ביערות היו גם מחנות משפחות של הפרטיזנים היהודים ובהם ילדים, נשים וזקנים - שהיו בחסות הפרטיזנים היהודים שהגנו עליהם.

התנועה הפרטיזנית היתה יכולה להיות רחבת היקף הרבה יותר, אלמלא המחסור בנשק ואיבת האוכלוסיה המקומית, שהיתה ברובה עוינת והאנטישמית, שלא נעדרה גם בקרב הפרטיזנים הנוצרים, אשר לעיתים רצחו את הפרטיזנים היהודים. והיו גם מפקדי פרטיזנים שסירבו לקבל לשורותיהם פרטיזנים יהודיים.

אך למרות כל הקשיים האלה, רשמו הפרטיזנים היהודים דף מזהיר במלחמתם נגד הנאצים. תרומתם בפגיעות בגרמנים ובמשתפי פעולה האוקראינים והפולנים; הם גרמו נזק רב למכונת המלחמה הנאצית. חלקם של היהודים בהצלחות של התנועה הפרטיזנית הכללית היתה משמעותית ביותר. מה שהוסיף כבוד להם ולעם היהודי כולו.

יהודה מרין

הרוח שגברה ראשונה על הכוח הגרמני

(מתוך הארכיון שלי)

קטעים נבחרים מתוך נאומו של מיכאל מ. בורוויץ, פרופ' באוניברסיטת קראקוב, ב-1945, ועוד

מה שהחליש ממילא את כוח ההתנגדות של האוכלוסיה.

מדיניות ההרדמה לניטרול חלקי אוכלוסיה, הביא למעין פסיביות לגורל אחיהם שגור דין עליהם הוצא - בחושבם שלהם לא צפוי אותו גורל מר.

ידועים העונשים שהוטלו על כל פעילות מחתרית, לרבות פעולות פרטיזנים או אי מילוי הקונסיגנט - מכסת המזון שכפרים היו צריכים לספק; הכפרים נשרפו והאוכלוסיה נרצחה או, במקרה הטוב, הועברה בחלקה לעבודות כפיה בגרמניה. גם כל אירופה הכבושה היתה מלאה מחנות עבודה והשמדה, אסירים מכל העמים היו צפויים למוות ללא משפט, אך ללא השוואה לעומת ההתעללות ביהודים. האם אפשר היה לצפות להתנגדות ולמרד? מסתבר, מעדויות אסירי מחנות אלה, שהמצב הטראגי לא איפשר בכלל התפרצות של התנגדות. לא העדר עוז רוח היה הסיבה לכך, כי אם חוסר כל יכולת להתארגן.

יש לזכור זאת היטב, כשאנו באים לדון על תנועת ההתנגדות של היהודים בגיטאות ובמחנות השמדה. עם פרוץ המרד בגיטו וורשה, ביאליסטוק ובמקומות רבים אחרים, או המרידות במחנות המוות טרבלינקה, סוביבור ועוד, וכן מלחמותיהם של היהודים ביחידות פרטיזנים ביערות.

יושבי הגיטאות מצאו את עצמם באיזור זר ומנוכר. לא היה שום קשר בין גיטו אחד לשני, אפילו לא בין חלקי אוכלוסיה בתוך הגיטו

אי אפשר להשוות את מצבם של היהודים תחת הכיבוש הגרמני ללוחמים אחרים; למצבם אין אח ורע בכל תולדות האנושות, שכן מעולם לא רשמה ההיסטוריה אכזריות כפי שהיתה בצורה מדעית-שיטתית ומחושבת בכל קטע ודרגה של חיי היהודים, בצורה כה שפלה, חייתית ושטנית.

הגרמנים הכשירו ושיתפו כל מיני יחידות, לרבות יחידות משטרה וצבא "מדענים" תיאורטיקנים, טקטיקנים וטכנאים. נגד שום עם ומעולם לא הופעלו אמצעים כה מתוחכמים כמו נגד המוני היהודים, חסרי הישע; מכונת ההשמדה המשומנת פעלה במלוא הקיסור, כשאחרי השמדת היהודים, עומדים בתור העמים הסלויים, בינתיים רק חלקים מהם, שמצבם החל להידמות למצבם של היהודים. מיליונים של סלויים הועברו לגרמניה לעבודות כפיה באמצעות אדמיניסטרציה ומשטרה מהאוכלוסיה המקומית שמילאה את העבודה בחריצות ובטמטום.

בקרב היהודים היו מקרי גבורה של יחידים שקמו להתמודד, כנגד כל פחד של מוות וגרוע מזה - עינויים. אלא שקיימים גבולות של סבילות פיזית ונפשית בשכבות המוני העם. הכח האלים פעל לא רק בצורה בלתי אמצעית, כי אם גם בצורת פסיכוזה שאין כח שיכול להתנגד לכובש הגרמני.

גם הנזקים שיכולה היתה מחתרת לגרום לכובש, לא עמדו בשום יחס לחיסול של אוכלוסיות שלמות על כל גילוי של התנגדות,

(*) האינסטלקטואלים בכל ארצות הכיבוש, שהתחמקו מלשתף פעולה עם הגרמנים, עמדו תחת עינם הפקוחה של אנשי הגסטאפו; למרות זאת הצליחו אנשים לעקוב אחרי מעשי הרצח שלהם בהמוני היהודים וגם אחרי התנהגות אוכלוסיית הגיטאות בינם לבין עצמם. דבר עדותם הוא לפיכך של עדי ראיה ושמיעה בשעת מעשה ובכך חשיבותו הרבה - ג.ל.

כל זה הביא את היהודים למצב של אין מנוס או כל זיק של תקווה להצלה, מלבד הרעב, מחלות, מגיפות, צפיפות, כשהמוות ועינויים אורבים על כל צעד ושעל, מבלי לדעת מה יביא המחר... בעצם כן ידעו שהמחר מביא עמו דפורטציה המונית למחנות המוות. ולמרות כל זה, בתוך ג'ונגל המוות מתארגנת עבודה קונסטרוקטיבית ואף פעם לא שיערו התושבים בגיטו, לאיזו שפלות וקניבוליות מסוגלים הגרמנים-הנאצים.

מתארגנת עזרה הדדית ואלה שעמדו בראשה נופלים קרבן ראשון כאלמנט לא פרודוקטיבי. נפתחו בתי-חולים; אך איזו חשיבות יש לבית-חולים בתנאים של רעב ומגיפות מסביב, כמה מאמצים ומסירות נפש נדרשו מאלו לפתוח בתי-חולים ולארגן את הניהול והאחזקה! לבסוף הסתבר שלגרמנים שימשו בתי-החולים מקור לעריכת אקציות-מוות, וזה חסך מהם לחפש את החולים בדירות. פשוט נכנסו עם משאיות והעמיסו את החולים אחד על השני בכדי לזרוק אותם לבורות מוכנים, ולא לפני שעברו את רחובות העיר לעיניהם של התושבים המקומיים. כשחיילים עם כובעי-פלדה ורובים מכודנים מלווים את המשאיות.

הוקמו בתי-יתומים, שגם הם שימשו מקום ריכוז של ילדים ונערים ליציאתם למסע האחרון... מה שיכלו הרופאים והאחיות לעשות זה להצטרף למסע המוות כפי שאמנם קרה.

לדוגמא: התנהגותו של יאנוש קורצ'אק. וכמוהו היו רבים. נשאלת השאלה למה כל אלו שהלכו למוות בטוח, שסגרו בשקט את חשבון חייהם, בהכרה וביחס בוז לרוצחים - לא קמו, כדוגמת אחרים, פשוטי-עם, על רוצחיהם ולו בידים ריקות, אפילו למען סיפוק רגעי... התשובה היא, כי לא היה להם הכח הפיזי והנפשי, ובגלל הפחד מעינויים שלפני המוות.

התנהגות של כבוד עצמי לא השפיעה כלל על התנהגות הרוצחים הגרמנים. אדרבא, זה

עצמו. האוכלוסיה היהודית פוורה בין גיטאות שונים, מתוך חשבון קר של הגרמנים.

לכל עבודה מחתרתית, חשיבות המוביליות גדולה מאד, אבל בגיטו היהודים היו אסירים שתנועתם הוגבלה לכמה רחובות וסימטאות. שדות, יערות, כפרים היו ליושבי הגיטו חלום שלא ניתן להגשימו. היהודים, זרים אחד לשני, נדחסו לחדרים קטנים, כך שעל מקום להתכנסות אי-אפשר אפילו לחלום. גם נוכחות ילדים קטנים וזקנים מנעה כל התכנסות מחתרתית, אך להיבדל מהם פירושו היה להסגירם למוות בטוח.

בזמן היציאה והכניסה לגיטו נשדדו היהודים על-ידי משטרות למיניהן, לרבות המשטרה היהודית שלעיתים מילאה תפקיד נבזי לגבי בני-עמם. היה צורך להרכיב נשק וחומרי נפץ מחומרים פרימיטיביים ביותר, דבר שארך זמן והצריך התמצאות גאונית. בכדי להיכנס לעבודת מחתרת, חייב איש המחתרת בדרך כלל להבטיח לעצמו מקום נסיגה אחרי פעולה; ללוחם היהודי לא היתה כל אפשרות של נסיגה, והוא נאלץ היה להמשיך עד לסוף המר.

הוא הדין לגבי הבורחים מהגיטאות או מהמחנות, אפילו אחרי מרידה או מאבק מוצלח, הסביבה לא קיבלה אותם. רבות דובר ונכתב על אותם יהודים שברחו ליערות ורבים מהם נפלו בצורה טראגית לאו-דוקא על-ידי הגרמנים ועוזריהם, וזה בעצם מה שקרה גם למתקוממים בטרבלניקה, אחרי שהצליחו לפרוץ ממחנה המוות. ואם היו מתי מספר שעזרו ליהודים בכל דרך שהיא - לעיתים קרובות שילמו אלה בחייהם ובחיי בני משפחתם.

ברם, הגיטו היה מוקף לא רק בחומה, בגדר תיל, בשמירה צפופה של שוטרים ושומרים גרמניים ומקומיים, אלא גם בטבעת של שנאה והתנכרות מצד האוכלוסיה המקומית למרות שאלה ידעו שגם נגדם פועל מכבש החיסול של הגרמנים.

הלחימה הפרטיזנית ביערות. קבוצות הלוחמים בתוך הגיטו היו מנותקות אחת מהשניה וכל אחת פעלה בצורה עצמאית, ויכלה לסמוך רק על עצמה. כל קבוצה היתה צריכה לתכנן כל צעד שעליה לעשות דברים שאולי עתה נראים פשוטים, אך בתנאים בהם נמצאו הלוחמים, הם היו קשים כקריעת ים סוף.

הבדידות של הקבוצות והיחידים הובילה לא רק למוות, אלא מעבר לזה. על הנכונות וההקרבה של הלוחמים אפשר, בין היתר, ללמוד מהקול הקורא של מפקד גיטו ביאליסטוק סמרוף. התוכן מדבר בעד עצמו. במרידות הגיטאות, המוות היה בלתי נמנע ואת זאת ידעו הלוחמים, אבל זה היה מוות עם נשק ביד, עם כבוד - ועל כך לחמו קבוצות בגיטו.

לא פעם לקחו אותם לוחמים במוותם את סיפור מאבקם עמם, כי בדידותם היתה מוחלטת, לעומת מחתרות של עמים אחרים שהיה להם קשר מסועף, אפילו עם חו"ל. דבר מאבקם של הלוחמים היהודים כלל לא הגיע לידיעת הציבור בעולם, והם לקחו איתם לקבר את קורות מאבקם האכזרי. יוצא דופן היה מרד גיטו ורשה שנערך לעיני כל העולם, ואי-אפשר היה להסתיר מערכו ולהסתיר את פגרי הנאצים שנפלו מידי הלוחמים; העשן של הגיטו השרוף היתמר בכל ורשה. ברחובות העיר הוצבו תותחים שירו ללא הרף על הגיטו, כל תושב יכול היה לראות ולשמוע את הקרבות שהתנהלו. ברחובות העיר הובלו לוחמים יהודים, פצועים והרוגים שהוצאו מהגיטו הבווער - וגרמנים הרוגים.

העתונות המחתרתית הפולנית סיפרה על המלחמה ההירואית שמנהלים היהודים המעטים נגד המכונה המלחמתית המשומנת של הגרמנים. אפילו הגרמנים נאלצו לפרסם כל מיני הסברים למתרחש בגיטו.

רוח המורדים החלשים גברה ראשונה על החיל והכוח העצומים של הגרמנים - נאצים.

היווה מעין הפגנת-יחיד ובעצם לעיתים עור לאיש הס"ס או הגסטאפו, כי אלה רק חיפשו עובדות בכדי להוכיח חשיבותם בפני הממונים, ובעצם הם, הנוגשים בעצמם, עודדו או בדו ספורי-התנהגות של הקורבנות, בכדי להוכיח חשיבות נוכחותם במקום, ובמחנות, על-מנת לא להישלח לחזית וכן לקבל העלאות בדרגה וציוני גבורה.

ארגון מאבק מצריך עבודה ממושכת ויסודית, מה שחסר היה. האינדיווידואלים מתו מבלי להשאיר עקבות. באווירה זו ולאור כל הנתונים בשטח החל להתארגן מאבק שאמנם היה חסר תקווה, אך עם סיכוי שזה יהדהד בעולם החיצון, שיפרוץ את המעגל הבלתי חדיר שהתליינים הקימו.

הסופר ליאון קרוצקובסקי

הסופר ליאון קרוצקובסקי קובע בהערכה שלו, גם הוא ב-1945, את ההגדרה לגבי מרד גיטו ורשה; הגדרה זו טובה לדעתו לגבי המרידות בכל הגיטאות.

המרד בגיטו ורשה צמח לא מתוך חשבונות פוליטיים. זאת לא היתה גם הגנה עצמית, או מרד מתוך חוסר ברירה. זה היה אקט של אנשים אמיצים, שסגרו את החשבונות שלהם עם עולם עויין ולא סמכו על אף אחד; מיטב בני אומה זו, שעליה ביצעו רצח שכמותו לא היה בקורות האנושות, הטילו בחזרה לאנושות של המאה ה-20 אש יוקדת למען תזכור זאת האנושות של המאות הבאות.

המרד, חיסל כל אותן תוכניות שטניות של הטעיית האוכלוסיה בגיטו; של כל אותם שמכרו את נפשם לתליינים הגרמנים; חיסל גם כל אותם סוכנים שחיו על אסון אחיהם. הקרב בגיטו פרץ, עוד בטרם קמו עמים משועבדים נגד הכובש האכזר. כקרן אור יחידה היה אז הנצחון הגדול של הצבא האדום בסטלינגרד. בד בבד עם פרוץ המרד בוורשה, פרצו התקוממיות בגיטאות אחרים, במחנות, התגברה

יצחק גורפינקל

על ה"יודנראטים"
בעיירות ווהלין

לקראת האזכרה ה-50 לחיסול קהילת לודוויפול, נתבקשתי על-ידי חברי, כמי שחי את מאורעות הגיטו, לספר לאלה אשר עדיין מתקבלים ובאים ליארצייט השנתי להשתתף באזכרה ולומר "קדיש". אחרי לבטים קשים וכואבים סירבתי ורוצה אני להציג בפניך הקורא ולהסביר בכתב את נימוקי סירובי.

שפנים רבות עוסקים ניצולי התופת ודורות ההמשך בלספר ובלנתח על-מנת להבין את אשר אירע שם, במדורות הגיהנום. אולם, כדבר מובן מאליו - עיסוקם העיקרי במעשיהם של הגרמנים כעם ובגרמנים כפרטים ובמשרתיהם האוקראינים, הליטאים, הפולנים וכל האחרים - כלפי היהודים.

מעטים מאוד עסקו בשאלת היחסים שבין היהודים לבין עצמם בגיטאות אלה, מלבד אולי פה ושם בגיטו ורשה, לודז', וילנה ובמקומות גדולים ובולטים אחרים, מבחינת מספר היהודים בגיטאות אלה והיקף הבעיות, בגיטאות שהוקמו בעיירות הרבות אשר בוהלין. לא כולם היו שם קדושים וטהורים. היו גם אחרים בלי ספק. היו מקרים של הקרבה עצמית למען הזולת. אך גם אנוכיות, העדפה עצמית, על פני חברים/שכנים מאידך גיסא. הורים אשר חילקו את מנת הלחם היומית עם ילדיהם שלא קיבלוה מזה - ואנשים שכנים באותו בית, או אותה דירה, שאכלו תפוחי אדמה לשובע ושמרו את הקליפות, שמא יודקקו להם ביום המחרת, ולבסוף השליכון כרקב, מבלי לתת לאחרים.

זה די מביך אותך לעמוד ביום האזכרה והזכרון, ביחוד חמישים שנה לאחר מכן ולטעון בשער, לספר על אמת מעוותת, או, לחילופין, לספר סיפורי בדים, שהרי איש אינו מעונין לשמוע על כך, שיקיריו, שכניו, אלה, שהוא מבכה ומנסה לזכור, לא היו צדיקים כלל ולא תמיד זכים וטהורים ושהם נהגו באמות מידה שאין להתגאות בהן כלל וכלל.

זאת ועוד. הקשיים לספר על חיי יום יום בגיטו, רבים וטומנים בחובם בעיות רבות, שנים רבות עוסקים ניצולי התופת ודורות ההמשך בלספר ובלנתח על-מנת להבין את אשר אירע שם, במדורות הגיהנום. אולם, כדבר מובן מאליו - עיסוקם העיקרי במעשיהם של הגרמנים כעם ובגרמנים כפרטים ובמשרתיהם האוקראינים, הליטאים, הפולנים וכל האחרים - כלפי היהודים.

מעטים מאוד עסקו בשאלת היחסים שבין היהודים לבין עצמם בגיטאות אלה, מלבד אולי פה ושם בגיטו ורשה, לודז', וילנה ובמקומות גדולים ובולטים אחרים, מבחינת מספר היהודים בגיטאות אלה והיקף הבעיות, בגיטאות שהוקמו בעיירות הרבות אשר בוהלין. לא כולם היו שם קדושים וטהורים. היו גם אחרים בלי ספק. היו מקרים של הקרבה עצמית למען הזולת. אך גם אנוכיות, העדפה עצמית, על פני חברים/שכנים מאידך גיסא. הורים אשר חילקו את מנת הלחם היומית עם ילדיהם שלא קיבלוה מזה - ואנשים שכנים באותו בית, או אותה דירה, שאכלו תפוחי אדמה לשובע ושמרו את הקליפות, שמא יודקקו להם ביום המחרת, ולבסוף השליכון כרקב, מבלי לתת לאחרים.

זה די מביך אותך לעמוד ביום האזכרה והזכרון, ביחוד חמישים שנה לאחר מכן ולטעון בשער, לספר על אמת מעוותת, או, לחילופין, לספר סיפורי בדים, שהרי איש אינו מעונין לשמוע על כך, שיקיריו, שכניו, אלה, שהוא מבכה ומנסה לזכור, לא היו צדיקים כלל ולא תמיד זכים וטהורים ושהם נהגו באמות מידה שאין להתגאות בהן כלל וכלל.

זאת ועוד. הקשיים לספר על חיי יום יום בגיטו, רבים וטומנים בחובם בעיות רבות, שנים רבות עוסקים ניצולי התופת ודורות ההמשך בלספר ובלנתח על-מנת להבין את אשר אירע שם, במדורות הגיהנום. אולם, כדבר מובן מאליו - עיסוקם העיקרי במעשיהם של הגרמנים כעם ובגרמנים כפרטים ובמשרתיהם האוקראינים, הליטאים, הפולנים וכל האחרים - כלפי היהודים.

מעטים מאוד עסקו בשאלת היחסים שבין היהודים לבין עצמם בגיטאות אלה, מלבד אולי פה ושם בגיטו ורשה, לודז', וילנה ובמקומות גדולים ובולטים אחרים, מבחינת מספר היהודים בגיטאות אלה והיקף הבעיות, בגיטאות שהוקמו בעיירות הרבות אשר בוהלין. לא כולם היו שם קדושים וטהורים. היו גם אחרים בלי ספק. היו מקרים של הקרבה עצמית למען הזולת. אך גם אנוכיות, העדפה עצמית, על פני חברים/שכנים מאידך גיסא. הורים אשר חילקו את מנת הלחם היומית עם ילדיהם שלא קיבלוה מזה - ואנשים שכנים באותו בית, או אותה דירה, שאכלו תפוחי אדמה לשובע ושמרו את הקליפות, שמא יודקקו להם ביום המחרת, ולבסוף השליכון כרקב, מבלי לתת לאחרים.

זאת ועוד. הקשיים לספר על חיי יום יום בגיטו, רבים וטומנים בחובם בעיות רבות,

קבוצה 1 - אנשים אשר עלו ארצה עוד לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה, מרביתם כיום בקבוצת הגילים 70-85, גברים ונשים, באו מההכשרות של תנועות הנוער הציוניות, ברובם

מתיחס לחיים בגיטו, כי אם לאירועים הבולטים, כמו כניסת הגרמנים, העברה לגיטו, העבודה, חיסול הגיטו, דרכי המילוט ומלחמת ההישרדות ביערות, אצל איכרים, בפרטיונים וכו'.

הכל שומעים על גיטאות ורשה, לודז', וילנה ושל מקומות בולטים גדולים אחרים, שם היה יודנרט ושם היו ומתו רבבות יהודים ואולי מיליונים. דגם זה, כמצויין לעיל, לא היה קיים בוואלין, ששם העיירות היו קטנות ממש, אלפים ספורים של יהודים בכל עיירה; שם הכיר איש את רעהו בין אם היה "חבר" ביודנרט ובין אם היה אחד מכלואי הגיטו, שם הדברים פעלו אחרת.

יתר על כן, גם אלה שחקרו את חיי הגיטו והיחסים בין היהודים לבין עצמם (המדובר ביודנרטים בגיטאות ורשה, לודז', וילנה ועוד), עסקו בעיקר ברומקובסקי ודומיו או בקסטנר ודומיו, נוכח האירועים המאוחרים יותר, בישראל ובאירופה. ככלל, השתדלו לא לגרד בפצע הזה שיתכן ועדיין מעלה מוגלה וסחי - וגם מתוך אחריות, בשל חוסר אמות מידה לדון ולהתייחס לאירועים או לאנשים אלה. האנשים נחלקו בדעותיהם בחתך דמויותיהם של כאלה, אשר התייחסו לאנשים ולתופעות בדרך השלילה ואחרים שראו בהם כמבצעים לא רצוניים, כמכשיר שהופעל על ידי גרמנים, אוקראינים וכיוצא באלה. אולם, כאשר מדובר בחיים בגיטו, במשך זמן קיומו, אי אפשר לברוח ולהתעלם מאותם מוסדות, או אותם אנשים ש"הפכו למוסדות" והיה נדמה להם או לאחרים שהם משפיעים על המאורעות.

כאשר המדובר בלודוויפול עיירתי, או בכל עיירה אחרת בוואלין, קנה המידה כאמור, שונה, וכך גם ההתייחסות. אולם, הצד השווה כנראה לכל המקרים ולכל המקומות - שהאנשים הופעלו כמכשיר, בעוד שהמחשבה אשר הנחתה אנשים אלה - וזה כנראה גם הקו

בוגרי התנועות החלוציות, אשר הגשימו ועלו ארצה "לבנות ולהיבנות בה".

קבוצה 2 - נוער (באותה עת), אשר בעידוד השלטון הסובייטי, נמלט למרחקים האסייניים של ברית המועצות, מרביתם גברים, הגיעו ארצה עם או לקראת הקמת המדינה, ישירות מאירופה, או דרך קפריסין, נשאו נשים והעמידו משפחות, מרביתם בקבוצת הגילים 65-70.

קבוצה 3 - בעיקר נערים (בעת ההיא), שנמלטו מהגיטו, לפני או בעת החיסול, שרדו על ידי שהייה ביערות; בין פרטיונים או איכרים; עקרו מאוקראינה לפולין עם סיום מלחמת העולם השנייה; שהו במחנות העקורים בגרמניה ורומניה; עלו ארצה באוניות המעפילים; היו חברי התנועה הקיבוצית ועובותה, בעיקר משום שלא השכילה לקלטם, להעניק להם קצת חמימות משפחתית וצרי למכאוביהם הרגשיים על אובדן הורים, אחים ואחיות. גם בני קבוצה זאת נשאו נשים והקימו משפחות והם בקבוצת הגילים 60-65.

קבוצה 4 - בניהם של כל שלוש הקבוצות, אשר נולדו בארץ וגדלו בצל מאורעות השואה, ילדים חסרי סבא וסבתא, דוד או דודה, חסרי רקע משפחתי ואש השואה בוערת בעצמותיהם משום שהועברה, הופקדה והונחלה בידיהם למשמרת על ידי הוריהם ועליהם לחיות עם זה. מכאן, שכל קבוצה בעלת ידע ומידע שונה, ממקור שונה וממדיום שונה, ספרים ועיתונים. כל אחד מאלה עוסק בנושא מוויית שונה, המכוונת למטרה שונה ו/או להשגת יעדים שונים. אין כמעט מכנה משותף בראיית הדברים על ידי קבוצות אנשים אלה, שידועים להם האירועים העיקריים בלבד.

עיינתי, לקראת כתיבת דברים אלה ב"ספרי היזכור" של עיירות רבות, ביחוד של ווהלין. בספרים אלה מספרים עדים על אשר ראו בעיניהם ושמעו באוזניהם. אך אין איש מהם

המנחה כיום 50 שנה לאחר מעשה - שהמחלוקת היתה בין אלה אשר דגלו בקו האומר להציל את מי שניתן להציל בכל מחיר, גם ואולי במחיר חייהם של אחרים, לבין אלה שדגלו אז (וטוענים גם כיום) "מי שמך" והאם רשאי היה פלוני למסור את אחיו לידי הצורה, במחיר הצלת חייהם של אחרים, אשר גם הם, בסופו של דבר, לא שרדו, ועל כך אנחנו כיום "חכמים שלאחר מעשה", ותו לא. יוצא מן הכלל היה היודנרט של הקהילה בטוצ'ין. היו"ר של הגיטו, בניו ואחיו, היו ממארגני ההתקוממות, כלומר הבערת ושריפת הגיטו, מה שעזר לבריחה המונית של יושביו. (ראה "מרד גיטו טוצ'ין" מאת מנדל מאן בעברית וביידיש ב"ילקוט ווהלין" 25 ו-26 וב"ילקוט" מאוחר יותר. וראה ספקטור שמואל "שואת יהודי ווהלין" עמ' 174-471) בעוד אשר בגיטו לודביפול למשל ההתארגנות הראשונית להתנגדות חוסלה בעודה באיבה (ראה סיפורו של ישראל מנדלוביץ בספר לודביפול עמ' 94 "המרד שנכשל").

הסיפור מספר על כך שאיזה גוי, ממנו ניסו לרכוש נשק, מסר את אנשי הגרעין לידי הגרמנים, ואילו "לשוונת רעות" כבר אז לחשו כי היה זה מעשה היודנרט או של מישהו מאנשיו. יהיה אשר יהיה, יודעים אלה ששרדו מאז, שגישת היודנרט בגיטו לודוויפול היתה כי צריך להציל את כולם, ואסור לסכן ו/או ליתן עילה לגרמנים, ועל כן התנגדו לכך ש"חמומי מוח ודוחקי הקץ" יקחו את גורלם בידם ו"יאצו את תהליך החיסול"...

בלודוויפול נקבע הגיטו בכ-40-50 בתים בשכונה בשולי העיירה, שם התגוררו יהודי העיירה גם קודם לכן. ואלה שהועברו הורשו לקחת מרכושם וחפציהם רק את אשר יכלו ליטול בידיהם או על גבם, לאחר שנלקח מהם כל דבר ערך לפני כן ולאחר שעוד נשדדו בדרך לגיטו, על ידי אוקראינים וגרמנים. יהודים, בעלי יכולת לשלם או מקורבים לאנשי השררה

היהודיים, הורשו לגור מחוץ לגיטו. מצבם של אלה שהושארו מחוץ לגיטו ושל אלה אשר גרו, כבר קודם לכן באיזור הגיטו, היה טוב משל אלה אשר היוו את הרוב והועברו לגיטו חסרי כל. הקיום בגיטו היה מבוסס על מנת לחם יומית, וקצרת מי מרק דלוחים, שחולקה לאנשים אשר יצאו ועבדו בכביש. בתוספת לאמור לעיל, גם מצרכים שהושגו תמורת בגדים ודברים אחרים שהיו ראויים להמרה. המטבע העובר לסוחר היו תפוחי אדמה ולחם, ועל דברים אחרים איני מעז לכתוב, למרות שהיו גם כאלה שהשיגו אפילו בשר וחלב ומצרכים אחרים. ומי יעז להאשים מנהגו שלא חילק עם אחרים את אשר השיג תוך סיכון נפשות? מלחמת ההישרדות והרצון להתקיים בכל מחיר היה גדול ביותר. איש לא חשב על זולתו, קרוב או שכן. קודם כל אני ורעייתי וילדי, או בסדר שונה; היום וגם מחר ומחרתיים. על אמצעי קיום יש לשמור, כל עוד חיים.

מנת הלחם ניתנה לגדולים, לעובדים ולמועילים לרייך. ההורים חילקו את מנתם עם ילדיהם, עולליהם. נערים בגילאים 10-15 יצאו לכפרים ושימשו רועי בקר וצאן אצל האיכרים, תמורת אוכל לעצמם וקצת אוכל למשפחה, אשר בגיטו. ודרך אגב, מרבית השורדים היו אלה שקיבתם היתה מלאה, חזותם בשל עיסוקם, שמרה עליהם ועל קיומם, ואלה בעיקר שרדו.

בבוקר, עוד טרם אור, יצאו אל עבודתם בכביש. בדרך פגשו באיכרים או בנשותיהם, אשר המירו דברי מאכל בדברים אשר בידי איש הגיטו. הבעיה היתה להכניס מזון כלשהו לתחומי הגיטו. מאלה שנתפסו, לא רק נטלו את אשר בכליהם, אלא גם הולקו במגלבים, בחשמל ועוד.

אולם בצד כל אלה, חיו המיוחסים שמחוץ לגיטו על מזון שהובא לביתם, שכן בידיהם היו אמצעי המרה, וגם מהמסים, הקנסות והגבייה לטובת השליטים ועוזריהם, הם הורידו לעצמם

בחושך ובשקט. תהליך ההמתה התחיל שנה לפני החיסול הסופי. הגסיסה היתה איטית ובטוחה. כל זיק של תקווה ושל אי השלמה דוכא, סורס, עוד סרס ההמתה הסופית, על שפת הבור. ההשלמה עם המוות הושגה בדרך ההשפלה, הרעב וההתשה המתמשכת. האנשים הסתובבו עם עינים כבדות הרבה לפני שהומתו סופית. הם לא זעמו, הם נשאו בהשלמה, באפסיה, את קלונם. הם אפילו לא ברחו כי לא היה לאן ובשביל מה לברוח. ההנהגה קנתה הישגים חומריים לעצמה ולאנשי שלומה, תמורת שקט והבלגה, וכך עד לדעיכת הגיטו.

ברם, זה מביך אותך באמת. כי מי זכאי ומי יכול לקסרג ולשפוט 50 שנה לאחר מעשה, את אלה אשר שילמו בחייהם על שגיאותיהם; את אלה אשר כוונותיהם הטובות דוללו במעשיהם הלא כל כך מפוארים ... יהי זכרם ברוך.

ולאנ"ש מעשר או דמי תיווך, הכל אמצעים לחיי שעה. הם נמנעו מלפזר את אשר בידיהם כי אדם דואג לעצמו וגם ליום המחרת, אלא שהמחר לא דאג להם, זה כבר בידי שמים...

תקופת הגיטו נמשכה פחות משנה. חיים בגיטו לא היו, כי משעת צאתם של העובדים לעבודת יומם, הגיטו שבת. גם הפיסחים והחיגרים יצאו לעבודה. היציאה לעבודה הבטיחה מנת לחם וקערת מים דלוחים שכונה מרק. ילדים יצאו עם הוריהם, וזה הבטיח להם את מנת החיים היומית. אלה אשר נשארו בתחומי הגיטו נאלמו דום. כל ישמעו וכל יראו. וכאשר שבו העובדים בערב מעבודתם יגיעו ועייפים, שכבו לישון עד ליקיצה עם עלות השחר.

חיי המשפחה, אם בכלל, בתוך הדירה, קיומו

מצילים באוקראינה מחפשים ניצולים על ידם

מילנצ'וק אלכסיי סטפנוביץ', יליד 21' מכפר טומין בוהלין, ראיון לוקצ'ינסקי, אוקראינה, טל. 25658 (לשעבר אוזיוטידי):

(1) את המורה קלרה קוניושקובה ינקלבנה, את אחותה חייקה ואת אחיהן אהרון (אותו פגש בפעם האחרונה ברוז'ישץ' ב-44. יצאו לפולין.

(2) את הרופא בבצ'וק מיכאל איסקוביץ', את בתו סניה ואת גיסו (מנדל).

(3) את הרופאים גרינברג, מישנר, בוביס, חייס מלוקאץ' בשם מילר ואשתו ועוד 2 יהודים, ששכח את שמם. כן הציל את בתיה שפילמן, מבעלי טחנת הקמח בלודמיר.

★

פבל פיטרוביץ פבלובסקי מאוליק המתגורר עתה בלוצק, ברחוב לנינגרדסקיה 4, דירה 28, טל. 74-314, מחפש את משפ' ישראל ומיכאל גרונשטיין ואת משפחת פודשבה ישראל (10 אנשים), שהוסתרו בביתו בשנים 1942-1944.

בעלא זאפראן (ניו-יורק)

איך וויל ניט פארגעסן!

געזען און געהערט? געהערט ווי דאס בלוט שרייט...

און צי קאן איך פארגעסן דאס שרעקליכע בילד וואס האט זיך פאר מיר אנטפלעקט אריינגייענדיק דערנאך אין דער גרויסער שול: שרעקליכע אויפשרפטן געשריבן מיט בלוט אויף דו ווענט: "נעמט נקמה!" "נעמט נקמה פון די טיוולאנישע מערדער!" "נקמה!" "נקמה!"

און צווישן די אלע אויפשריפטן אויך די נעמען, געשריבן מיט בלוט, פון מיין מאנס שוועסטער-קינדער, פון מיין שוועסטער קינדער, חברים און חברטעס מיט וועלכע כ'האב צוזאמען מיט זיי געלערנט, פון פריינד און באקאנטע, אויך נעבן זייערע נעמען האט ווי ארויסגעשפראצט דאס וואט "נקמה!" "נעמט נקמה!" "נקמה פון אונדזערע רוצחים!"

קאן איך דאס פארגעסן? ניין! כ'וויל עס ניט פארגעסן...

6 טעג אין חודש אלול, מיט 50 יאר צוריק. קאוולער יידן ווערן געטריבן צו די שוין אויסגעגראבענע גריבער אין באכעווער וואלד צו זייער אייביקער רו.

צווישן זיי-מיינע עלטערן, מיינע ברידערלעך, זיידעס, באבעס, מימעס און פעטערס. אט זע איך זיי אלעמען און זע וואס ס'געשעהט.

אט ווארפט מען זיי אלעמען אריין אין איין גרוב. און מ'שיסט אהין אויף רעכטס און אויף לינקס. ווי מ'וואלט דערשאסן עפעס א שרעקליכע, געפערליכע חיה.

אין יארן ארום, בעת א באזוך דארטן, אין יענער פארשאלטענער שטאט, כדי עולה זיין אויף קבר אבות, האבן גויים דערציילט אז דאס בלוט האט געשפריצט עטליכע וואכן-לאנג פון דער גרוב און מ'האט געגאסן אויף איר פון מאל-צו-צאל קאלך כדי דאס בלוט שטילן.

דאס איז א מערקווירדיקער פאל. צי קאן איך פארגעסן וואס כ'האב דאכט זיך ממש

בית הכנסת המרכזי בקובל. על כרכוב החלון המרכזי עדיין ניתן לראות סימן "מגן דוד".
(מצילומי רות בקי.)

הכנס ה-5 של יהודי ווהלין בעולם ב"היכל יהדות ווהלין" בגבעתיים, ישראל בכ"ג בתשרי תשנ"ג (20.10.1992)

להלן קיצור דבריהם של כמה משתתפים בכנס.

יעקב עלבירט (פרעזדענט פון דער פעדעראציע אין ניו-יארק):

דער איצטיגער כנס איז א געלעגנהייט מאכן א חשבון-הנפש פון אונדזער טעטיגקייט ביז איצט, כדי בארעכטיקן אונדזער ווייטערדיקע טעטיגקייט לטובת דעם "היכל", "ילקוט ווהלין", סטיפענדיעס פאר שול-יוגנט אא"וו. מיר זענען געקומען, א רייע חברים, געטרייע מיטארבעטער און דער פארגאנגענ-הייט און וועלכע זענען גרייט ממשיך זיין זייער ארבעט אין דער פעדעראציע ארום אויף ווייטער.

דערלויבט מיר פארשטעלן עטליכע פון זיי: מרס. גאלדי סאמעט, אן איבערגעגעבענע שטיצערען פון אלע אונדזערע אונטערנעמוגען (צוזאמען מיט איר מאן מארריס סאמעט ז"ל האבן זיי אין 1985 בארייכערט דעם היכל מיט א זעלטענער רעפליקא פון דער ליבאוויטשער שול אינעם ארייגאנג-זאל; מרס, און מר, רובי בלענק, איבערגעגעבענע שטיצער פון דער פעדעראציע; אניא פראנקפורט, אונדזער זייער ענערגישע קולטור-דירעקטאר; פעניע און אורי ראנץ - ווייס-פרעז. פון דער פעדע. וויכטיקע מיטגלידער. זיך באטייליקט נאך אויפן ערשטן כנס; ראניא שנאל, פון די ערשטע וואס האבן געבוירן דעם געדאנק פאראייביקן אונדזערע קדושים; חנה און וויקטאר גערשנאן - אינסטיטוציע פאר זיך, דערגרייכן א סך פאר פארשפרייטן ישראל-באנדס; פערל סאפאזשניק, אלמנה פון אונדזער באליבטן חזן זינדל סאפאזשניק, ז"ל. ביידע-אין דער "מזרח וואנט" פון אונדזער טעטיגקייט; ען טאללער, פון

אונדזערע הארציקע טוערינס. איר ארטיקל אין ילקוט ווהלין 49 איז ממש רירנדיק. אין אונדזער דעלעגאציע באטייליקן זיך אויך מרס. און מר. לעא דערצון. מרס. און מר. זאב היימאחטס און סאל שירזשיק פון מאנטרעאל. - דאס זענען א טייל פון אונדזערע געטרייע חברים.

מיר געפונען זיך אויפן אינעם "היכל". דאס איז ניט קיין מצבה נאר אן אינסטיטוט פאר די קומענדיקע דורות וואס לערנען דא, אין די הונדערטער, די געשיכטע פון אומקום און גבורה פונעם יידישן פאלק אין אייראפא און אין וואלין - וואס ווערט אדורכגעפירט און בשותפות מיט "יד ושם", וואס האט אונדז אויך איינגעלאדן צו דער ענטהילונג פונעם טאל פון די אומגעבראכטע קהילות, צווישן זיי אויך אלע וואלינער קהילות. איך וויל דא אויך פארצייענען די גרויסע ארבעט פון וואלינער יצחק פינקלשטיין און די גרויסע הילף פון וואלדיסלאוו און יורי נאקאניעטשני, וועלכע האבן, טראץ אלע בייזע שטראמען, אויפגעשטעלט קרוב 50 מצבות אויף די ברידער-קברים אין וואלין, מיט אויפשריפטן אין יידיש, עברית און אוקרייניש. די ארבעט פון אויפשטעלן דארט מצבות גייט ווייטער אן. יידישע דעלעגאציעס פון אמעריקע, ישראל און פון דער גאנצער וועלט פארן אהין אויף קבר אבות. אונדזער ביישטייערונג צו דעם הייליקן, וויכטיקן אויפטו, איז גרויס און מיט דער צייט וועט זי אפגעשאצט ווערן.

די לעצטע 21 יאר שטייען מיר אין דער ערשטער רייע לטובת דעם ישראל-באנדס. אין 1992 האבן מיר

פארקויפט צווישן אונדזערע מיטגלידער פאר א פירטל מיליאן דאלאר אויסער עטליכע צענדליק טויזנט ד. פאר נייע עולם אין ישראל. מיר וועלן אויך אויף "ווייטער אנגיין מיט אונדזער אקטיוויטעט פאר מדינת ישראל בכלל, און פארן "היכל", "ילקוט וואלין", און נאך - בפרט.

עו"ד שלמה זיסקינד, ירר האיגד בישראל:

די פינפטע קאנפערענץ פון וואלינער יידנטום איז איצט אנדערש פון אלע פריערדיקע קאנפערענצן; אויף יענע קאנפערענצן זענען פארגעקומען דעבאטן און ס'זענען אנגענומען געווארן באשלוסן וועגן אופן פון פאראייביקן אונדזערע טייערע דערמארדעטע אין דער שואה דורך די נאציס און זייערע פלייסיקע העלפערס די אוקריינער, די יורשים און פארזעצער פון חמעלניצקין און פעטליורען - און וועגן פאראייביקן די הונדערטער וואלינער קהילות וואס זענען אפגעמקסט געווארן פון אונזער גאס הימל.

אין משך פון די אלע יארן ביזן היינטיקן צוזאמענקום איז אונדז געלונגען רעאליזירן אלע באשלוסן: אויפגעבויט דעם פרעכטיקן היכל יהדות ווהלין - דער צענטער פון פאראייביקן וואלינער יידנטום און קהילות, ווו ס'ווערט קאנצענטרירט אונדזער גאנצע טעטיגקייט סיי פון פאראייביקונג, סיי פון לעזן געזעלשאפטליכע פראבלעמען, צוזאמענטרעפן און אזכרות פון אלע קהילות-ארגאניזאציעס, גרויסע אלגמיינע יערליכע אזכרה, פון ישראל און דיאספארא.

דער 5-טער צוזאמענפאר פון וואלינער וועלט-ידנטום אין היכל יהדות וואלין גבעתיים, ישראל, כ"ג בתשרי, תשנ"ג (20.10.1992)

מיר ברענגאן דא אין קורצן די ווערטער פון עטליכע אנטיילנעמער אויפן צוזאמענפאר

אונדער פארבינדן זיך מיט "יד ושם" איז איינע פון אונדזער קרוין-טעטיגקייט; א דאנק דעם האט זיך געשאפן אינעם היכל א נייער, רייכער אינהאלט; דער היכל דינט איצטער ניט בלויז פאר די, וואלינער דווקא, נאר דינט אויך פאר פאראייביקונג פון אלע מיליאנען יידן, אומגעקומענע אין דער שואה, איינשליסליך וואלינער יידנטום. אינעם היכל לערנען און שטודירן דעם שרעקליכן אומקום קאדעטן פון צה"ל, אפיצירן, לערער, סטודענטן, גימנאזיסטן און שילער פון פאלקס-שולעס. "יד ושם" פירט אן אן אינטענסיווע אויפקלערונג וועגן דער שואה, אילוסטרירט פון עקראן, וואס ס'דערמעגליכט פארשטיין בעסער די שואה. יעדער קורס אינעם היכל הויבט זיך אן קודם כל מיט א רייכע אויפקלערונג און אינפראמאציע וועגן וואלינער יידנטום, וועגן איר קולטור, פערזענליכקייטן, שריפטשטעלער, וויסנשאפטלער, רבנים, רבי'ס און וועגן דער פארצווייגטער ציוניסטישער און געזעלשאפטליכער טעטיגקייט. ביז היינט האבן אדורכגעמאכט די קורסן טיזנטער יוגנטליכע.

אט דאס אלץ שטעלט אונדז פאר נייע אויפגאבן, וואס ס'כדאי זיך אפשטעלן אויף זיי אין קורצן:

אויפגאבע 1: דאס צוציען צו אונדזער טעטיגקייט די קומענדיקע דורות - טעכטער-זין און אייניקלעך. דער ביאלאגישער זיגער שטייט ניט, ליידער, און ער באשרענקט אונדזער טעטיגקייט - און דאס אויבערפירן צו

ביסלעך אונדזער ארבעט צו זיי ווערט ממש דרינגענד. אינטערעסאנט, אז דווקא דער דור אייניקלעך אונדזערע ווייזן ארויס א גרויסן אינטערעס אין דער אנגעווייטיקסטער, טראגישסטער טעמא פונעם יידישן פאלק - די שואה.

אויפגאבע 2: הילף פאר די נייע עולים, וואלינער יידן, וואס לעצטנס קומען זיי אן קיין ישראל מער און מער. שוועריגקייטן פון איינזארגעלען זיך, דאס פעלן פון פאסיקער ארבעט פאר זיי אאז"וו - באשווערן אויף זיי דאס לעבן - און יעדער הילף פאר זיי איז ווונדערבאר.

דער איגוד אין ישראל האט באשלאסן טיילן אין די קומענדיקע יארן סטיפענדיעס פאר שולקינדער און יוגנט, נייע וואלינער עולים. א דאנק די מאסיווע הילף פון דער פעדעראציע אין ניו-יארק און פארבאנד אין לאס-אנדזשעלעס איז אונדז געלונגען צעטיילן אינעם פארגאנגענעם יאר 50 סטיפענדיעס - 100 \$ יעדע סטיפענדיע. דאס פארטיילן איז פארגעקומען אינעם היכל מיט דער באטייליקונג פון שטאט-מאיר (גבעתיים), פארשטייער "דירעקטארס פון "יד ושם" און אנדערע, מיר האפן אז חברים, פון ניו-יארק, לאס אנדזשעלעס, חברים פון קאנאדע און פון אנדערע לענדער וועלן אונדז אויך אויף ווייטער העלפן אין אט דער אויפגאבע - און אונדער הארציקן דאנק זיי פארן עבר און צוקונפטיקע מיטהילף. פארשטייט זיך, אז אויך מיר שפענדן פאר דעם פאנד אבער

ליידער קאנען מיר ניט קאנקורירן קוואנטום, מיט אונדזערע אמעריקאנער חברים.

אויפגאבע 3: א דאנק דעם ערשטן באזוך פון דער דעלעגאציע פון ישראל (אויך וויל דא דערמאנען אונדזער חבר'טע חנקה גארנשטיין וואס איז געפארן די ערשטע) און פון דער פעדעראציע אין דער שפיץ פון איר פרעז. ח' יעקב עלבירט, כדי לערנען פון דער נאהנט וועגן מצב פון די ברידער - קברים און בית-עלמינס - האבן זיך געשאפן ענגע פארבינדונגען מיט די ארטיקע קרייז-מנהיגים, וועלכע דערמעגליכן אונדז פארשנעלערן דאס אויפשטעלן מצבות אויף נאך און נאך ברידער-קברים און אפהיטן די אנדערע קברים, אוקריינער זאלן אויף זיי ניט בויען שאסיען און הייזער...

מיר מוזן אלזא אויפזוכן נאך קברים און ברידער-קברים כל זמן ס'איז גילטיק דער באשלוס פון דער אוקריינער רעגירונג אויפשטעלן מצבות אויף אלע אנטפלעקטע קברים...

אויפגאבע 4: "ילקוט ווהלין". מיר באמיען זיך אים ארויסגעבן 2 מאל א יאר. דאס קאסט א סך געלט. אבער מיר מיינען אז דאס איז א וויכטיקע נויטווענדיקייט אויך אויף ווייטער; וואלינער יידן זענען צעשפרייט אויף דער גאנצער וועלט און דער ילקוט קאן דינען ווי א פארבינדער צווישן אלעמען און אויך ברענגען וועגן לעבן פון וואלינער פון אומעטום, הגם דער ילקוט איז קודם כל קודש כדי

שילדערן דאס לעבן און טויט פון וואלינער יידישע קהילות, געזעלשאפטן און איינצעלנע. כ'בין אלזא איבערצייגט אז אונדזערע חברים אין ניו-יארק לאס-אנדזשעלעס און מאנטריאל וועלן אונדז העלפן אין אט דער וויכטיקער, קאנסטרוקטיווער שליוות!

מרס. אניא פראנקפורט (קולטור דירעקטארין פון דער פעדעראציע אין נ.י.):

טייערע פריינד פון הנהלת האיגוד בישראל, סקומט אייך א הארציקן יישר-כוח פאר אפגעבן כבוד די קדושים און פארשטארבענע, ניט פארגעסנדיק אויך די לעבעדיקע; פאר שאפן א סטיפענדיעס-פאנד פאר קינדער פון די נייע עולים און פאר בשותפותדיקע ארבעט מיט "יד ושם" כדי פארפלאנצן און אונדזערע קינדער און יוגנט דעם חוב פון "ניט פארגעסן" דעם שרעקליכן פיין און טויט פון זייערע קרובים. און ביי דער געלעגנהייט דערלויבט מיר אויך אויסדריקן אונדזער רעספעקט און אנערקענונג דעם פרעזידענט פון אונדזער פעדעראציע ה' יעקב עלבירט, פאר זיין דינאמישע פירערשאפט, מסירות און קלוגן צוגאנג צו יעדן פאראבלעם און וואס א דאנק אים האבן מיר א סך דערגרייכט און האפן אזוי אויך אויף ווייטער. און איך וויל אויך גראטולירן דעם רעדאקטאר פון "ילקוט ווהלין" ה' נתן ליבנה פאר זיין ארטיקל אין ילקוט 49 איבער י. עלבירט מיט ווערטער וואס מיר פילן אין הארצן אבער האבן נישט

דעם ליטערארישן טאלאנט כדי זיך אזוי אויסדרוקן.

איך אליין שטאם פון ווילנע און אין ווילנע פלעגט מען זאגן אז דער מח פון פוילישן יידנטום איז ווילנע און דאס הארץ איז וואלין. דער מח איז צו אונדזער גרויס באדויערן א ביסל פארקאלט געווארן אבער דאס הארץ קלאפט שטארק, להכעיס אונדזער מערדער און שונאים.

ליידער ווערט לעצטנס אין אמעריקע זייער אפגעשוואכט די טעטיגקייט פון אסך פארשידענע לאנדסמאנשאפטן, אבער נישט ביי די וואלינער. קיין לאנדשאפט דארט קאן זיך ניט פארגלייכן צו די וואלינער און צו זייערע קאלאסאלע מעשים אין די לעצטע עטליכע יאר אין שטח פון באנדס-פארקויף לטובת מדינת ישראל, פון אויפשטעלן מצבות אין וואלין אויף די גריבער פון די קדושים מיט אויפשריפטן אין עברית און יידיש, און נאך אן נאך.

און נאך א מאל: א הארציקן דאנק אייך טייערע חברים און פריינד,

יהודה מערין, סעקעטאר פונעם איגוד, האט זיך אפגעשטעלט בעיקר אויפן סטיפענדיעס-פאנד פאר שול-יוגנט-און לעצטנס ספעציעל פאר קינדער פון נייע עולים - און אויף דער וויכטיקייט פון ממשיך זיין דאס ארויסגעבן פון "ילקוט ווהלין".

פון "קרן טשעקעווער" פארן סטיפענדיעס-פאנד קריגן מיר זייער ווייניק, דאך האט זיך דער פאנד פארברייטערט א דאנק דאס באטייליקן זיך פון די וואלינער

פעדעראציעס אין ניו-יארק און אין לאס אנדזשעלעס. אירגונים פון פארשידענע וואלינער שטעט און שטעטלעך זענען זיך נוהג פארטיילן סטיפענדיעס פאר שול-יוגנט, יעדער אירגון באזונדער - איז געוונשטן אלע זאלן זיך פאראייניקן מיטן איגוד ("וועלט פארבאנד") אין ישראל און בילדן צוזאמען איין גרויסן סטיפענדיעס-פאנד.

לעצטנס פארן דעלעגאציעס פון פארשידענע שטעט און שטעטלעך קיין וואלין-אוקריינע אויפשטעלן מצבות אויף די ברידער קברים; דאס קאסט יעדן אירגון טויזנטער דאלארן - אין דער צייט ווען די אוקריינער רעגירונג האט זיך, זיינער צייט, פארפליכטעט דאס טון אויף איר חשבון - דרך אגב, א דאנק די חלוצישע טעטיקייט פון פרעזידענט פון נ.י. - ער פעדעראציע ה' יעקב עלבירט. אירגונים, וואס זארגן וועגן מצבות אויף די ברידער-קברים פון זייערע קהילות ווערן אלזא געבעטן זיך פארבינדן מיטן איגוד.

"ילקוט ווהלין" איז שוין "אלט" כמעט 30 יאר. די ערשטע גרינדערס און רעדאקטארן זענען געווען אריה אבטיחי און ב"צ איילון ז"ל. אבער ליידער בלויז זייער אקורצע צייט. איילון איז ליידער, גאר אין גיכן, אוועקגענומען געווארן און אויף זיין ארט איז געקומען ה' נתן ליבנה, אים צו לאנגע יאר, וואס רעדאגירט דעם ילקוט שוין א קיימא-לן פון א 8-27 יאר. אין פארליף פון די אלע יארן האבן זיך באטייליקט אינעם ילקוט די גרעסטע העברעישע שריפטשטעלער,

אינעם "ילקוט" פאר זיינע לייענער. ס'זענען אויך פארעפנטליכט געווארן אינעם "ילקוט" די געשיכטע פון פארשידענע וואלינער קהילות דורך זייער פארשטייער, וואס מיט דער צייט ועלן זיי אפשר דערשיינען און א בוך-פארם.

לאמיר אלע אפהיטן דעם אוצר - דעם ילקוט!

בשם "יד ושם" והנהלת הבית בירכו את באי הכנס מר אביגדור, שהביא בין היתר, נתונים מאלפים: כ-12,500 משתלמים בלימודי השואה מבקרים

כיום; כ-100,000 בזמן הראשון, וכ-100,000 - לאחרונה. והגב' **נוסבאום** - שסיפרה על ההדרכה האינטנסיבית לנוער ולצעירים ולאנשי צה"ל - הנמשכת כ-6 שעות ביום ובכל הרצאה נזכרת יהדות ווהלין. יותר ויותר בני נוער מתעניינים בשואה והם עולים לא רק לוורשה ולמחנות ההשמדה בפולין, כי אם גם לוואלין. ביוני 1992 אני "עבדתי" על 25 קהילות בוואלין.

הינחה את הכנס סגן יושב-ראש האיגוד בישראל, מר **צבי רוזניק**.

דיכטער און זשורנאליסט פון וואלינער שטאם ווי זלמן שו"ר, יוסף אריא, יוחנן טברסקי, אמיר גלבוע, ישעיהו אברך, שלמה סקולסקי, העלען בורקא, שלום ראזנפעלד, ד"ר שמואל ספעקטאר נתן ליבנה און א סך אנדערע. די מערהייט פון זיי זענען ליידער ניטא מער מיט אונדז, דאך האלט דער ילקוט אן אויף א הויכן ניווא. א סך וואלינער יידישע פערזענליכקייטן, ווי רבנים, רביים, שריפטשטעלער, דיכטער און אנדערע זענען געהעריק פארגעשטעלט געווארן

צירי הכנס מישראל ומארה"ב בעמק הקהילות החרבות ב"יד ושם", ירושלים

יוסף גורנשטיין ז"ל

עלינו לקבר אבות

הכנסת הגדול. יותר נכון, מה שנשאר ממנו. כתליו העבים שרדו גם אחרי השריפה. גג העגול והיפה התמוטט בשריפה והוחלף בגג שטוח. בכותל הצפוני הוצמד לוח זכרון יצוק ברונזה ועליו שלוש דמויות עולות בלהבות. כאן מצויין שהקרבנות הם יהודים.

משם נסענו לבית הקברות היהודי העתיק שלא חולל. את קבר אבי ז"ל לא מצאתי. אמרתי קדיש וחזרנו למכונית כדי להמשיך לגיא ההריגה האחרון ביער. חזרתי על התפילות המסורתיות ליד קבר אחרון זה של יהודי העיירה, בו טמונות גם שתי אחיותי תחת שלט צנוע מפלדת אל-חלד.

לוצק. התרגשנו מאוד. זה כ-50 שנה מאז עזבנו את לוצק, השארנו מאחורינו באדמת גורקה-פולונקה משפחות, חברים ואת כל גיטו לוצק. כולם סמונים באדמה זו הרוויה בדמם. עכשיו, אנחנו פוקדים את מקום קבורתם עם זכרונות מימי הילדות. הכרנו את בית הורי רעייתי, משפחת פיטרמן, ובתי ידידים ומכרים. כאן חיכה לנו מר נקונייצ'ני עם שתי מכוניות והביא אותנו למלון. הסוויטות שלנו היו בקומה השמינית. זה היה עולם אחר. במסעדה חיכתה לנו ארוחת בוקר כמו במלון חמישה כוכבים.

מיהרנו להגיע לפני כניסת השבת לגורקה-פולונקה, מחוץ לעיר. מסביב יער ובמרכזו מצבה שחורה. הדלקנו נרות ותקענו את דגל ישראל. יוסף ואיזו אמרו קדיש ואל מלא רחמים. המקום עזוב ואינו מטופל. הגבעה עליה מתנוססת המצבה מלאה קוצים ועשבים שוטים.

נכנסנו לשטח הגיטו שגם הוא נמחק כולו. ביקרנו בקתדרלה הקתולית ששוקמה כמעט כולה ומשם הגענו לבית הכנסת הגדול שהפך לאולם ספורט. ביקרנו במצודת לוברט ששם רוכזו יהודי לוצק לפני שהובלו לגורקה-פולונקה.

חזרנו הביתה בעזרת השם לנשק את אדמת הארץ.

יהודי קליבן היו בין הקורבנות הראשונים של יהודי ווהלין. עוד ביום הראשון לכיבוש, ב-5.7.41, רוכזו יהודי קליבן בככר השוק ובבית הכנסת הגדול. בככר נרצחו האומללים במכונת יריה מתוך רכב משוריין; את בית הכנסת הציתו הגרמנים ושרפו חיים כמאתים יהודים.

ב-13 במאי 1942 נצטוו היהודים להתייצב עם מטען יד ליד תחנת הרכבת ומשם הובלו לבורות ההרג ביער צפונית-מערבית בצומת כביש סיסק. שם גם נרצחו שתי אחיותי, חנה ופרידה-מרם. החל מתאריך זה היתה קלעוואן "יודן-ריין" כפי שהתפארו הגרמנים.

כשהתאפשרה הנסיעה לאוקראינה, החלטנו לעלות לקבר משפחותינו ובני עירנו בלוצק ובקליבן. רוב בתי הרחוב הראשי פורקו ובמקומם עומדים באי סדר בתי עץ עלובים. רק הכנסייה הפראבוסלאבית שוקמה והיא מתנוססת במלוא תפארתה. הכרתי אפילו את המקום בו עמד ביתנו. ניגשתי לככר השוק וביקשתי לדבר עם תושב ותיק של המקום, על מנת לאתר את מקום קבורתם של קדושינו, אך האוכלוסיה האוקראינית התחלפה. "אנו חדשים ולא יודעים" אמרו לי והפנו אותי לאיש בודד, תושב ותיק של קליבן, שביקתנו מצויה ממש ליד ככר השוק. באי-רצון, אך לאחר שיכנוע, הוא הראה לי בתנועת יד את הכיוון. הופתעתי למצוא את הקבר מגודר ועליו מצבה. סביבת הקבר מטופחת, פרחים אדומים ושרידי נרות. על לוח המצבה צויין ש"כאן נרצחו בידי הגרמנים 206 אזרחים סובייטים". אשתי הדליקה נר נשמה, ואני תקעתי דגלון ישראלי קטן ובקול בוכים אמרתי קדיש ו"אל מלא רחמים".

מאנשי המקום התקבצו והביטו בסקרנות ממרחק. מתוך קבוצה זו ניגשה אלי אישה אוקראינית, ילידת קליבן כבת 55. "זו אני ששומרת על הקבר וכל עוד אני אחיה יהיה כאן פרח וכל שבת נר". הצעתי לה תגמול, אך היא סרבה בכל תוקף. ממנה נודע לי על קוליה ווסילוקובסקי. מצאתי אותו. הוא התנדב להראות לי את מה שמעניין אותי; נסענו לבית

ישראל זינמן

גל-עד לקדושי מז'יריטש גדול והסביבה

מהרחבה שממול בית הספר העממי. תינוקות בזרועות אמותיהן, ישישים נתמכים בידי בניהם וכושלים. כולם נדחפו בפגיונות הנאצים בבור הפתוח בציגלניה שבנבירקוב אל מותם. לאחר ימים נודע לנו שהקרקע התרוממה, קול דמי אחינו הקדושים ממש צעקו מן האדמה. בחלוף 50 שנה להכחדת קהילת יהודי מז'יריטש והסביבה זכינו להקים גל-עד לזכר יקירינו הי"ד, מכספי תרומות משפחות יוצאי מז'יריטש בישראל וארצות הפזורה, על שטח של 1,400 מ"ר מגודר בשבכות ברזל מעוטרת סמלי הלאום.

ככל שהשנים חולפות גוברים רגשותינו ומאווינו להתייחד עם זכר קדושי קהילת מז'יריטש ולהעלות דמות דיוקנה הנפלאה והבלתי נשכחת. יהודים יקרים, עסקנים בצרכי ציבור באמונה ונוער ציוני נלהב - כולם שומרי הגחלת בעבר.

זכתה מז'יריטש והמגיד ר' דוב-בר בחר בה להיותה למושב לו. ובזכותו יצאו לה מוניטין בעולם היהודי, כעירו של המגיד הגדול מייסד החסידות, תלמידו ויורשו הרוחני של הבעש"ט שחי ופעל במאה ה-18 בהפצת תורת החסידות. סופרים, היסטוריונים וחוקרי החסידות מזכירים בספריהם את "מז'יריטש גדול", שנהפכה

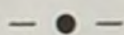

המצבה לקדושי קהילת מז'יריטש גדול והסביבה.
הוקמה ב"ציגלניה" ליד נבירקוב ב-13.9.1992

מתנוססים ברקע, הוסר הלזט מעל מצבת הזכרון. הטקס כלל: הדלקת ששת נרות הזכרון ונרות נשמה, הסמנת שקית עפר שהובאה מבית העלמין בחולון והסמנת מגילת קדושים בתוך בסיס המצבה בו רשומים שמות שלושת אלפי יהודים ממז'ירישש והסביבה. חזן מישראל קרא פרקי תהילים ו"אל מלא רחמים" וכולנו אמרנו קדיש בציבור. נאמרו דברי התייחדות מפי ניצול שואה ובזה אחר זה נשמעו דברים באוקראינית מפי נציגי האוכלוסיה המקומית והמחוזית. הונחו מאות זרי פרחים לצלילי התקוה.

בס"ו באלול תשנ"ב (13.9.1992) הגענו לאתר ההנצחה יוצאי מז'ירישש (20 איש, 16 מישראל ו-4 מקנדה), בנים ובנות, ניצולי השואה עם נשותינו וילדינו, נכדים ונינים, להשתטח על קברי אבותינו. דבר בואנו כמשלחת יהודים ניצולי השואה מישראל וקנדה למז'ירישש נפוץ חיש מהר בקרב האוכלוסיה הכפרית והעיירות הסמוכות. אלפים נהרו לאתר ההנצחה בנבירקוב.

צוותי תקשורת ממלכתית מהרדיו והטלוויזיה, עיתונאים וצלמים סקרו את הטקס שנפתח בשירת התקוה ונגינת ההמנון האוקראיני וכשדגלי ישראל שהבאנו אתנו מהארץ

איך בין זיי ניט מוחל!

זלאטקע ראטנבערג

(הארטפארד, קאנג.)

צום 50-סטן יארצייט פון מיין שטעטל קארעץ

געזוכט פארן ארעם געזינדל / ווער א רעטער
א שווארצן, ווער פעטרושקע א בינדל / און
ווער מיט גרויס דארשט / שטשאוויי אויף א
בארשט.

און אט איז דאס ארט וווּ די שול איז
געשטאנען. / בלויז האלעוועשקעס זענען
איצט דא פארהאנען ... / און שמות
צעפילטע פון ווינט, ווי פייגעלאך ווייסע. /
פארוואס האבן די מערדער געטאן כשר'ע
יידישא לעבנס צערייסן? / פארוואס זיי צום
פעלד ווי די אקסן געטריבן? / זייערע
אייגענע קברים גענויט זיי צו גראבן...

איך בין זיי ניט מוחל, א גאט מיינער, ניין!
/ דאס בלוט, דאס צעשפריצטע, די פלעקן
אופן שטיין - / פון שכנים און פריינד א
זעלכע טייערע קארעצער יידן! פון מיין
גאנצער משפחה! / אלץ פארוויסטעט,
פארניכטעט, ווי פון א שרעקליכער
זאווערזכע...

איך בין זיי ניט מוחל, א גאט מיינער, ניין!
/ פארשאלטן זאל ווערן זייער געביין!

אונטער די קארעצער ביימעלעך / שפילן
זיך מער ניט די משה'לאך. שלמה'לאך. / מ'זעט
ניט מער ציציות, לייבצעדעקלעך / זייערע
ביינדעלעך צעזייט איבער פעלדער אויף
ברעקלעך.

ניטא מער די יידן נגידים, רבנים / ניטא
מער אביונים, קבצנים, דלפונים / ניטא מער
למדנים וואס גייען פארטראכטע. / איך גיי
איבער גאסן פארשטומטע, פארשמאכטע. /
אט איז א טיר פון א תורבה, אן אלטע / א
צעקומטע, צעפראלטע.

אט איז דאס הייזל פון ר' שלמה דער
שיסטער. / ס'שטייט נאך דאס ביינקעלע וווּ
ער פלעגט זיצן / אין פראסטיקן ווינטער, אין
זומערדיקע היצן. / מיט אלעמען דערשאסן
ליגט ער דארט איצטער. / פלעגט קלאפן א
פלעקל נאך א פלעקל / פון א פאפירענעם
פעקל. / איצט וואלגערט עס' זיך אין ווינקל
פארשמוציקט, פארבלוטיקט.

און אט איז דער מארק, מיט די קלייטלעך
אינאיינעם / אן די יידישע ווייבער! אזש
ס'גלוסט זיך מיר וויינען... / האבן, מציאות

רות בקי

שורשים בוהלין (אוקראינה)

(רשמי מסע)

הכותבת היא ילדת הארץ (בתה של מלכה קולדני לבית פיש מקובל)
עורכת תכניות ב"קול ישראל" ומלמדת בחוג לקומוניקציה באוניברסיטה העברית.
מחברת הספרים "להתחיל מבראשית" ו"רולטה רוסית".

וודקה. משפחות שלמות, בעיקר צעירים, נסעו לפולין לקנות סחורות והתגוררו במכוניותיהן העייפות. בשבילנו היתה ההמתנה במעבר הגדול ארוכה מהצפוי, כי היו לנו רק ויזות לרוסיה, אוקראינה לא הנפיקה ויזות. הויכוחים והבידורים ברוסית התארכו, והגענו לתחנתנו הראשונה בלבוב באיחור רב.

סאשה קוגן, יהודי שאינו יודע כמעט דבר על יהדותו, שמח להיות לנו נהג, מורה דרך ומתורגמן. חבריו הקרובים עלו לישראל לפני כשנה, ומאז הוא חש געגועים וצמא לכל פיסת מידע על ישראל, על מנת לעלות מוכן בבוא היום. עברית אינו יודע אך הוא מדבר אנגלית. חברו ולדיסלב מחליפו בנהיגה במרחקים הארוכים, שאנו קיבלנו סחרחרות רק מהשלטים בדרך: 969 ק"מ לקייב, 2042 ק"מ לאודיסה וכו'.

יומיים לפני צאתנו עסק סאשה בחיפוש דלק. הוא סרק את כל התחנות בלבוב, עד שמילא את מטען המכונית בארבעה מיכלים, כ-160 ליטר. הוא גם הביא מצרכי מזון, נקניק, וודקה, פירות וירקות, ואנחנו הוספנו עוגיות, פירות יבשים ונס-קפה מישראל. תנאי אחד היתנה: שלא נשלם לו; הוא עושה זאת כמחווה לחבריו בישראל... "כל דאליס גבר בדרכים, ומוכרחים להגיע לקראת לילה למקום מבטחים", נאנת.

היתה שעת בין ערביים. סביבנו ים שדות צהובים וערימות שחת מלוא העין. לולא בעיית הדלק, יכולים היינו לגמא עוד את המרחקים העצומים של רחבי שפלת פולסיה, אך סאשה

זוג הנהגים שלנו עצר בחריקה את מכונית הוולגה הלבנה. ממול, על שני עמודי חשמל גבוהים, ניצבו שתי חסידות על קן זרדים גדול. "זה סימן למזל", קרא סאשה קוגן ויצא מהמכונית, בלי לסרוק את הדלת.

חברו, ולדיסלב, רוסי קצוץ שיער ג'ינג'י, יצא מיד אחריו והם הפצירו בנו לצלמם נוכח החסידות כסגולה למזל. זה ארבעה ימים שאנחנו בדרך. בלב שדות ויערות בפלך ווהלין באוקראינה, וכל תחנות הדלק שעל פניהם עברנו היו סגורות. סאשה ידע, שאם לא נמצא דלק, נתקע בדרך ולא נוכל להמשיך במסע. תחילה חשבנו להגיע, לפחות לקייב, במטוס, אך הזהירו אותנו שקיים מחסור רב גם בדלק למטוסים, דבר שמשבש את לוח הזמנים של הטיסות, ורצוי יותר לנסוע במכונית.

בכלל שמענו, דני ואני, אזהרות רבות לפני צאתנו מהארץ: לקחת אתנו מצרכי מזון; לא לצאת מהתא ברכבת כי רבים שם החוליגנים; לא לשוטט סתם ברחובות כדי לא לעורר תשומת לב, ועוד. נסענו למרכז ווהלין, שלא באמצעות טיול מאורגן. חפצנו לבקר בכפר הולדתם של הורי בהורודץ, בערי המחוז רובנו, לוצק וקובל, וברחבי פלך ווהלין, שהתרבות היהודית, הספרות העברית והציונות שגשגו פעם שם.

הסיבוכים הראשונים קרו כבר במעבר מפולין: קילומטרים של וולגות, לאדות וטנדרים זעו באיטיות נוראה בשל בדיקת אשורות המעבר והדרכונים. הנהגים יצאו מדי מטר, עישנו, קיללו ולגמו לגימות נוספות של

הציע שנחפש בית מלון בעיר הקרובה, ושם גם ננסה בבוקר את מזלנו בהשגת דלק.

נכנסנו לסרני, חלפנו על פני כמה התקהלויות ברחוב הראשי. התברר לנו שהגיעו לעיר משלוחי צימוקים, וכל מי שהתכוון או לא התכוון לקנות נעמד בתורים; אוכל לא קונים כשצריכים, אלא כשיש. למרות שאוקראינה - "אסם התבואה של רוסיה", היא ארץ פוריה במיוחד, וכולה מרחבי שדות שטופי שמש, יערות ומטעים.

סרני היתה עיר מחוז בצפון ווהלין, ורוב תושביה חיו ממסחר העץ ומוצריו, שהיו משלחים בדוברות על פני הנהרות. כמחצית התושבים ערב מלחמת העולם השנייה היו יהודים, רובם התפרנסו מתעשיית העץ ומסחר יערות. גם בתי מלון ובנקים הוקמו בעיר, למען סוחרי העצים שהגיעו מוורשה ומוסקבה. האזור ידוע עד היום ביערותיו הצפופים והכהים...

בקושי מצאנו את בית המלון היחיד בעיר. בניין אפור ומדכא, שאורות קלושים בקעו ממנו והבליטו את השלט: "נבנה במלאות חמישים שנה למהפכת אוקטובר". את השלט עדיין לא הסירו, למרות שמנתצים כאן כל זכר למהפכה. בכניסה החשוכה למלון עמדו כמה קומיסריות עבות-גוף בחלוקים אפורים, ושוחחו על המחירים המאמירים ושכרן המשפיל. פקידת הקבלה הפכה והפכה בדרכונים שלנו, וטילפנה למשטרה. טרם ראתה דרכונים ישראלים... התבוננתי באולם הכניסה הקודם, שם רבץ על שתי כורסאות אדם שתוי וקהה-חושים, כשאד חזק של וודקה אופף אותו. המשטרה אישרה שמותר לישראלים לעשות את הלילה במלון, אך אחד השוטרים בא לראות במו עיניו את התיירים הראשונים שהגיעו לעיר. הוקצו לנו חדרי הלוקסוס שבהם יש גם שרותים צמודים וטלוויזיה. מחיר החדר הזוגי ללילה היה דולר אחד, אך לא היה שווה יותר: הטלוויזיה לא פעלה, ובשירותים לא זרמו מים זה עידן ועידנים... מאחד הסדינים שהיו אולי פעם

לבנים עלה סרחון זיעה. החלטנו לעשות את הלילה בכורסאות, ועד שעות הבוקר לא הפסיק סאשה לשאול על ישראל וגמע בצמא את תיאורינו. לא פחותה מזו היתה התענינותו במורשת היהודית של ארץ מולדתו אוקראינה, שלא היה מודע לה בכלל... כשתירגם לנו לאנגלית את השאלות והתשובות של התושבים בקובל, התרגש לא פחות מאתנו.

קובל היא עיר של צומת רכבות חשובה שיהודים רבים חיו בה. היו בה גימנסיות יהודיות, חדרים ובתי מדרש, ותנועות נוער חלוציות, השומר הצעיר, החלוץ, תנועת כחול לבן, גורדוניה, המזרחי ועוד. קובל, שבה נעצרה החזית לאחר שהגרמנים ניגפו בסטלינגרד, סבלה בימי המלחמה, ורוב הרחובות המרכזיים הופצצו לגמרי, אך היהודים ניספו עוד הרבה לפני כן, בספטמבר-אוקטובר 1942.

לבית הכנסת הגדול בעיר הובלו רבים מיהודי העיר "הבלתי מועילים" ונורו שם מחוזרים מחוזרים. רבים כתבו בדם על הכתלים את דבריהם האחרונים. באנו לקובל לחפש את בית הכנסת הגדול. המבנה נשאר אמנם בשלמותו, אך הפך למפעל ייצור מעילים; את עקבות ה"מגן דוד" הגדול שהוסר, ראינו עדיין בבירור... נסענו ליצר בוכאוה, שם נורו כל יתר היהודים. שלוש מצבות מספרות בעברית, ברוסית וביידיש על מה שארע, וסאשה נדהם. ניכר בו שלא היה לו מושג לא רק על העולם היהודי שהיה בארץ מולדתו, אלא גם על קצו... שיטת ההרג של יהודי ווהלין היתה אחידה: קראו את תושבי העיר לאזור בית הכנסת או לקצה היער וירו בהם אל תוך הבורות שהוכנו מראש. מבצעי השמדה אלה היו תכליתיים ובוצעו לפי לוח זמנים מדויק, עד כי תוך כחודש, בראשית הסתיו 1942, הושמדה רוב יהדות אוקראינה.

בימים אלה, סוף אוגוסט וראשית ספטמבר תמלאנה חמישים שנה לשואת יהודי ווהלין.

וחוזר כעבור דקות, וידיו מלאות אוכמניות ודומדמניות שכמו יצאו מהיער של כיפה אדומה. שתינו קפה - מצרך יקר המציאות כאן וסאשה שואל מה הביא אותנו לטיול הזה, הן יכולנו לבקר בפריו או בלונדון, ולא להיאבק בחוסר דלק, חוסר מזון וחוסר כל מודעות תיירותית... סיפרנו לו על גדולי המשוררים ביאליק ושלונסקי, לאה גולדברג ורחל, שבאו מהאזורים האלה, ולא פסקו להתגעגע אליהם ולשואל "הו ארצי הורתי מדוע, כה שדוף נופך ועצוב, זכרונה של ארץ חורגת, בלי משים עולה על הלב"; חזרנו והבהרנו לו שאנו רוצים להכיר כיצד גדלו ותיו הורינו שבאו לישראל מארצות הקור - ואת שורשיהם השאירו כאן; שעכשיו, כשמסך הברזל הפך למסך ברזנט - אולי נכיר דברים שמעולם לא היכרנו. סיפרנו גם על עבודות "שורשים" שכותבים כל תלמידי חטיבות הביניים בישראל, ומגלים תוך כדי כך סיפורים מרגשים מחיי הסבתות והסבים שעלו מהמקומות האלה, ולא סיפרו לבניהם את הארועים הקשים שעברו במלחמת העולם השנייה.

תחנתנו הבאה היתה כפר הולדתם של הורי - הכפר הורודץ, ליד נהר ההורן. לפני הנסיעה בדקנו היטב במפות מפורטות אם הכפר הזה אכן עדיין קיים. לפני המלחמה היה זה כפר אוקראיני קטן, ובו כעשר משפחות יהודיות; שתיים מהן משפחות הורי. הם עלו ארצה ב-1936, ומאז פרצה המלחמה, נותק כל קשר בינם לבין הוריהם, אחיהם ואחיותיהם. כל הפניות לצלב האדום עלו בתוהו ורק בשלהי 1945 התברר שלא נשאר מהם שריד...

שלט דרכים גדול שעליו מצויירת חיסה תפוחת גרעינים התקדם לעברנו. קומביינים ענקיים ערמו ערימות של קש, וטרקטורים סובבו בים הצהוב. לא רחוק הבהיק נהר ההורן, נמוך בהרבה מהסכר שלגדותיו, סכר שנבנה כנראה לרגל החורף הרוסי. נזכרתי בסיפורי אמי על הנהר הזה הקפוא בחורף, שאפשר היה ללכת על פניו ולנסוע בעגלות. עתה משכשכים ברווזים על גדותיו וכמה דייגים יושבים

ב"היכל יהדות ווהלין" בגבעתיים, ב"בית ציוני אמריקה" בתל-אביב ובאודיסוריום שברחוב בלפור בטכניון בחיפה, ייערכו בשבועות הקרובים אזכרות שונות על ידי יוצאי קובל, ברו'ניץ, סטפין, ולדימירץ, הורודץ, אנטונובקה, לודמיר, לוצק ועוד ועוד. אלה הם אודים אחרונים ליהדות ווהלין, העושים בכל מאודם לשמור על הגחלת, ולשמר את זכר בני משפחותיהם וקהילותיהם.

זה למעלה מחמישים שנה מציינים בכל יום זכרון, שבפולין ורוסיה ניספו שישה מיליון יהודים, אך עד שהקומוניזם קרס, לא היתה כל אפשרות להקים להם מצבת קבר. כל קשר לא היה עם הארצות שמעבר להרי החושך, אך עתה - משנפתחו השערים, אולי הגיעה העת להציב אנדרטאות לששת המליונים הללו במקומות שבהם ניספו. אנשי השגרירות במוסקבה שאלוהם פניתי בעניין זה (באוקראינה אין עדיין שגרירות ישראלית), סיפרו שמגיעות אליהם מאות פניות כאלה.

אספנו מספר אצטרובלים, והמשכנו בדרך. לאחר הביקור ביער ולדימירץ ועוד מוכרחים היינו לעשות אתנחתא כלשהי. שוב נסענו בסבך של יערות, ששדות תבואה רחבי ידיים עשו בהם פסק שטח מפעם לפעם. לשווא חיפשנו בית קפה או תחנת דרכים. אין מוסדות כאלה. תחנות הדלק הן כה עלובות, שגם כאשר הן פתוחות לא ניתן להבחין בכך ובפקידים האדישים היושבים שם מאחורי סורגים ועוגנים "נייט" בפנים אדישות.

עצרנו בפאת יער, והתיישבנו בצד הכביש על רצועת אדמה חולית רכה ונקייה. סאשה הוציא ממני המזון שהכין. "אין כאן מסעדות, אין כאן שום דבר. הכל מתפורר. אלה שמנסים להתחיל ביוזמה פרטית, נתקלים במחסומים בירוקרטיים כמעט כמו פעם. אותם פקידי הק.ג.ב. ממשיכים לשלוט במשרדים, גם אם עכשיו הם נקראים דמוקרטים ולא קומוניסטים. יעברו הרבה שנים עד שיוזו פה משהו".

לפתע, כאילו הוא מתחרט על דברי הביקורת שלו, הוא קם במהירות, נכנס ליער

זוכר הכל, חייכה האיכרה הממושקפת. הוא זוכר מה שקרה פעם, הרבה יותר טוב מאשר מה שקרה אתמול..." תוך כדי כך התאספו סביבנו בני כפר נוספים ילדים ומבוגרים, נשים וקשישים. הנשים חבשו מטפחות פרחים רחבות, כדרך האיכרות הרוסיות מימים ימימה.

- ומה הם עשו, הייבריי, צעקה הממושקפת.
- משה פיש טחן את החיטה שלנו. היתה לו טחנת קמח. והבנים הגדולים עזרו לו.

התברר שזה גראסים מוציק, האיש שאמי ביקשה שעליו נשאל, בנו של סיחון, השכן שחצרו גבלה בביתם. - "אתה זוכר אותו?" שאלתי באמצעות המתורגמן סאשה, ולא יכולתי לעצור את הדמעות.

- בטח אני זוכר. הוא גר כאן, הצביע במקלו על בית מס' 248 ברחוב הראשי שעדיין נשאר שמו כאז, רחוב פודלוז'ה. זה היה הבית שלהם. מיהרנו להקליט. ההפתעה היתה כה מוחלטת, שהחזקתי טייפ סוני ביד אחת, מצלמה ביד שניה ודני צילם כל העת בוידאו את בני הכפר המתאספים, את הילדים צהובי השיער ואת בתי הכפר על רקע עצי התפוחים גדושי הפירות.

גראסים בן ה-92 תיאר את כל בני משפחות ה"ייבריים", לפי הגיל והעיסוק. הוא כמו חי את הימים ההם. לפתע נזכר שחלק ממשפחות פיש וקולודני נסעו לפלשתינה עוד לפני הקרבות הקשים שהיו באיזור. הוא שאל אם טוב בפלשתינה, ודני הבהיר שבישראל טוב מאוד. הוא לא שמע את השם ישראל. אז ביקש רק לדעת אם יש שם וודקה, כי אם יש בפלשתינה וודקה ולחם, זה באמת סימן שטוב שם.

הוא הצביע על הבית הסמוך, בית עץ יפה עטור עצים, לשעבר ביתו של סבי משה פיש, והסביר שהופצץ לגמרי במלחמה. קשה היה לי להאמין לו. אני משערת, שלאחר שנלקחו היהודים לגיטו ולדימרץ, פלשו האוקראינים, בזזו והרסו, ולאחר מכן הקימו בשטח בתים לבניהם.

מחוברים לחכות ארוכות. יום ראשון בשבוע, יום החופש היחיד. עדר גדול של פרות רועה באחו. התקרבונו. שתי נשים זקנות עומדות בשער חצרן. כמה איכרים חזרו באופניים מאי-שם, אולי מהכנסייה שניצבת לא הרחק. בכביש הראשי הרחב, ניצבות שתי שורות ארוכות של בתי עץ, גדורי גינות, כל הכפרים באוקראינה הפכו לאחר המהפכה לקולחוזים. השדות עובדו בצורה קולקטיבית, והמוטיבציה היתה רופפת ביותר, אך לכל איכר יש גן קטן ליד הבית.

עצרנו ליד ספסל שבו פטפטו כמה זקנות יחפות. המבוגרת שבהן, מרכיבה משקפיים עבים, נשענת על מקל. שאלנו אם משהו זוכר את ה"ייבריי" שחיו פעם כאן. לא, אינן זוכרות "אך ישנו זקן אחד", אמרה הממושקפת, "והוא יודע הכל, כי הוא עבר את התשעים". והחלה לפסוע בעזרת מקלה, להראות לנו את ביתו. בדרך עברנו ליד הכנסייה שעליה סיפרה לי אמי, ושעתה התגודדו בחצרה מספר ילדים וזקנים. איכרות רוסיות במטפחות צבעוניות גדולות חלפו על פנינו.

הזקנה היחפה הביאתנו במהירות רבה לבית עץ מסוייד שמספרו היה 246, בין שתי רצועות בתים ארוכות, גדושי פירות, ועלו בזכרוני סיפוריה של אמי על תפוחי העץ הקטנים וחורשות הדובדבנים שגדלו בכפר שלהם, מהמעטים שבהם הותר ליהודים לעבוד בחקלאות. האיכרה נכנסה לבית, ויצאה לאחר דקות ספורות עם זקן גבוה, נשען על מקל גם הוא, זקן הכפר.

- גראסים, צעקה לו, גראסים, יש לנו אורחים! הוא שאל מי הם. עיניו הירוקות הקטנות מכווצות היו מהאור הרב, והוא הסיט את כובע המצחיה. שאלנו אם הוא זוכר שפעם חיו כאן יהודים. "כן בודאי שזוכר. היו כאן עשר משפחות, היום לא נשאר אף אחד. היו גם פיש וקולודני (משפחות הורי, ששאלתי עליהן). השמות כאילו מונחים היו אצלו בקופסא, כמו חיו כאן עד השבוע החולף..." הזקן גראסים

לנו לפני נסיעתנו שיוצאי השואה אינם רק אלה ששרדו ממחנות ההשמדה, כי אם גם אלה שהגיעו ארצה לפני השואה, והם מאשימים כל חייהם את עצמם, על ש"הפקירו" את היקרים להם, ומשלים את עצמם שלו היו נשארים שם, היה עולה בידם להציל. גייס חשה עצמה אחת מאלה. לפני שנתיים שמעה והצטרפה לסיור מאורגן, לאחר שיוצאי קובל בארצות הברית תרמו כספים להקמת אנדרטה ביער בוכאווה, היער ששם הושמדו כ-18 אלף מיהודי קובל, ועד 1990 לא ניצב שם אפילו גלעד שיציין זאת.

אנחנו ממשיכים לסייר בחוצות קובל. נעצרים ברחוב ורשבסקה של פעם, ליד מיבנה פינתי נאה בן שתי קומות, שהפתחים ודלתות העץ הכבדות שבו דומים להפליא לפתחים שבתמונות בני משפחתי שהיו עמי.

בפינת הרחובות ורשבסקה-קוליובה של פעם, במרכז העיר, ניצב בעבר בית המסחר לסחורות קולוניאליות של האחים פיש. לשם מועדות פנינו. היתה זו חנות סיונית גדולה לאורז, מלח, סוכר. לידה פעל בית המסחר לכלי מוסיקה של האחים פולישוק, ובית המסחר לנייר של האחים פלוט. כיום - כיכר רחבה, מדשאות ועצים: כל המרכז נהרס במלחמה.

סורגי ברזל וחלונות מוגפים: "אין דלק היום". אם לא נמצא דלק, לא נוכל להמשיך במסע הזה באוקראינה, שלא במסגרת טיול מאורגן, וזה לאחר כל האזהרות שעלינו להביא מצרכי מזון; מעבר הגבול מפולק לאוקראינה נמשך יומיים; ברכבות רבים החוליגנים והגנבים, שכל תייר מצית את דמיון ההתעשרות שלהם. היו גם שסיפרו לנו על קשר שבשתיקה בין שודדי הרכבות לבין אנשי הצוות, ובשעת לילה לפתע כבים כל האורות, ועד אשר מתקנים את החשמל מחדש, מוצאים עצמם התיירים ללא המטען, או ללא הרבה פריטים ממנו...

חם מאוד היה. בעלת הבית אדומת המטפחת שאבה מים קרים מאוד מהבאר של סבי, והזמינה אותנו להיכנס. נכנסנו. היא כיבדה אותנו במים קרים בכוסות מבהיקות, בפירות ובלחם טרי שנאפה זה עתה, אך לא היינו מסוגלים לגעת בו. מטחנת הקמח נשארה רק שורה אחת של אבני היסוד. הם עוד אספו כמה תפוחי עץ מהעצים, שספו אותם ונתנו לנו צידה לדרך. המשכנו לרובנו וללבוב. לבוב, העיר היפהפיה, רבת הקתדרלות והארמונות, עצובה ודלה. בכל פינת רחוב משתרכים תורים, וגני העיר מלאים זקנים ובטלנים למיניהם.

בערב ביקרנו בהצגה חגיגית של פתיחת העונה בבניין האופרה בעיר. המבנה המפואר, כרכובי השיש, נברשות הבדולח הגדולות והתאים הרבים עטורי וילאות הקטיפה הכהה, היוו ניגוד גדול לקהל, אנשים קשי יום, פקידים ועקרות בית, הופיעה להקת פולקלור אוקראינית, במיטב הבגדים המסורתיים, הרובאשקות, החצאיות הפרחוניות וכובעי השיער. הרפרטואר - שירים של פעם על גדות הדנייפר, צ'רקסיה וקראקוביאק. האוקראינים מנסים להחיות את תרבות הימים שלפני המהפכה, בתום ההפסקה נאם מנהל בית האופרה, והבהיר את חשיבות החזרה למקורות. ישבתי ובכיתי חרש. סבתי ודודי היו אצטרובלים בידי...

★

ושוב אנחנו ביער בוכאווה, בפאתי העיר קובל. שלומית גייס, חברת קיבוץ "המעפיל" היתה כבת עשרים כשהייתי קובל הושמדו. עלתה ארצה כחברה פעילה ב"השומר הצעיר" שלושה חודשים לפני פרוץ המלחמה. ששת אחיה וההורים נשארו בקובל. מאז נודע לה באופן רשמי דבר הירצחם, לא מצאה מנוח לנפשה. למרות שבנתה משפחה לתפארת, וכיום היא סבתא לנכדים רבים, כל מעייניה נשארו שם. בשיחה בדירתה הנעימה בקיבוץ, הבהירה

50 שנה להצטרפות צעירי ווהלין

גד רוזנבלט

כפרטיזנים בחטיבת קובפק

1, ואת סטרצ'בסקי ניקוליי מבטליון 1 פלוגה
5. קבוצת סופיובקה - איגנטובקה מנתה 27
איש. מהם נפלו בקרפטים 13 איש. מקבוצת
קולקי אוסובה, שמנתה 8 לוחמים - נפלו
בקרבות 3.

עומד אני ומסתכל עליכם, אחי הפרטיזנים,
גיבורי החיל. אני עוצם את עיני ואני רואה
אתכם צועדים ביערות ובחולות בילורוסיה
בערבות אוקראינה, לוחמים ביערות קודרו,
צולחים הפריפט ובמסע לקרפטים עברתם
בסערה את קיובשצ'ינה וזודומרשצ'יני, פולסיה
ו-ווהלין והלאה לערבות גליציה עד לקרפטים.
זוחלים על פסגות ההרים והתהומות בקרפטים
ו"לוחמים בשנים" בצנחנים הגרמניים, וביחד עם
חבלני החטיבה "המינווירים" זוחלים לגדרות
התיל של מגדלי הנפט, בתי זיקוק ונקודות
צבא ומשטרה נאציות. אני שומע את שאגת
הקרב שלכם על גשרי דליאטין ואחר-כך בגשר
של אוסלב-ביאלו ואוסלב צ'רני כאשר אש
תופת ניתך עלינו מכל ההרים מסביב. שם נפל
המפקד שלנו, רודניוב.

והנה אנחנו חוזרים בקבוצות קטנות לאחר
פירוק החטיבה (ב-5.8.43) לרוסיה הלבנה,
ללושקביצ'י, יוצאים לילה לילה לפסי הרכבת
אולבסק-סרני לפוצצם. והמסע עם ורשיגורה
לפולין. לצערי נפצעתי ב-19.1.44 ואילו אתם
המשכתם לפולין ואח"כ לפרוסיה המזרחית.
עקבתי בהודעות הפרטיזניות של החטיבה על
הקורות אתכם ועל מלחמתכם שם.

ולבסוף ב-1944, הלחימה שלכם עם
הבנדרובצים והבולבובצים וגאים אנחנו ושומחים
שהצלחנו לשקם את עצמנו ולהקים משפחות
לתפארת ולהתערות בנעשה בארץ בכל
התחומים והיינו בין הראשונים להתייצב בראש
תנועת הבריחה והעפלה, וגם לאחר השחרור
מצה"ל תרמנו את חלקנו בעיצוב דמות
המדינה.

ב-13.1.92 התקיים בתל-אביב כנס
פרטיזנים יהודים למלאות 50 שנה להצטרפותם
לחטיבת קובפק (ב-5.12.42).

לישראל הגיעו אחרי המלחמה 29 פרטיזנים,
ששרדו בחיים, מהם 8 נפטרו. כיום נמצאים
בארץ 21 פרטיזנים ועוד בחו"ל. בכנס השתתפו
הפרטיזנים עם בני משפחותיהם. יו"ר הארגון
העולמי של לוחמים יהודים פרטיזנים ואסירי
המחנות, סטפק גרייפק, שנמצא בשליחות
בפולין לרגל ארגון האירוע של 50 שנות גטו
וורשה, שלח מברק ברכה לכנס. סגן יו"ר יד
ושם מר אפרים ויכסלפיש בירך את הנאספים
והזכיר את התרומה הקרבית שתרמה יחידת
קובפק במיגור הנאציזם ואת חלקם של
הלוחמים היהודים בחטיבה שמנתה כ-200
לוחמים.

מטעם ארגון חיילים ופרטיזנים נכי המלחמה,
בירך מר אברהם אינגבר והזכיר את הפלוגה
השביעית היהודית אצל קובפק, תוך התייחסות
לפרטיזנים מסופיובקה וקולקי בחטיבה.

היה לי הכבוד להנחות את המפגש. ציינתי
בין היתר את האבידות שלנו שם וכאן. 6
חברים הלכו לעולמם לאחרונה בישראל: ברמן
יחיאל, לין סדי, נגל ברוך, דב שוסטר ברגל
חיים ופקץ' יהושע. ועוד שנים בשנות ה-50
וה-60: פושפיידר אשר ומלר מיכאל. כנכי
מלחמה בנאצים רשומים 8 חברים שלנו. רוב
ה"קובפקובצים" כאן הם מהקבוצה של
סופיובקה - איגנטובקה (טרוכנברוד
ולאזישטש בידיש) קולקי ואוסובה. צרפנו
אלינו גם את אנשי סקאלאט ששחררנו בדרך
לקרפטים, את יוצאי רוקיטנה שהיו בשביעית
וכן את החברים החדשים שבאו מס.ג. ג'
בראשותו של פלקסו רומאן שלחם בבאטליון
השני בפלוגה 1 ביחד עם חברנו זלדמן אליעזר
כמקלען. פלקסו הוא כיום פולקובניק (אלוף
משנה); את שוורץ קאראל מבטליון 2, פלוגה

הקרב לכפר שבו חנתה הפלוגה התשיעית, היתה זו פומה שחתכה לי את המגב של הרגל הפצועה ואת המכנס שלה, והתחילה לחבוש אותי ולהגיש לפי בקשתי 2 לאדישקעס חלב. אני רואה כאן את פסח שמש הפרטיון הראשון של סופיובקה אבי הרעיון הפרטיוני אצלנו. הוא שיצר את הקשר הראשון עם אלכסנדר פילאק, אני רואה את אלנפיין אברהם ואמוץ ברוך, שני פרטיונים מסקאלאט מהפרטיונים של הפלוגה השביעית שלחמו היטב והצליחו לצאת מההרים, לצערנו מרבית האנשים של השביעית נפלו בהרי הקרפטים. אני רואה את ליזור ולצמן הפרטיון, שכל תפקיד שהטלנו עליו ביצע עד הסוף וביחד עם חברו פלקסו היו צוות מקלענים.

נוכיר כאן את חברנו יואל שצרבטה הגיבור, מפקדה הראשון של הפלוגה השביעית, שנפל על נהר בוג, על הגשר כאשר התנדב לזחול עם המקלע שלו לשם חיסול נקודת-אש גרמנית. באוקטובר 1992 ביקרתי בקיוב במטה הפרטיונים. המטה עובד כבימים ימימה. הם קיבלו הבטחה מקרבצוק נשיא אוקראינה, לקבל תקציבים וחסות מאחר והלחימה הפרטיונית מהווה חלק מההיסטוריה של העם האוקראיני במלחמתו לשחרור מעול ההיטלריזם. במטה הפרטיונים מצאתי תיקים אישיים של אנשי חטיבת קובפק, פרטיון ופרטיון ותיקו האישי. חיפשתי את תיקו של אחד הפרטיונים שלנו, ניידן יעקב, שנפצע בסוגיו' ונשלח במסוס לעורף הסובייטי ומצאתי פרטים עליו. קיבלו אותי בחמימות כחבר לנשק. דיברנו על הפלוגה השביעית ועל הקבוצות שלנו שהצטרפו בלושקביץ לקובפק, הכול אצלם רשום. הרבה מפקדים בחטיבה ידעו על קיומה של הפלוגה השביעית היהודית, ביניהם מפקד הבטליון הרביעי קפיטן דובקן (יהודי), שלצערי נפטר בקיוב לאחרונה. לפני מותו הספיק לשגר אלי מכתב, בו הוא מזכיר את הנושא של הפלוגה השביעית שאורגנה ממשוחררי סקאלאט. במכתבו זה כתב בין היתר ששמח לקרוא באחד המאמרים שלי על יהודים

50 שנה עברו מאז אבל מול עינינו עדיין מרחפות התמונות של ראשית ההתארגנות ליציאה ליער. פחד שמא יודע הדבר לזקני היודנראט שיקומו נגדנו ויטענו שזה מסכן את קיום הגטו. הרובה הראשון, האקדח הראשון, היציאה ליער, חשכת הלילה ביער ושאגת החיות שהסתובבו מסביב והריחו ריח אדם. המפגש עם קבוצת הצנחנים הסובייטים ביערות לאפאסין וקליטתם אלינו, הקרבות עם השוצמנים והקוזקים שומרי היערות והקרב הגדול שלנו שהתקיים ביערות צאמאן ב-22.11.42...

ואחר כך המסע צפונה לפוליסיה המפגש עם קפיטן ברו'שגוי והקבוצה הקולקאית וההצטרפות לקובפק ב-5.12.42 בכפר לושקביצי.

אני רואה את חברי ווטצ'ין בקרב ויאזישצ'ה, בעת צליחת הפריפט, כאשר הוא עומד במים עד גובה הידים וקושר בולי עץ אחד לשני ובונה גשר ואחר כך יוצא עם כל הפלוגה להתקפה על הוולסובצים, ובסיום הקרב ובעשן השריפות מוביל הוא שבויים למטה... (באותו קרב מצא אחד הפרטיונים שלנו, רוסי, אח בין השבויים הוולסובצים ובמו ידי הרג אותו...)

ואני רואה את סימון חיצ'וק עם יוסף גורנשטיין צועדים מקרב סקאלאט ובפיהם פרטי הקרב על שחרור מחנה יהודי מסקאלאט שאחר כך הוקמה מרבית מהם הפלוגה השביעית. ואני רואה את אדם קופר בכפר סטודין ובידו המקלע "דיכטיארוב" בו פגע במסוס-סויר גרמני... ועוד הרבה אני רואה בעת מעשי-גבורתם.

אני רואה את יוכבד וציפי שוסטר שתי אחיות מרוקיסנה כאשר חזרתי עם קבוצתי מהקרפטים מצאנו אותם באחד היערות מותשות עם רגלים נפוחות ואפסיות. לקחנו אותן אתנו לבילורוסיה, לפלוגה שלהן.

אני רואה את פימה (היום אוליקר) גלפנד "הלוחמת הגיבורה" ככה קראו לה בפלוגה באותו הלילה של 19 בינואר 1942 כאשר נפצעתי ברגלי ואחרי זחילה של שעתיים ממקום

פלקסו. סידור אבטיומוביץ קובפק מת בדצמבר 1967. בן 80 היה במותו. ורשיגורה מת ב-1962, בן 56.

עוד נשאו דברים בכנס חיים ווטשין, מפקד קבוצת סופיובקה, סימון חייצ'וק הפרטיון הנועז, יוסף גורנשטיין, שנפטר בינתיים לצערנו הרב. פסח שמש ואדם קופר, שקרא משירי פרטיונים ושירו של וורונקו על המסע והלחימה של הקובפקובצים בקרפטים. הפולקובניק רומן פלקסו בירך את הנוכחים וקרא את המכתבים שקיבל מאירגון הוטרונים ומטה הפרטיונים בקיוב, בהם הם מברכים את הקובפקובצים בישראל. לרגל חג יובלם להצטרפותם לחטיבת קובפק וכן חולקו מדליות "פרטיון קובפקוביץ" שנתקבלו ממטה הפרטיונים בקיוב, בצירוף אישור חתום לזכאי מקבל המדליה (על ידי פולקובניק פלקסו רומאן, שהורשה לכך על ידי מטה הפרטיונים בקיוב).

בחטיבת קובפק. גם יו"ר המטה פוסנקו כתב לי על הקשר העמוק שעדיין קיים בין הלוחמים. על תהילת הלוחמים היהודיים בחטיבת קובפק וכי היינו סמל של אומץ וגבורה, של משמעת ואחריות אישית של כל אחד ואחד מאתנו. חבל רק שמקבוצה זו נשארו בודדים בחיים ומרבית האנשים נפלו בפסגות הקרפטים.

קיימת סטטיסטיקה קרבית על חטיבת קובפק ורשיגורה האומרת כי במשך תקופת פעולת החטיבה לחמו במחוזות סומי, ארלוב, קורסי צ'רניגרב, הומל פולסיה, פינסק, מינסק, רובנה, ז'יטומיר, קיוב, בקרפטים, בפולין ובמזרח גרמניה. ועברו יותר מ-14,000 ק"מ בעורף הגרמני. לפרטיונים היהודים יש חלק נכבד מזה. אגב הלכנו לקרפטים עם 1651 לוחמים. לא חזרו מהקרפטים 720.

בחטיבת קובפק היו בין 120-150 יהודים. מספר זה מקובל על חברנו הפולקובניק רומאן

הועד וארגון יוצאי אוסטראה בישראל

מתיחדים עם זכרם של בני אוסטראה

שנפטרו בשנים תשנ"ב-תשנ"ג (92-1993)

פטרושקה לאה	שטרנברג אריה
גיטמן לאה (שטיינקריצר)	בוכמן מרדכי
רשטיק צבי	בלכמן יצחק (ארה"ב)
רובינשטיין-שקולניק הינדה	שטרנאוקס שמואל
קלפץ תמר	באומן-ברקול לילי
שיינברג זלמן (זיאמה)	אודרברק שלמה
גילדנגורן השע (ארה"ב)	(בעלה של פולה שמבן)
ביבר מאיר	אייצר זלמן
ביבר לילי	אייצר אברהם (בריה"מ)
פינר אברהם.	מרבויס שושנה

חבל על דאבדין ולא משתכחין.

יהא זכרם ברוך !

וו. נאקאניעטשני

"ישראלדיקע לאנדסלייט"

די ברידער וולאדיסלאוו און יורי נאקאניעטשני פון לוצק, וועלכע שטייען אין דער שפיץ פון קאמיטעט אויסשטעלן מצבות אויף די יידישע ברידער-קברים אין לוצק און אינעם גאנצן קרייז-ארום. זענען איינגעלאדן געווארן דורכן "איגוד ווהלין בישראל" באזוכן ישראל. ה' וו. נאקאניעטשני, צוריקקומענדיק א היים קיין לוצק, האט פארעפנטליכט דארט אין דער לוצקער צייטונג א רייע ארטיקלען וועגן זיין בעזוך אין ישראל, אונטערן אויבנדערמאנטן נאמען. מיר ברענגען דא עטליכע קורצע פראגמענטן פון זיי. איבערזעצט פון יהודה מרין.

וועלט, בפרט אין ישראל, אמעריקא, קאנאדא, פראנקרייך אא"וו. צוזאמען בערך א סיונט ארגאניזאציעס פון וואלינער יידן. אין די יאר 1989-1992 זענען מיינע באגעגענישן מיט יידן פון לוצק, קאוועל, מאניעוויטש, קולק, רוזשיטש, קאמין קאשירסק און אויך מיט איינצלע, געווארן אפטער. די מענטשן האבן געשפירט א נייטווענדיקייט, א מין גייסטיגן דראנג באזוכן די ערטער ווו זיי זענען געבוירן און די ברידער-קברים פון זייערע טייערע, דערמארדעטע דורך די דייטשישע פאשיסטן און זייערע העלפערס - און ברענגען מיט זיך א ביידל מיט א ביסעלע ערד און אש פון אט די גריבער, כדי זיי אריינלייגן אונטער די מצבות וואס זיי האבן אויפגעשטעלט אין ישראל, צו זייער אנדענק...

ס'געווען זייער טרויעריק זען אז אויף די גרויסע מערהייט פון ברידער-גריבער איז בכלל נישט געווען קיין סימן פון א מצבה, קיין שום סימן, אלץ איז געווען פארלאזן. אויף עטליכע פון זיי - פאבריקן-געביידעס, געזעלשאפטליכע בניינים און נאך... מ'האט געוואסט וועגן גריבער - אבער נישט געוואסט ווו זיי געפינען זיך...

האבן מיר אלזא אנגעהויבן זוכן און אויסגעפונען אט די ערטער פון די שרעקליכע רציחות פון די מאסן-הריגות פון וואלינער יידן, כדי אויפשטעלן צו זייער אנדענק

מיט עטליכע יאר צוריק זענען צו מיר אנגעקומען ידיעות וועגן דאס עקזיסטירן פון אן אלוועלטליכן פארבאנד פון וואלינער יידן אין ישראל, ניו-יארק, קאנאדא און נאך, וואס געבן ארויס א צייטשריפט "ילקוט ווהלין" אין ישראל, רעדאגירט, שוין כמעט 30 יאר, פון ה' נתן ליבנה. ס'ווערט דארט, צווישן אנדערע, דערציילט וועגן מעשים פון אוקריינישער פאליציי וואס האט געהאלפן די דייטשישע פאשיסטן הרגענען יידן, אבער ס'ווערן דארט אויך געבראכט דערציילונגען פון אוקריינישע פאמיליעס, אינטעליגענץ און פאלקס-מענטשן, וואס איינשטעלנדיק זייער לעבן און דאס לעבן פון זייערע פרויען און קינדער, אויסבאהאלטן יידן פון פארניכטונג. אויך זייערע בילדער ווערן געבראכט. "חסידים אומות העולם" ווערן זיי דארטן גערופן, און א סך פון זיי ווערן איינגעלאדן קיין ישראל, איבערהויפט דורך זייערע געראטעוועטע, ווו זיי ווערן אויפגענומען מיט א סך ליבע און דאנקבארקייט. בכבוד גדול. ווי זיי וואלטן געווען זייערע עלטערן, ברידער און שוועסטער, וואס האבן זיך שוין צענדליקער יארן נישט געזעען...

אין 1989, נאך א א באגעגניש מיט ה' יעקב עלבירט. פרעזידענט פון דער וואלינער פעדעראציע אין ניו-יארק, אליין א געבוירענער אין לוצק, איז מיר קלאר געווארן אז וואלינער יידן לעבן איצט אין דער גאנצער

האט מיך פארפליכטעט זייער פיל זען און לערנען, אין זיך אפרוען... ניט הנאה האבן פונעם ווונדערבארן וועטער, פונעם בלויזן ים און ווונדערבארע פייסאזשן און געביידעס, וואס כ'האב זיי געקאנט זען נאר דורך די פענצטער פון די באנען, אויטאבוסן, אויטאס...

אפגעפליגן בין איך פון ווארשע דעם 24.6 מיט א גלאנציקן בואינג 757 פון "אל על". ישראלדיקע לידער און ישראלדיקע קינא-בילדער האבן פערזויילט די רייזנדע. חנוודיקע, שמייכלענדיקע מיידלעך האבן אונדז אונטערגעטראגן געטראנקען און עסן וואס האט אונדז זייער געשמעקט און צייטונגען אין עברית און אין ענגליש.

נאך 3.5 שעה פליען האבן מיר געלאנדעט אין פלי-פארט בן-גוריון. 300 רייזנדע האבן זיך ארויסגעשטאן אינעם גרויסן באלויכטענעם און גלאנציקן זאל "בן גוריון" און אט הער איך ווי מ' באגריסט מיר "דובדו פוואלובסט" - און "שלום וברכה" - און ווער באגריסט מיר אזוי פריינדליך און הארציק אויב ניט יהודה מערין און איציק פינקלשטיין, באריס בריק און זאב שטראכמאן - אויך א לוצקער - פונעם וואלינער וועלט-פארבאנד אין ישראל.

געהעריקע מצבות. כדי לעזן אט די אנגעווייסיקדיקע שווערע פראבלעם האבן מיר מאבליזירט פארשידענע ספעציאליסטן, געאגראפן, היסטאריקער, ארכיווארן, מוזעאום-ארבעטער און אויך ארבעטער פון וואלינער געגנטן און דעם אונדערמידליכן לוצקער מלחמה-וועטעראן ה' איציק פינקלשטיין - און די ארבעט האט זיך אנגעהויבן, געשטיצט פון דער מאכט פון גאנצן קרייז. ס'זענען אויפגעשטעלט געווארן מצבות פון גראניט מיט געהעריקע אויסגעקריצטע אויפשריפן אין די שפראכן: אוקרייניש, יידיש, עברית און מיט דער צייט האבן זיך געבילדעט פריינדליכע באציוגען צווישן די יידישע באזוכער פון אויסלאנד און מאכט-פארשטייער און אנדערע וואס האבן געטראגן אויך א ברייטערן קולטורעלן און ווירטשאפטליכן כאראקטער. איך האב געפילט א נויטווענדיקייט און דראנג לערנען וועגן לעבן פון וואלינער יידן אין דער וועלט און אין ישראל - און דער וועלטפארבאנד פון וואלינער יידן - די עקזעקוטיווע וואס געפינט זיך אין ישראל האט מיר איינגעלאדן, אויף זייער חשבון, קיין ישראל. מיין רייווע האט אלזא געטראגן א ספעציעלן כאראקטער, וואס

הועד וארגון יוצאי לודמיר מתייחדים עם זכר יקיריהם שהלכו לעולמם

יוסף הפטר, חיים גיטמול, פנינה אטלס, חיים חזנוולד, אהרון אדלשטיין.

יהא זכרם ברוך !

ספר חדש

ספר יזכור לקהילת לוקאץ'

ליקט אליעזר ורבה, ערך שמעון מטלובסקי.

139 עמ'. ירושלים תשנ"ג - 1993

וגם שירים בידיש ובעברית תמצא בו. אליעזר ורבה מקונן בשיריו על הוריו ואחיו ואחותו וקרוביו וכן על רבים מבני העיר ששנרצחו על פי הבור - לפי הדגם של שיר-סיפור מחורז, ששימש פעם מטבע עובר לסוחר. אך אין זה פוגם באיכות הקינה. ושירים טובים בעברית, ביחוד שני שיריו המרטיטים של המשורר העדין והרגיש - שלמה סקולסקי ז"ל, שנקטף מאתנו בטרם עת: "קריעת שמע" וקטע מ"אחותי מירל". השירים בעברית וכן הערכה על לוקאץ' היהודית עם מובאה היסטורית קצרה ומ"ועד ארבע הארצות": לקוחים מ"ילקוט ווהלין". בספר - שמות הקדושים מבוסס על רשימת הרציג רוכוורגר והרבה תמונות.

נ.ל.

יוצאי קהילות ווהלין בישראל עדיין מוציאים לאור ספרי "יזכור", יותר מחמישים שנה לאחר השואה. מכאן שהמלה "יזכור" היא לא סתם לתפארת המליצה. "לכל אחד יש שם" ומחובתנו לזכור. יזכור עם ישראל! יזכור כל אחד ואחת - את כל אחד ואחת מיקיריו וגם "לא מיקיריו" - אשר לפני מותם ציוו לנו את ... הנקמה. אלא שאנחנו חיים בתקופה נאורה, שבה אנו מצווים על שיכחה, על מנת להרבות שלום בעולם... אך לא כן שרידי היהודים מקהילה-קדושה לוקאץ' ובוודאי של אלפי קהילות אחרות, שזכרונותיהם על עינויי ורציחת יקיריהם מענים אותם בלילות ומדירים שינה מעיניהם - מבלי יכולת לשכוח...

הספר ערוך בטעם, אך שגיאות הדפוס מיותרות.

ארגון יוצאי סרני והסביבה

מתיחדים עם זכרם של בני עירם

שנפטרו בשנים תשנ"א-תשנ"ב (92-1993)

שפיל מיכאל
ויניק לאה (לבית שיץ)
זינגר מלכה (מבית זולוטוב)
ברג בנימין (לבית ניסמן)
דונג שבתאי
איזנברג בתיה (ידישליבי)
כהן מלכה (לבית שטיין)
כץ מרדכי
אדיר נתן (אינקידיקס)
פינקלשטיין חיה (לבית בורקא)
בורוזוביץ טוליה
זולוטוב רוזה (מבית קולודני)
אבן זהר שמחה
נגל יוסף
פרימר בריל

פרישקולניק יחיאל,
י"ר ארגון סרני והסביבה
רומברג יקיר, חבר ועד ארגון סרני והסביבה
בריק ישראל
רקס ברוך
פייגל יוסף
כנעני שמעון (קויפמן)
זמריצנסקי רחל
וולף יוסף
פעמוני י. (גלקל)
פליצה ניסמן
גיפש אשר
הוברמן רעיה (קרמס)
קורובצקה משה
קפלן מני

יהא זכרם ברוך !

דור ההמשך - מה הוא אומר ?

על השואה ועל הגבורה

פנינה גיבור - קורצקי

אמא היתה מרדימה אותנו בשירה עצובה, עם דמעות בעיניה. אבא דאג להיזק עסוק מאד על מנת לשכוח. לעת זקנה, בכה מרות על אשתו ושבעת ילדיו שנספו.

בגרתי במדינת ישראל. כאן למדתי, השכלתי, הקמתי משפחה כשנושא השואה אינו מרפה ממני במודע ושלא במודע.

כמורה מחנכת, המלמדת בדבקות נושא זה בשעורי ההיסטוריה, ידועים תלמידי כ"מומחים" ממש בנושא כאוב זה. אכן, עושה אני כמיטב יכולתי בחיפוש דרכים לקרב בני נוער לנושא השואה, להכרת הפרק הטראגי דרך נגיעה בספורי האישי וניטרול ההתנגדות הטבעית, המובנת.

השנה מלאו 50 שנים למרד גיטו ורשה ולכל השאר. פרק זמן כה קצר בתולדות הזמן - וכבר צצו מכחישי השואה באלפיהם ולא רק בקרב "עושי המלאכה" ועוזריהם, אלא גם הסטוריונים, מדענים וכו' בארצות שונות, גם בארה"ב, צרפת, אנגליה וכו' - מכחישים את השואה בסיעונים "רציונליים", ביותר ואילו העדים האמיתיים - מספרם פוחת והולך לצערנו הרב.

לפיכך, מחובתו של דור ההמשך, לא לשכוח, לספר, בבחינת ו"הגדת לבנך"... למען ידעו ויבינו ילדינו להוקיר ולהעריך את המקום בו אנו חיים, ואת אלה שלא זכו להגיע לכאן. נזכור אותם כגיבורים ולא כהולכים "כצאן לטבח"; המושגים "שואה" ו"גבורה" חד הם.

נתבקשתי על ידי בן עירנו, מר חיים זוסמן, לכתוב "משהו" בשביל "ילקוט ווהלין" כבת דור ההמשך ליצאי אוסטראה.

ובכן, זכיתי. גם אני נולדתי באוסטראה של שנת 1949. העיר, בה נולדו הורי היקרים, אבי פנחס קורצקי ז"ל ואמי תבדל"א ברכה קורצקי-רויזנטוק.

ובמה זכיתי? זכיתי להיוולד בעיר עתיקת יומין, בעלת היסטוריה מפוארת בתולדות העם היהודי בגולה, אשר בה חיה קהילה יהודית דתית וציונית - ועל כך גאוותי.

אולם בניגוד להורי, אשר חיו בקהילה נפלאה זו, גדלתי אני בעיר שלאחר המלחמה חרבה והרוסה, עם מראות קשים שהצלחתי להבחין בהם, על אף גילי הצעיר.

לא אשכח את האזכרות הראשונות עם שארית הפליטה ליד קברי האחים ב"עיר החדשה", את בית הכנסת הגדול ע"ש המהרש"א בשממונו, שהפך לאורווה לסוסיהם של האיכרים האוקראינים והצוענים; את ביתנו שהפך בימים הנוראים לבית כנסת ליהודי אוסטראה המתכנסים לתפילה; הבכי, הדמעות וכאבם של הניצולים שאירזו זכרונות ילדות עגומים ותחושות קשות שאינן נשכחות במהרה. סיפורים על שואת הקה"ק אוסטראה הועברו אלי, דומה, עוד מינקות. גדלתי עמם.

אצלנו בבית, בניגוד למשפחות רבות אחרות, דובר על הטרגדיה הנוראה בגלוי, לא הסתירו מאתנו גם סיפורים אישיים קשים מאד.

מלכה נתנזון

יהודית כפרי

אמא

ליוסף אחי

לזכר הורי ז"ל

ולזכר סבי וסבתי וכל קרובי הי"ד

קובל

אמא רקמה לגופך את כל הכסופים
שנגזלו מרחמה
ואלה שהעמדו אל הקיר
בט"ו אלול תש"כ (1942)
היא כרכה סביב צוארך
את אפור אהבתה
לפרות את ילדותך
הרעולה
מן הענן השחור שהקיף את העיר
שלא היתה
שלא היתה שלה
שלעולם היא
משרגת בדמה.

פני היו דרוסים
מתחת ערמת הגויות
בכפר הבריסקאית בקובל
מקום ששכבו רצוחים
סבא וסבתא שלי
שנותרו כה חיים
בספורי אבא-אמא
ובזכרוני
רצוחים בערמת הגויות
שפני דרוסים בתחתיתה
ורק קולי נותר עוד זמן מה
צלול ורך
והיו בו דבש ופרחי בר
עד שמעט מעט
גם הוא הומך והדק ונאלם –
כמה זמן יכול להתקיים קול
בלי פנים?

אחותי

אחותי רצתה את צאן פטרובסקי
בגבעות השחורות של פולין
בזילה התכסתה בתבן קר להחם פחדיה
ביום נדדה בין חסופות
מבקשת למצא מסתור

לחיות רוח

ענו אפור בשמים נטולי אור

ורק געגועי אל סבא וסבתא שלי
בקובל לפני שנים
אל הבית האבוד
אל העיר האבודה
אל פני סבתא שלי היפים היפים
וכל השפע שהיה שם
מעשי מרקחת ורבות
ותפוחים ואגסים
וחצר נטועת לילכים, ובאר,
וחמאה צהבה בעלי כרוב מטללים,
אז כשהייתי ילדה קטנה
ובקרתי אצלם עם אבא ואמא
כשהם עוד היו בחיים
ולי היה קול והיו לי פנים
ומי שאהב אותי
אהב גם את פני.

איש לא גהר להחיות ילדותה המתפוררת

איש לא נטלה בחיקו להלבין מגפי-אפל בבדי אימה

שצעדו הלוד ושוב בסמטאות מכה.

מלכה נתנון

אונטער א מאנדלבוים

מיין פערד, דער הילצערנער
איז דערהרגעט געווארן
אין דייטשלאנד.
די ליאלקע אויך.

און איך האב ניט אין זיך
א זייטיקע סטעזשקע
אויף צענויפקלייבן
די פאסטעל-פארבן
אריין אין זיך.

כ'ויל
שלאפן אונטער א בוים.
א מאנדלבוים.

איך ווייס

איך גיי אויפן וועג וואס פירט צו מזרח
הייסער ווינט שמייסט און קושט מיין פנים
מילדע גאלד-כוואליעס גלעטן מיך
מיר ארייננעמען צווישן זיי.

איך גיי קלייבנדיק סנאפעס
באלויכטן די טעג וואס האבן מיך אנגעפילט
זאלץ קריסטאלן.

איך גיי וויגנדיק האניק פון בלומען
און בעט נאך איין מינוט חסד
קניען און פאלן מיטן פנים
צו דער ערד.
איך ווייס. כ'בין צוריק געקומען
א היים.

מעברית - ג.ל.

מעברית - יעקב שופט

מה התחוויר לפרופ' ב"צ דינור לאחר שעיין ב"ילקוטי ווהלין"

בתוספת מאמר-מחקר שלו על "ראשיתה של
קהילת סארני ודמותה (קהילה בת דור
שנתקפלו בה דורות הרבה)".
כגובר הוועדה להוצ' הספר עמדתי אתו
בקשר מתמיד במכתבים ובפגישות. פעם הוא
כתב לי, מה שהוא כתב גם לאחר מכן בהקדמה
שלו לספר: "אינני בן סארני, לא יושבתי בה
מעולם ולא ביקרתי בה אף פעם. גם מכרים
וידידים לא היו לי שם, אך משום מה התעניינתי
בקהילה זו "שימי חייה שנות דור אחד בלבד.
משהו סמלי שנתקפלו בו פרשיות רבות-רמז
לדמותן של גלויות וקהילות... כל הפרשיות של
גלויות וחורבן - וקראתי כל מה שנקרה בידי -
עליה. אך לא ידעתי לבאר לעצמי מה "הענין
המיוחד" שלי בסארני. אולם כשקראתי רשימות
על סארני ב"ילקוטי ווהלין" נתחווירו לי
הדברים".
סתם ולא פירש.

משה יוז

מכתבים למערכת

לרגל "יובל החמישים" של "ילקוט ווהלין"
יורשה נא לי להביא כאן בקיצור קצת זכרונות.
ספר "יזכור" לקהילת סארני הוא, דומה,
הספר העשיר ועב-הכרס מכל הספרים הרבים
לזכר קהילות ווהלין. אחת הסיבות לכך -
כ-3000 תצלומים של קדושי הקהילה, כל אחד
בנפרד, מלבד הרבה תצלומים אחרים, שהובאו
בו. תמונות אלו הוסרו מתוך תעודות זיהוי של
הנרצחים, שהיו שמורות באחד הארונות של
הנ.ק.וו.ד. - עוד בשנת 1958, על-ידי
הפרטיונית היהודיה המצטיינת מפינסק, מרים
ברגמן, שנענתה להזמנת מפקד ה-נקווד לשתף
עמו פעולה, במגמה להשיג את התצלומים,
שאמנם הצליחה בידה בימי א' בשבוע,
כשהמפקד נעדר מהמשרד. תמונות אלו הגיעו
לישראל - כמעט הישר אלינו. הודות לכך
ומעוד סיבה אחת, קיבלנו מהפרופ' ב"צ דינור,
בשנים ההן שר החינוך והתרבות בממשלת
ישראל, 5000 ל"י כהשתתפות בהוצאת הספר,

ה"ילקוט" - גלעד מדבר

"אתמול" של מאות שנים. ודואב הלב שכל זה שייך ל"היה". היה ונחרב באכזריות ורק זכרונות גוגים שמורים עמך. הסטוריה שאולצה לרשום פרקי חורבן מזעזע...

אך ילקוט ווהלין אינו רק מגילת איכה. כזרקור באפלה מופיעים בו סיפורי לחימה ברוצחי עמנו הגרמנים החיתיים ועוזריהם; התארגנות מחתרות יהודיות פעילות בגיטאות הסגורים ומנותקים מהעולם שמחוץ לגדר: סיפורים על נוער יהודי אמיץ ונועז שמתארגן ולוחם עם נשק ביד בשורות הפרטיזנים עד הגיעם אף לעמדות פיקוד, כפי שזה בא לביטוי בסיפוריהם של רווה (וורבה), דיאדיא מישא, רוננבלט, ווטצ'ין ואחרים. אלה הם דפים היסטוריים חשובים המאירים את ימי החשיכה בתולדות עמנו. הם גם לעתים מסירים את המסך מעל המסלול הגלותי היהודי על דורותיו כמו בסיפורה המרתק כרוי של הלן בורקו.

אני רואה ב"ילקוט-ווהלין" נר-תמיד לזכר הקהילה היהודית הווהלינאית שנכחדה. לכבוד לי, אפוא, לברך את מר נתן לבנה, העורך וצוות המערכת. יישר כוחכם! מי יתן ויעמוד לכם הכוח הנפשי להמשיך בעשיה קדושה זו.

אברהם אינגבר
(ארגון דמידובקה)

לקראת הופעת היובל (50) של "ילקוט ווהלין", ברצוני לחוות דעתי על יצירה ברוכה זו.

אין באפשרותי לבחון, לנתח ולהעריך את "ילקוט-ווהלין" במבט לאחור, החל מימי בראשית, כי לצערי אין האוסף כולו ברשותי מלבד מספר חוברות אחרונות ולאורן בלבד יורשה נא לי לומר את אשר עם לבי.

אני מדפדף וקורא בעיון סיפור ועוד סיפור, רשימה קטנה, רשימה ארוכה - וחש צביטה בלב, כי "ילקוט ווהלין" אינו סתם עוד חוברת, זה גלעד המשמיע קולות. מדבר אליך. הוא מחזיר את הקורא הווהלינאי-עירתי לשנות נעוריו, אינעם קליינעם שטעטעלע. על כל האירועים שבה, אל הפריחה התרבותית-תנועתית-חברתית; אל בית אבא, אל בית הכנסת הישן, אל הדרשן, לימים הנוראים, ליום הדין בעיירה. תמונה רבגונית תוססת, מלאת חיים. ולבי סמוך ובטוח שכל יוצא ווהלין ימצא בכתבות אלה את העיירה שלו, את עצמו. כתבות שאינן פוסחות אפילו על הבאגרייבער (קברן).

הרשימות כולן הן ה"זכור", שחי בלבך, שמובילות אותך מסמטה לסמטה "איבער די יידישע געסעלעך און שטרויענע דעכער", אתה צועד לאורך האתמול שהיה כה לבבי בשבילך.

המזכירות והנהלת איגוד יוצאי ווהלין בישראל

אברהם אביהן

שמחה (בוני) בירמן - במלאות לו 85

ואת עזרא ניר בהגיעו לגבורות

באירגונים

באירגון מנייביץ'

במשך כשנתיים; ראינו אנדרסות שהוקמו לכבוד הפרטיונים - הגבורים וחיילי הצבא האדום מבני העיירה, אך לא ראינו ולו איזכור אחד קטן על הלוחמים היהודים, ולו שם יהודי אחד...

חשכנו, שהשלטון החדש יתקן את המעוות, והנה, לפנינו הדפים החגיגיים לרגל 100 שנה לייסוד מנייביץ'. אין אף שם יהודי בין מייסדי העיירה, שהם, בעיקר היו בין מיסדיה ומפתחיה במסחר, בתעשיה, בקיס ועוד. אף מלה על כך! אמנם איזכור שבשנות הכיבוש הובלו כ-3000 מבני העיירה והסביבה לבורות ושם הומתו, אך בלי לציין שאלה היו 3000 יהודים, מתוך 3500 תושבי העיירה. הקלטת, החבורות והעתונות מעלות על גס את הפרטיונים המהוללים מבני מנייביץ', אך אף שם של יהודי לוחם לא נזכר שם! לשמותיהם של המפקדים מקס וקרוק זרי-תהילה נקשרים, אבל האמת על הלוחמים עצמם כאילו בלעה אותה האדמה - ואותם 2 מפקדים הרי הסתובבו למעלה משנה בין בני עמם ולא הצליחו לגייס ולו לוחם אחד לפרטיונקה שלהם ורק כאשר הבחורים והנערים היהודים מצאו דרך ליער והחלו יש מאין, רק אז החלו להופיע שבויים רוסים ואוקראינים שהצטרפו ליחידות שהיו כמעט, על סהרת יהודים...

והחלטנו, שרידי קהילת מנייביץ' והסביבה בישראל, להעביר את מתנתנו החריפה על כך לחוגי היזבל הכפול במנייביץ' ובמתח.

יהודה מרין

בארגון סארני

בגיסו, ביערות וליד הבורות. הם לא הלכו למוות כצאן לסבך. דברים לא נכונים אלה נקלטים משום מה אצלנו ובעולם - לטובת המרצחים וכביכול, לגנותם של קרבנותיהם.

אנו מארגנים מצעדי חיים של צעירינו ועליהם לקבר אבות באתרי ההשמדה. מלקטים ומדפיסים חומר שהצטבר בחבורות "ילקוט ווהלין", בספרים וכו' ומפיצים אותם ומחנכים בשיטתיות לפיהם. זהו המלט המקשר בין הדורות והנדבך לקירוב לבבות.

אברהם מוריק

מורה ומחנך (בגימלאות)

במלאות חמישים לחורבן התכנסנו, שרידי הקהילה, לספר על... ותמיד יש למישהו להוסיף זוועה על זוועה שלא ידענו עד כה.

לפנינו על השולחנות קלטת, חבורות-יזבל, עתונים, דגלונים, סמלים המבשרים בקול "תרועה" על חגיגה ברוב עם ופאר על מלאות 100 שנה להיווסדה של עיירתנו.

העיירה בה נולדנו והספקנו לחיות בה עד שנת 39, שנות ילדות ונעורים... ראינו בהתפתחותה ובלבסיה עד פרוץ המלחמה, כשהשארנו אותה מאחורינו ובה הורינו, אחיותינו, אחינו, קרובינו שהובלו לתחתית הבור סופית בכ"ג באלול תש"ב.

אך הנוער במנייביץ' והסביבה לא הובל לבורות; היערות שמסביב סייעו לרבים מהם לצאת ליערות, להקים יחידות פרטיונים שרשמו דף מפואר של לוחמים נועזים ועוד לקחו תחת חסותם מחנה-משפחות, שאם בתחילו היו מעמסה, הרי בסופו של הדבר הם היו עורף בטוח וחם ללוחמים.

עובדות אלו צוינו על-ידי השלטונות מיד אחרי הנצחון, אולם, לצערנו, במשך כל השנים לאחר-מכן העלימו את פעלם וחלקם של הפרטיונים היהודים, בכוונה תחילה...

לפני כשנתיים ביקרנו, 14 מבני עיירה, במנייביץ' השסתחנו על קברי יקירינו; ביקרנו בבתינו שהם לא בתינו; ביקרנו ביערות שם שוכנו מחנות המשפחה ויחידות הפרטיונים; ראינו את המחפורות, בהן התנהלו חיי לוחמים

האזכרה השנתית לקדושי סרני (באלול תשנ"ב) עמדה השנה בסימן מלאות 50 שנה להשמדתה הטוטאלית של קהילה קדושה זו, אשר במותה האכזרי, ציוותה לנו לא רק את החיים, כי אם גם לזכור ולא לשכוח. ויש עדויות שהורו לנו גם לספח את מכמני מקורות תרבותנו ולחנך את השרידים לשמירת ערכי שרשרת הדורות.

ואכן, אנו השרידים מקיימים בדבקות צוואתם זו ומעלים ברטט שבקדושה את זכרונם. מספרים על מאבקם הנאש ועל מעשי גבורה של יחידים מול מרצחיהם, בני השטן,

בארגון יוצאי קובל

עם בעלה ביקרו בקובל בשנת 1992 - צילמו ותארו את המסע, בכתבה נפלאה בילקוט ווהלין זה, כמו כן בשידור המיוחד של רות ברדיו ברשת א' על קובל ב-8.9.92, סיפרה הרבה על העיר. על כל אלה יבואו על הברכה.

לקראת חג הפסח השנה - בעזרת ועד ארה"ב - חלקנו לנזקקים ולעולים החדשים סכום של 3,400 שקל. לפי בקשת החברים לרכישת ספר יזכור של קובל, שאזל לפני שנים רבות - החלטנו להדפיס מהדורה שניה בתוספת על הנעשה בארגון משנת 1957 עד ימינו אלה - בלווי תמונות. עוד שתי משימות לפנינו: לשמר את המצבות בבכובה ובחולון; להפעיל את דור ההמשך - למען ימשיכו בנינו בדרכנו.

הועד

אחרי הביקור של המשלחת של יוצאי קובל מארצות הברית ומישראל ביולי 1990 - החלו בני קובל לבקר בעירנו - ובעיקר אחרי שהקימונו את מצבת הזכרון בשנת 1991 עם החריטות בעברית.

הגדיל לעשות העורך דין יצחק מרגולין מדור ההמשך בביקוריו בקובל בפסח בשנת 1993 וצלם לפי בקשתנו בניני ציבור מימים עברו, שנשארו על תילם; הנציח בסרט וידיאו את בנין הגמנסיה העברית-תרבות שנבנה בשנת 1938 - כמו כן את פנים בית הכנסת הגדול - שהפכו אותו לבית חרושת למעילים.

כמו כן הנציח את בניני בתי התרבות שנבנו על הריסות בית הקברות בדרך להורודילץ. על כך יבוא על התודה והברכה.

מאורע חשוב הוא ביקורה של רות בקי - בת מלכה קולודני-פיש - בת דור ההמשך, שיחד

הועד וארגון יוצאי קובל בישראל

מתיחדים עם זכר יקיריהם

שנפטרו בשנים תשנ"ב-תשנ"ג

רבקה הולנדר (צורף)	מנדל לקח	ולה רובינשטיין
שלמה צוויק	בלה מלמד (אשת פייבל)	טוביה ויסברויט
יונה (בן טובה) טננבוים	נפתלי (אלי) בוקסר	יונה קליקה
יוסף ברונזפלט	זליג פרנקפוביץ'	שלמה פריד
יעקב טרר	אברהם פלייסיג	אליעזר שוורצבלט
זאב פרלמוטר	(בעלה של הניה שטופנברג)	(בדרום אמריקה)
	צבי נצר (מלניצר)	משה מילשטיין
	חיים ברנשטיין	ראובן יודאי
	ישעיהו (שייקה) בן אמוץ	(בן חייקה שוורצבלט ז"ל)

יהא זכרם ברוך !

בארגון אוסטראה

מרדכי, דיווח על ביקורו באוסטראה, במסגרת ביקור בפולין. הוא סיפר על העיר כפי שהיא נראית היום ועל מצבת הזכרון שהוקמה על ידי שלטונות העיר ביער שבעיר החדשה, בו מצאו את מותם כ-3000 בני העיר. הוא גם פקד 32 משפחות יהודיות, בני אוסטראה, שמתגוררות עדיין במקום.

החזן יצחק לפידות העלה את זכר הנספים בתפילת יזכור. כן הועלה זכר הנפטרים בני אוסטראה שהלכו לעולמם בשנה האחרונה (ראה רשימת הנפטרים בחוברת זו). בני משפחה ועולים חדשים הדליקו נרות לזכר ששת המליונים. בעצרת השתתפו כ-80 איש בני עיר ואורחים.

חיים זוסמן

בארגון טוצ'ין-קריפה

אסיפה, בה נבחרה ועדה לגביית עדות מהניצולים. לאחר 3 שנים של עבודה מאומצת הופיע הספר השני "יהודי טוצ'ין וקריפה מול רוצחיהם", השופך אור על חיי הסבל הרב ומותם של היהודים שם וכן סיפור הגבורה המלא של שריפת הגיטו והבריחה מתוכו.

כיום נותרו בישראל משתי הקהילות ביחד קצת יותר מ-100 חברים.

אברהם שדה

בארגון קאמין-קאשירסק*

המשפחה: הורים, אחיות וילדיהן, שנרצחו בידי אוקראינים.

שבעה חודשים לאחר מכן (בדצמבר 91) במלאות 50 שנה להירצחים, התקיים טכס גילוי המצבה על הקבר. המצבה עוצבה על-ידי הפסלת לימור, נכדתה של פריידל דרייצין ז"ל, שגם היא נרצחה בשואה. המצבה תוכננה גם כגלעד לזכרם של כל יהודי העיריה שנספו בשואה.

א. ביבר

עצרת זכרון בסימן 50 שנה

להשמדת הקהילה

ביום רביעי ד' באלול תשנ"ב (2 בספטמבר '92) קוימה בהיכל יהדות ווהלין עצרת זכרון לציון 50 שנה להשמדתה של קהילת יהודי אוסטראה. פתח את העצרת יוסף גליצקי שהתייחס בדבריו לזכרונותיו האישיים מתקופת השואה ולקורות קהילת אוסטראה מאז הכיבוש הנאצי ול"אקציה" הראשונה והשנייה של יהודי העיר, בהן נהרגו כ-9000 איש ואשה. בין באי העצרת היו מספר ניצולי השואה ואחרים, פליטי העיר שעברו את תלאות המלחמה בנכר. הדברים עשו רושם עז על הנוכחים.

שייקה קציר (קצנבליט), חבר קיבוץ יד

עם קום המדינה חיו בארץ יותר מ-300 יהודים יוצאי טוצ'ין והסביבה. נבחר ועד ומאז מקיימים מדי שנה אזכרה לזכר קדושי הקהילה. ב-1967 הופיע ספר "יזכור" ולאחר מכן הוקמה המצבה לזכר הקהילה בבית העלמין בחולון.

מאלה שהיו בגיטו בעת חיסולו שרדו כ-50 יהודים. שרידים אלה טענו שבספר מסופר "על קצה המזלג" מזה שקרה במציאות; ב-1987 כינסו החברים יוסף זילברברג וזאב פורטנוי

כל חברי ועד הארגון יחד עם הרוב הגדול של בני עירנו בישראל, אנשי ציבור - ביניהם הרב לאו, רבה הראשי של ת"א-יפו, יו"ר הכנסת (דאז) מר דב שילנסקי וכן ידידים רבים של משפחות קלורמן-דרייצין, השתתפו בטכס מרשים בבית העלמין בקרית-שאול, בו הוסמנו עצמותיהם של בני המשפחה, שהובאו מווהלין לישראל על-ידי הבן-האח-הדוד מר אבא קלורמן, פרסיון ידוע שהצליח, אחר מאמצים רבים, לאתר שם את קברם של 7 מבני

* הכתבה לא הודפסה בזמנו - בשוגג.

יעקב ברוינשטיין ז"ל

יעקב, בן וועלוול
ופסל נפטר ב-ו' בתמוז
תשנ"ג (25.6.93)
בטרם מלאו לו 70.

זכורני הימים, לפני
יותר מ-50 שנה, עת

אביו, אמו, הוא, 2 אחיותיו ואחיו הצעיר
הצליחו לחמוק היערה, שעה שהובלו יהודי
מנייביץ' לבורות. אביו, איש קשיש כבר, פעל
במחנה המשפחה של "מקס" בסיוע אחיו דב
(ז'וק) יב"א, שהיה פרטיון בכיר ודאג שלא
רק למשפחתו לא תחסר פת-לחם, אלא גם
ליתומים וליתומות שבמחנה המשפחה.

יעקב, אז נער כבן 16, הצטיין בעודו ילד
בגילוף בעץ ובגומי. במפקדה הפרטיזנית ידעו
להעריך את כישוריו והוא בילה ימים ולילות
ביחידה המיוחדת להכנת חותמות למסמכים
מזוייפים, בהם צויידו הפרטיזנים שיצאו
לפעולות ריגול ובילוש אצל הגרמנים
ועוזריהם.

התעודות שיעקב הכין הצטיינו בדיוק
להפליא ולא ניתן היה לעמוד על הזיוף.
בשנת 1944, עם שחרור האיזור, התגייס
אביו, על אף גילו הגבוה לצבא האדום ונפל
בקרבות במבואות וורשה.

יעקב, אמו, אחיותיו ואחיו לא השתהו
הרבה במנייביץ' ובדרך בלתי ליגאלית עלו
לארץ-ישראל. הם היו בין העולים
הראשונים שהביאו אתם את "בשורת"
השואה שהתרחשה בוהלין.

עם בואו ארצה, היה זמן קצר בקיבוץ יגור
ולאחר מכן עבד בתעשייה הצבאית כמסגר.
במרוצת הזמן הקים בית מלאכה למסגרות.

יעקב היה "מכור" לעבודה עד שעות
הלילה המאוחרות. יומיים לפני פרוץ מלחמת
המפרץ מצאה אותו בתו ללא הכרה בבית
המלאכה שלו. אחרי האירוע המוחי הקשה
שעבר, הרופאים ראו בו "נס רפואי". עשה
מאמצים על-אנושיים להשתלב בחזרה
בעבודה, אם כי כיועץ מקצועי.

עד לרגע האחרון נאבק על זכותו לחזור
ולנהוג ברכב.

וכך גם היה ביום שישי האחרון, עת יצא
עם עלות השחר לעבודתו וחזר הביתה לפנות
ערב, שאז מעד ליד פתח דירתו והחזיר
נשמתו לבוראו בהשאירו אחריו רעיה נאמנה,
בלהה, שתי בנות נשואות חנה וצפורה
וארבעה נכדים. תנצב"ה.

י.מ.

אילנה היקרה, הבלתי נשכחת !

קשה להשלים עם הגורל שנקטפת בדמי-ימך. את, שהיית הרעיה, הבת והאחות המסורה
והנאמנה, שתמיד מצאת לך זמן לעבוד וגם לעבוד בהתנדבות. עוד הספקתי להודיע
לאמא של ברטנה שנולדה לנו בת - וכמה היא שמחה.
נזכור אותך לנצח באהבה. הוריך הניה ושלמה, בנותיך, בעלך, אחיך ואחותך והנכדים.
רב מאוד הכאב על לכתך מאתנו.

אמך הניה אלבוים מרטנה

נח דגוני ז"ל (מתוך דברים על קברו)

נח דגוני ז"ל היה חבר הנהלת האיגוד העולמי של יוצאי ווהלין, חבר בוועדה ובמערכת "ילקוט ווהלין", יו"ר ארגון קוריץ. נפטר ב- כ"ג בניסן תשנ"א (14.4.1993)

זו השנה השלושים - הכל פרי יוזמתך ויצירתך, והכל - שלא על מנת לקבל פרס. היה לך, נח, עבר ציוני מפואר. תרמת לתנועות הנוער הציוניות שם ובשדה ההגנה והלוחמה להקמת המדינה - כאן. מרצך ומזגך הביאוך לשורות הראשונות של הלוחמים. היית אסיר כלא עכו עם טובי הנוער כמשה דיין ואחרים, שמסרו את נפשם על מזבח הקמת המדינה.

חלק נכבד בתחומים אלה ועל קורות חיך פורסם בספרך עשיר התוכן, המהווה גם מסמך מדיני חשוב, בעל ערך הסטורי, המשקף את המאבק על הגשמת הציונות. ואין לפסוח גם על ספרך השני, בו הבאת תיאור מזעזע על אסיר יהודי בבתי הכלא הידועים לשימצה - שמעבר למסך הברזל. הנה כי כן, התגלית גם בכושך הספרותי. ספריך מעידים על כך כמאה עדים. נמשיך בדרכך ובמפעלך. תנצב"ה ויהא זכרך ברוך.

משה סמולר

נח דגוני, באנו להיפרד ממך. ליד קברך הרענן עומדים אנשי קוריץ עירך, חבריך בהנהלת איגוד וילקוט ווהלין, קרוביך וידידיך אנשי עבודה ועמל ומכל שכבות העם, שבמשך הרבה שנים הקדשת ממיטב זמנך וכושך למענם. ביוזמתך הופיע "ספר קוריץ", המנציח את הקהילה על קדושה ופועליה, את ישיבת העילוי, חכמי העיר, את הציונות על זרמיה ותנועות הנוער. הנצחת את הקהילה על כל רבדיה ועברה המפואר. ביוזמתך הוקמה מצבה לזכר הקדושים; מיבצע שיקום השרידים בחומר וברוח; הוקם "בית קוריץ" המשמש מקום ריכוז לשרידים, לאזכרות לקדושינו ולמפגשים חברתיים; וארון הזכרון - בו חקוקים שמות כל קדושי העיר ושמות בנינו החיילים שנפלו במערכות ישראל. וכן "עלון קוריץ", בו מובאים תיאורי אנשי הקהילה על חייהם ומותם, שמופיע בקביעות -

ויסיה כנעני-אגבר ז"ל מקובל

אחותי היקרה, לא ייאמן שכבר חלפה שנה מאז לכתך מאתנו. נשארתי לבד מכל המשפחה הגדולה שלנו. לא אח וללא ויסיה שכה התגאיתי בה, וכן כל בני משפחתי, שעומדים שכולים והמומים. נשארתי בודד עם הצער והיגון והבכי. דמותך תשאר חקוקה בלבבותינו לנצח.

א.א.

יוסף זפרן ז"ל

שנה למותו

יולי 1911 - מאי 1992

נאלצנו לעזוב את מקום המגורים ברחוב ורשבסקי ועברנו לגור זמנית בבניין עזוב, חשוך והרוס למחצה, ללא תנאים סניטריים, ששימש פעם בית-חרושת לבירה. כשהיינו רוקדים - התנדנדה הרצפה יחד אתנו, אך אוירת ה"ביחד" ששררה חיפתה על הכל. לאחר ביקורו והמלצתו של שליח המרכז אליעזר וולקין ז"ל עזר המרכז במימון להחלפת מקום המגורים, מה שהיווה מאורע חשוב בחייה ובהתפתחותה של הפלוגה, אלא שהחיפושים אחרי הדירה נמשכו כשנה...

לימים צורף יוסף למרכז החלוצי בוורשה (ב-1934), ושם בירכו על הצטרפותו. היה פעיל ב"עלייה ב'" ובמיוחד עם מעפילי האניה "וולוס", שנתקעו בדרך לארץ. ב-1937 השתתף כציר התנועה בפולין - בקונגרס הציוני ה-20 בציריך. עלה בינואר 1939 - למשמר הים ועבד בנמל חיפה. כעבור שנתיים נבחר למזכירות כבא-כוח המשק, לטפל בענייני ההתישבות והקמת משק אופק. בתקופה ההיא נכנס לחדר משפחה עם מלכה גרשמן ז"ל ונולדו להם שתי בנותיהם מרי ומיכל.

יוסף השתלם בקורס הגבוה לחקלאות וכלכלה ברחובות ועבד בפלחה וגידולי שדה - ובמזכירות הקיבוץ המאוחד בתל-אביב. היה חבר המרכז "תנובה", חבר "בהגנה" ושירת בצה"ל. נשלח מטעם הקיבוץ המאוחד לאירופה לתנועת "דרור" - החלוצי הצעיר. עשר שנים היה בפעילות במחלק ההתישבות של הסוכנות היהודית בחיפה.

יוסף היה איש רב פעלים. חבל על דאבדין ולא משתכחין. יהי זכרו ברוך.

צבי רזניק

נולד בגרודק ליד קובל להוריו אריה ומלכה. משפחה שומרת מסורת. שמונה ילדים היו בבית: ארבעה בנים וארבע בנות. האב אריה, היה סוחר. אמא - עקרת בית. יוסף למד בגמנסיה "תרבות" בקובל. הגמנסיה ובית הספר "הרצליה" היוו בעיר את "בית היוצר" לתרבות עברית בשביל הדור הצעיר, הבונה והנושא בכל תנועות הנוער החלוציות בעיר.

הנוער של המעמד הבינוני ומדלת העם נמשך ל"חלוצי הצעיר", כתנועה ציונית-סוציאליסטית מחנכת להגשמה עצמית. תחילה הצטרף יוסף לבית"ר, אך אחרי כמה חודשים עזב ומצא את דרכו אל "החלוצי הצעיר".

הצטרפותם של יוסף ושרה סגל ז"ל ל"החלוצי הצעיר" היוותה לאירגון תגבורת חשובה והשפיעה על הרבה מתלמידי "הרצליה" ו"תרבות" להצטרף גם הם ל"החלוצי הצעיר".

יוסף היה פעיל בסניף ולימים נבחר כחבר במזכירות המחוז. היה פעיל גם במפלגת "פועלי-ציון" ופעיל ב"קרן הקיימת" בעיר. ב-1932 השתתף במועצת "החלוצי הצעיר" שהתקיימה בקיבוץ גורוכוב. באביב 1933 הגיע אלינו לקיבוץ קילץ.

עבודתו הראשונה היתה במנסרת דמבסקי ולמרות שמעודו לא התנסה בעבודה פיסית קשה - הסתגל אליה מהר. תנאי הדיור והכלכלה בקיבוץ היו קשים ביותר, אך הרוח היתה איתנה.

יוסף נבחר לגזבר הקיבוץ ואחרי כן למזכירות הגוש יחד עם מרים קנטרוביץ בר-ניב ויצחק וינר ז"ל ויחד פעלו לקידום ענייני ההכשרה בקיבוץ והפלוגות באזור.

יוסף גורנשטיין ז"ל

יוסף נולד ב-1919 בקליבן, ליד רובנה. למד, ככל ילדי העיירה בימים ההם, בחדרים ואחרי כן

אצל מורים פרטיים, שהגיעו כפליטים מרוסיה ואוקראינה, ששם השתוללו מלחמות הכנופיות הרבות בבולשביקים. ולימים - בביה"ס העממי הפולני, ששכן במבצר עתיק-היזמין של הגרף צ'רטורסקי.

היחס של הילדים האוקראיניים והפולניים אל הילדים היהודים היה עויין במיוחד. השנאה והקנאה נבעו גם מהעובדה שהתלמידים היהודים הצטיינו יותר בלימודים וקיבלו ציונים גבוהים יותר.

יום יום, בגמר הלימודים היו הנערים האוקראינים אורבים לנערים היהודים מעבר לגבעה ומיידים בהם אבנים. ידוי אבנים זה החריף בכתות הגבוהות יותר. יוסף לקח אז את היוזמה לידי, אירגן אותנו בקבוצות - והתחלנו לגבור עליהם. החזרנו להם ממש מנה אחת אפיים.

אכן, מצעירותו הוכיח יוסף כושר לחימה ומנהיגות והיא שעמדה לו בבוא היום, כשהצליח להצטרף לחטיבת הפרטיזנים המפורסמת של קובפאק.

בעיירה התקיימו כמעט כל תנועות הנוער הציוניות. אני ויוסף השתייכנו לקן ביתר. שם שמענו הרבה הרצאות, התנהלו שיחות על הציונות וארץ ישראל. הקן שימש בשבילנו בית ספר ממש. גם הספריה הציבורית הגדולה בעיירה, שהכילה בעיקר ספרים בעברית וביידיש עזרה מאוד להתפתחותנו. עוד אז

התחלנו לדבר בינינו עברית, שהיתה לימים לשפת האם שלנו. ל"ג בעומר היה היום החגיגי אצלנו, בו יצא כל הנוער היהודי ללא הבדל בתהלוכה ססגונית ברחוב הראשי, שרים שירי לכת עבריים ויוצאים להתאמן ביער.

יוסף המשיך את לימודיו בבי"ס תיכון ברובנה הקרובה ועם סיום לימודיו עבד כמנהל חשבונות בטחנת הקמח הגדולה שבעיירה, שסיפקה גם חשמל לכל בית ולתאורת הרחובות.

עם פרוץ המלחמה נפרדו דרכינו. יוסף הצליח, כאמור, להצטרף, לאחר תלאות רבות, ליחידות קובפאק, יחד עם עוד צעירים יהודים מכל רחבי ווהלין ושמחתי בסיום המלחמה להיפגש אתו, כשהוא עטור אותות גבורה ומדליות נצחון לרוב, שהוענקו לו על פעולות נועזות בקרבות נגד הצבא הגרמני.

ב-1947 נשא לאשה את חנקה פיטרמן מלוצק, שהיתה עזר כנגדו לאורך כל דרכו. עלו ארצה ב-1952 והקימו את ביתם. נולדו להם הבנות בלה ואריאלה והקים את מפעלי "פולילאק". ניהלו חיי משפחה למופת.

היה נעים-הליכות ובעל מרץ רב. ישר-דרך ורב-פעלים. עשה רבות לטובת הציבור. כושר הארגון היה נר לרגליו. הרבה הודות לו נקבע לוח זכרון מהודר לקדושי קליבן במרתף השואה בהר ציון והמצבה לזכרם בבית העלמין בחולון. ביקר אשתקד בקליבן והביא עמו אפר מקבר האחים של כמה מאות קדושים, שהוטמן ליד המצבה. שמח תמיד לעזור לידידים שפנו אליו. נפטר בכ"ג באדר תשנ"ג. יהי זכרו ברוך.

אברהם קירשנר

רוזה מייזר ז"ל

יום אחד פגשה שתי אוקראיניות מדובד אשר הכירו אותה ופנו אליה "שלום רוזה". רוזה כמובן, הכחישה את זהותה, אך הבינה כי האדמה בוערת מתחת לרגליה ועוד באותו לילה, עם ניירותיה של בחורה פולניה, הסתלקה מהמחנה.

במנוסתה החליפה מספר רכבות. בתחנת רכב אחת התיישב לידה גרמני, אשר בשיחה תמימה החל לחקור אותה מאיפה היא באה ולאן פניה מועדות. רוזה נבהלה וביקשה ממנו לשמור על חפציה, שכן היא צריכה לשירותים. היא לבשה מעיל דו-צדדי. בשירותים החליפה את המעיל על הצד השני. הרכבת הגיעה, היא עלתה ונסעה בלי כרטיס ומבלי לדעת לאן. העיקר להתרחק...

אלו רק כמה "פכים קטנים" ממה שעבר עליה, נערה יהודיה בשואה. פחד ורעב, שאינם מרפים ממנה. וכך עד שהגיעה ארצה לאחר שנים, עם שקית לחם ביד.

המשפחה השקיעה מאמצים להשכיח ממנה את הטראומה ולעזור לה לחזור לחיים גורמליים, אך היא תמיד שמרה במקרה ככר לחם...

לא נשכח אותך, רוזה יקרה, יהי זיכרך ברוך!

חנקה גורנשטיין

נפטרה אחר מחלה ממושכת ב-5.2.91. זה קרה בעת מלחמת המפרץ והסקאדים על תל-אביב-רמת-גן. לאזכרה הגיעו חוץ ממשפחת מזור, כל הלוצקאים. חברים בעבודה והרבה ידידים ומכרים.

רוזה מייזר היתה בת למשפחה מכובדת ואמידה בלוצק. בוגרת הגמנסיה היהודית בעיר. בלונדינית עם עיני תכלת, גבוהה ויפה.

בזמן המלחמה גרה המשפחה בדובנה. אביה הבין מוקדם מה מצפה ליהודים וחשב שלרוזה יש סיכוי להישרד. הוא קנה לה ניירות של אשת קצין פולני בהם הוחלפה התמונה ויעץ לה להתנדב לעבודה בגרמניה, שכן הפולנים מסוגלים לגלות יהודיה אפילו היא עם מראה "ארי", כפי שהיה לרוזה.

רוזה ברחה מהגטו בזמן האקציה והגיעה לכנסיה וביקשה מהכומר ללון לילה אחד. הוא סירב. ביאושה אמרה לו רוזה כי "הדת הנוצרית גורסת אהבה ועזרה לכל אדם". תשובתו היתה: "חוץ מיהודים".

אחרי תלאות רבות הגיעה למחנה עבודה בגרמניה ועבדה שם בתנאי עבדות ורעב קשים מאוד. הודות לחוסנה ובריאתה המצויינת שרדה. במחנה עבדו רוסיות ופולניות ורוזה הרגישה עצמה, למרות התנאים הקשים, בטוחה.

איטקה ועו"ד שלמה (סמק) זיסקינד

אבלים על מותם בטרם עת של חבריהם היקרים

שמעון וקסמן ז"ל (מלוצק)

יוסף גורנשטיין ז"ל (מקליבן)

מילק אכסלרוד ז"ל (מניו-יורק)

ומשתתפים בצער משפחותיהם

מאיר ביבר ז"ל - קווים לדמותו

יליד אוסטראה (1921).
מצאצאי משפחה ציונית
מפורסמת. משחר ילדותו
דיברו עברית בבית -

אוניקום מבחינה זו בעיר. אמו פייגה (לבית
ליס) היתה גננת ומורה לעברית מטעם מוסדות
"תרבות". אביו לייבוש (אריה) ביבר היה
אינטלקטואל ומנהיג ציוני ידוע, מפעילי
"ההתאחדות" עוד משנת 1916.

היה פעיל בארגונים קהילתיים שונים, כמו
הג'וינט סניף אוסטראה, אשר התארגן בארה"ב
מיד עם סיום מלחמה"ע הראשונה; בקרן קיימת;
בית היתומים המקומי, וכו'. לייבוש ביבר היה
גואם כשרוני והיה מבוקש באסיפות ציוניות
ואחרות שקויימו בעיר.

סבו של מאיר ר' מנחם-מנדל ביבר היה
מאחורני "המוהיקנים" של חכמי תורה ומלומדי
אוסטראה במאה הקודמת. הוא חיבר ספר
"מזכרת גדולי אוסטראה", בו תועדו כ-400
רבנים ובני אוריין, שחיו ויצרו באוסטראה
לאורך הדורות, החל במאה ה-16. הספר ראה
אור ב-1907 והוא משמש עד היום אחד
המקורות החשובים והנאמנים לשאיבת מידע על
תולדות יהדות אוסטראה.

מאיר שאף מילדותו להגשים את החלום
הציוני ולעלות לארץ ישראל. כהכנה לקראת
עליתו נשלח על ידי אביו לבית הספר החקלאי
של רשת "תרבות" בלודמיר (ווהלין), היחידי
בפולין, שהקנה לתלמידיו חומר לימודי כללי
וחקלאי בעברית.

בבית ספר זה התקבצו נערים מכל קצות
פולין, שחיו ולמדו במסגרת פנימיה. חברותו
האמיצה שהחלה עוד באוסטראה, התחזקה
במרוצת שנות הלימוד המשותף בבית הספר
בלודמיר. לאחר שנתיים של לימודים
אינטנסיביים וכשנה לפני פרוץ מלחמה"ע
השניה, ב-1938 הגשים לבסוף מאיר את
שאיפתו ועלה ארצה להמשיך בלימודיו
החקלאיים בבין שמן, שם גם הכיר את רעייתו
לעתיד, חברתו על ספסל הלימודים, לילי
בוז'קובסקה מהעיר קוטנו שבפולין.

עם פרוץ המלחמה, לאחר 2 שנות לימודים
התגייס למשטרת הישובים העבריים, מטעם
ההגנה. היה מפקד פלוגת הנוער המקומית
ובקרוב ביער בן שמן נפצע. עם הקמת צה"ל
התגייס לשורותיו והגיע לדרגת סגן. לאחר
שחרורו מצה"ל החל לעבוד במשרד העבודה
(בהמשך - משרד הבינוי והשיכון) ומונה
לתפקיד מנהל יחידת התכנון. השתתף בתכנון
ובהקמה של עיירות פיתוח רבות ברחבי הארץ
(דימונה, קרית גת, שדרות, קרית שמונה ועוד),
ובהקמת ופיתוח ישובים רבים ביו"ש כשגולת
הכותרת היתה התמנותו כראש צוות הקמתה
של אריאל, בשומרון.

שמור לו מקום נכבד בתולדות הישובים
בשומרון ובלבבות של המייסדים.
השאיר אשה (לילה), שנפטרה כחודש לאחר
מכן, בת ובן. יהי זכרו ברוך!

חיים זוסמן

אהרון (רומן) אדלשטיין ז"ל

14.4.93 - 29.4.1918

בווילנא עד 1957, שנת עלותו לישראל יחד עם משפחתו. התקבל לעבודה כאזרח במפקדת חיל הים. בתפקידו כסגן ראש ענף תקציבים של חיל הים תרם רבות לחיל וביסס את מעמדו בזרוע המבצעית של צה"ל. השתתף במלחמת ששת הימים ובמבצע שלום הגליל.

ב-1983 יצא לגימלאות והתנדב לעבודה ציבורית בין נכי המלחמה בנאצים במסגרת האיגוד וטרם רבות בקליטת משפחות עולים מבריה"מ.

היה בעל מסור ואב אוהב מאין כמוהו ויצאו לו מוניטין בעזרתו לזולת, מה שהנחה אותו לאורך כל הדרך.

עזרא ניר

יליד לודמיר. בן 18 גוייס לצבא האדום ונשלח למזרח הרחוק, שם שרת בצי הימי.

ב-1941, לאחר פלישת הגרמנים לגבולות בריה"מ הועבר לחזית המערבית ועד 1945, שרת בדיוויזיה ה-16 (הליטאית) שבחזית הקידמית, בדרגת קצין-קשר ורדיו. נפצע קשה 3 פעמים. כל משפחתו שאותם לא ראה מאז גיוסו לצבא האדום הושמדה על-ידי הנאצים. הוא נשאר השריד היחיד, מכל משפחתו. זכה באותות הצטיינות על גילוי אומץ לב בקרבות ועבור שירות נאמן למולדת.

ב-1946 נשא אישה ונולדו לו שני ילדים. חי

לזכרו של

עו"ד גרישה גרינברג ז"ל

ממצטייני הסטודנטים של לודמיר בשנות השלושים, בוגר הפקולטה למשפטים באוניברסיטת ורשה ומטובי המשפטנים בוורשה הקומוניסטית לאחר מלחמת העולם השנייה.

נפטר באוקטובר 1992 בוורשה.

דוניה ליברזון - קלצ'קובסקי

תל-אביב

what had been a great strenght to the Jewish people now became a pernicious trap. The close-knit family structure made it difficult for one or two members to leave the rest behind and it became extremely difficult for an entire family to escape the ghetto together. To elect to leave the village or escape from the ghetto or camp in the hope of reaching the partisans, required a painful decision to leave a wife, mother, father, and child.

In an interview that the author had with his own survivor-father, this theme is constantly emphasized, and it is permeated with guilt, even when such leave-taking opened the opportunity to take revenge:

"Am I no different from my parents or my daughters that I leved and they died? No, we are the same. Why, then, did I remain alive? I may not have been able to help them if I had stayed but at least we would have been together to the end."

Orthodox Jews refused to take part in military resistance. To them resistance was contrary to God's law it was equivalent to a suicide mission, and suicide was considered a sin. Better to trust in God and His judgment. To the very end, they felt, one must do God's bidding, stay alive, and not risk death. One's goals should

be **קידוש השם** (Sanctification of God's name).

Whatever the Jewish underground was to receive had to pass through unfriendly national channels. Often the requests were refused outright (e.g. the Vilna and Bialystok ghettos), or came too late and in very small quantities (e.g. the Warsaw ghetto). During the Warsaw ghetto revolt the Jewish partisans, after prolonged and maddening negotiations with the Polish underground, finally received only fifty revolvers, fifty hand grenades, and 4 kilograms of explosives. All this had to be used to fight off entire artillery regiments and air attacks - and some of the revolvers were defective and useless. One of the major reasons why the Jews received so little aid from the "Armia Krajowa" (the largest underground movement in Poland) was, because its leadership was permeated with anti-Semites (Suhl, 1975: 6).

Each gun, each grenade, and each rifle, was worth its weight in gold - because, quite often, each piece had to be literally purchased in gold on the black market from illegal arms dealers and army deserters, or had to be stolen from guards, soldiers, and peasants, or made in small clandestine factories and repair shops.

Aside from the lack of arms, there was often a lack of trust and communication between Jews and the surrounding communities. Some of this was due to anti-Semitism; but much of it was due to outright fear of the Germans who would retaliate for collaborating with the enemy (Jews, communists, and partisans). In the words of Professor Erich Goldhagen of Harvard, "Jews live not only like fish in a hostile sea, but like fish upon hostile land". All this jampered the effective coordination between Jewish and non-Jewish fighting groups.

*

The above discussion has attempted to define the major social, familial, and psychological obstacles, including (briefly) the important military stumbling-blocks. These obstacles were effective in confounding the Jews and their sympathizers. The myth of total Jewish compliance and of total Jewish "cowardice" must not be replaced with a new myth, the myth of the Jewish "superman". There was heroism to be sure and in the most unlikely places, but the true picture of this tragedy lies beyond the myths that people have developed.

understand that these obstacles held true for many non-Jews as well, though the obstacles were more stringent for Jews. Furthermore, one could also say that some of these obstacles can account for the fact that in some cases, entire nations were paralysed into inaction. By its very nature resistance is engaged in by only a small minority of the total population. One is speaking here of armed resistance; yet, other forms of resistance are available to a larger segment of the population. Each person resisted according to his/her abilities. One cannot include the very young, the very old, the lame, the sick, and those who were executed so quickly that they had no time to resist. While spiritual moral resistance was available to them, physical resistance was not.

The first and foremost barrier was simply the incomprehensibility of the Holocaust itself. The audacity of this evil psychologically overwhelmed the entire world, let alone the Jews. One's first reaction was denial; i.e., to dismiss the entire idea as a cruel hoax, and most of the Allied nations and their leaders simply rejected early atrocity reports as wartime "propaganda".

Collective Retaliation

The principle of collective responsibility baffled the Jews, prevented their escape from the ghettos, and helped suppress resistance. For example, in many ghettos when an escaped fighter was caught, not only he but his entire family, his neighbors, and even his work-unit were killed. When a man or woman decided to resist, he/she knew that it would endanger not only his/her life, but that of their parents, children, spouse, brother, sister, and acquaintances. Resistance could, also be defined as escape, either from ghetto or concentration camp. Leon Wells, in his memoir "The Janowska Road" tells:

"Now the Untersturmführer (SS officer) begins his speech, directing it at us: 'One of you escaped. Because of him these people will be shot. From now on for anyone who tries to do the same, I will shoot twenty of you. If I find out that you are planning an escape, all of you will be shot'. After his speech, he turns to the chosers six, and shoots one after another... when finished, he calls for four of us to pick up the corpses and toss them into the fire".

The Jews in the ghetto faced a severe dilemma. If they left the ghetto to fight, they might save themselves but leave their families

behind. If too many fighters left the ghetto, the remaining population would be vulnerable. But, if they did not resist in some way, they would be denied the privilege of avenging themselves. The late historian of the Holocaust, Philip Friedman, succinctly summarized this dilemma in the following quote (Glatstein, 1973: 276).

"In the Jewish underground of Warsaw, Bialystok, and other ghettos, a passionate discussion was going on: what were they to do? Stay in the ghetto or leave it for the woods? It was primarily a moral issue: Were they entitled to leave the ghetto populace to face the enemy alone or did they have to stay on and to take the lead in the fight when the crucial moment of the extermination actions arrived? After heated debates, the opinion prevailed to stay in the ghetto as long as possible despite the disadvantages of the position, and to leave only at the last moment when there was no longer any chance to fight or to protest the ghetto populace!"

The Nazis understood the Jewish psyche quite well, and knew where the Jew was most vulnerable. Closely connected to the principle of collective retaliation were strong family ties among the Jews, and here the Jews were most vulnerable. Ironically

JACK NUSAN PORTER

(Brookline, Ma)

Some Social-Psychological Aspects of the Holocaust

(Specially for Yalkut Wohlyn)

The Holocaust, the attempted genocide of the Jews by the Nazis during World War II, presented social scientists with an extraordinary "case history".

World War II was massive in its scale of death and power, towering and complex in its elemental balance of good and evil, majestic and stirring in its multi-leveled meaning, overwhelming in its simplicity. At times, the questions become so profound that only poets, novelists, and mystics can provide "answers". Every scholar feels impotent, overwhelmed, and disillusioned by the enormity of the event. Social scientists have attempted to grapple with the questions raised by the Holocaust and they presently continue to do so.

World War II ushered in an era of large-scale research that for the first time was funded by governmental agencies. Some of these funds

went to university institutes and departments; others were funneled directly to the social scientists themselves.

The Office of Strategic Services, the Department of Labor, as well as the specific research institutes of the Army, Navy and Air Force were all responsible for the dramatic increase of research during and after the War.

*

Until the Eichmann trial in 1961, most people assumed that the Jews "went like sheep to slaughter", without putting up the least bit of resistance. This passivity in the face of large-scale extermination raised a storm of controversy throughout the Jewish communities of the world and especially in Israel where the "tough" machismo sabra model was idealized. Subsequent research has shown that resistance did in fact take place on many "fronts" - the Jewish ghettos, the concentration camps, and

the forests. An entire literature exists describing this resistance.

Whether this resistance was effective from a strictly military point of view is debatable, but that is not the present concern. What is of interest are the obstacles to resistance in the face of genocide. One may agree with Elie Wiesel's observation that "the question is not why all Jews did not fight, but how so many of them did. Tormented, beaten, starved, where did they find the strength - spiritual and physical - to resist?" (Quoted in Suhl, 1975:4).

Spiritual and moral forms of resistance will also be discussed in this chapter, but our concern is to define "resistance" in terms of military and physical resistance. Only a small percentage of Jews physically resisted. Our goal is to try to determine... why?

First of all, one must

Jack N. Porter was born in Volyn during World War II. Came to America in 1947. A graduate of the University of Wisconsin and received his Ph.D. in sociology from Northwestern University (1971). His major work has been in political sociology, of the intellectual of youth and on genocide. Co-author of Jewish Radicalism "Student Protest and the Technocratic Society" contributing editor to "The Study of Society", and the "Encyclopedia of Sociology". He is presently at work on a study of the effects of genocide on survivors and their children and on the "whys" of antisemitism.

This is making history even though it may be on a smaller scale than that of the above mentioned great ones, but let us not minimize it.

The man responsible for this is the president of the Federation of Volynian Jews in New York, Jack Elbirt, born in the City of Lutzk, who headed the first delegation of Volynians to the Ukraine to initiate the project. There may have been others who secretly visited certain mass graves.

The president of the Federation did this openly and firmly demanding from the Ukrainian government to immediately make right the wrong that was done to the towns. He demanded that proper monuments be erected and that the epitaph be in Yiddish and in Hebrew as well. He also included Babi-Yar, not accepting the government excuses that there are places like Babi-Yar where non-Jews are also buried.

At the reception honoring the delegates given by the mayor of Lutzk in 1990, Mr. Elbirt refused to accept the book on Lutzk which was presented to him, and sharply criticised its contents, as the book omitted the fact that there was once a vibrant Jewish community in Lutzk. The Ukrainian dignitaries promised to revise the book.

It is noteworthy that these requests were listened to and were conveyed to the authorities who will eventually be heading the New Republic. Their positive response came promptly, followed by a delegation to Washington and Jerusalem asking forgiveness from the Jewish people and promising to correct the wrong, if this is at all possible.

We see here something of a change in history, attainment of this achievement belongs to the president of the Federation who traveled to all these places and sought help also from Jewish leaders that lived there, and this was before the events leading to the secession from the union. With courage and reasoning he succeeded in convincing them showing what is expected of them, and making sure that they grasped it fully. His words reached the right places, and were absorbed.

The making of this history will be properly evaluated only after many years, when it is seen that Mr. Elbirt's activities really bore fruits. The ball of history is in the hands of the adversary, and about it could be said: "There is one who makes history, and there is the one which is made by history".

Everything depends on luck - even history making.

from Hebrew - Anna Dolgin-Thaler

NATHAN LIVNEH

MAKING HISTORY

J. Elbirt: Monuments on the all graves

Only few are privileged to play a part in making history; maybe one in a generation or two in a century. As we became a nation only a few unique individuals made

history - our father Abraham, Moses, the prophets, and few others - until today. The first gave the world the legacy of Monotheism; the second redeemed us from bondage, made us into a nation, gave us the Torah and the Ten Commandments; and the prophets taught us to be kind to orphans and widows and not to shun a stranger. They also portrayed the vision of the End of Days (חֲזוֹן אַחֲרִית הַיָּמִים) with the house of God at the peak of the mountain, to which all the nations will flock; when no nation shall lift a sword against another nation nor should they learn war anymore.

But if the above mentioned were almost compared to angels, we as mortals have shown that once in a generation appears such an individual who also makes history like Benjamin Z'av Herzl, who in his vision of the return to Zion and Jerusalem,

inspired us to pursue this dream. Or David Ben Gurion who, in order to survive as a nation, did not hesitate and dared to proclaim Medinath-Israel against all odds. Similarly Menachem Begin, the first to achieve peace with the biggest Arab Country, will always be remembered as a great man.

History making of a lesser magnitude is also important. We should acknowledge the significance of those who participate in the peace making process which is now in progress.

And here in our own midst we too can boast of one who is worthy to be in the category of history making, albeit at small scale.

The Ukrainian government has recently agreed to look for mass graves of Jews killed by the Germans and their helpers and to erect monuments in towns including Babi-Yar. One of these monuments it will be written in Hebrew letters: "Here are buried Jews killed by the Nazis". They even promised to protect them from vandals who might desecrate the graves.

The person who initiated this important project and brought it to fruition should be acknowledged.

YALKUT WOLYN

Quarterly

Published by:

The World Union of Wolinian Jews
10, Kurazin Str., Givataym, 53583, Israel, Tel. 5717621

Associate publishes:

Federation of Wolinian Jews, New-York, USA
2672 E., 7 Str. Brooklyn N.Y., Tel. 8913323, USA

Voliner Society of Los Angeles, USA
304 N. Palm Dr., Beverly Hills, CA. 90210, USA

Federation of Woliner Jews, Montrial, Canada
Montreal, Que, H3W2Z5

Editor

NATHAN LIVNEH